

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ СТРАТЕГІЧНОЇ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ ПРОЄКТІВ ПРОГРАМ
СОЦІАЛЬНОГО І ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ**

Виконав: магістрант 2-го курсу, групи 8.2810-з
спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування»
освітньо-професійної програми
«Публічне управління та адміністрування»
Г. А. Процик

Керівник: професор кафедри соціальної
філософії та управління, доцент, д.філос.н.
Масюк О. П.

Рецензент: доцент кафедри соціальної
філософії та управління, доцент, к.філос.н.
Ель Гуессаб К.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра соціальної філософії та управління
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та
управління

_____ Т.І.Бутченко
« ____ » _____ 2021 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТЦІ

Процик Галині Анатоліївні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Публічно-управлінські механізми стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону

керівник роботи Масюк Олег Петрович, д. філос. н., доцент

(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «18» червня 2021 року № 914-с

2. Строк подання студентом роботи 8 грудня 2021 року

3. Вихідні дані до роботи Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. Харків : ДокНаукДержУпр, 2015. 226 с.; Воловик В.Л., Лепський М. А., Бутченко Т. І., Краснокутський О. В. Соціальна філософія : монографія. Запоріжжя. Просвіта, 2011. 389 с.; 22. Козаченко Т. Міжнародна практика стратегічної екологічної оцінки: досвід для України. Актуальні проблеми державного управління. 2018. № 2. С. 85 – 91.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. визначити стан наукової розробки публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону. 2. Уточнити основні поняття дослідження: «публічно-управлінський механізм», «програма економічного і соціального розвитку», «стратегічна екологічна оцінка», «екологічний прогноз», «екологічна демократія», «зацікавлені сторони». 3. Обґрунтувати основні принципи та методи дослідження публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону. 4. Дослідити організаційно-правові засади механізму стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону. 5. Виявити специфіку регіональних публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку. 6. Вивчити світовий

досвід публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проектів програм економічного і соціального розвитку регіону 7. Здійснити комплексний аналіз показників та основних проблем соціально-економічного розвитку Запорізької області. 8. Розробити перспективні публічно-управлінські механізми стратегічної екологічної оцінки проектів програм економічного і соціального розвитку у Запорізькому регіоні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
25 рисунків, 2 таблиці

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Масюк О.П., професор кафедри соціальної філософії та управління	17.06.2021	17.06.2021
Розділ 2	Масюк О.П., професор кафедри соціальної філософії та управління	30.08.2021	30.08.2021
Розділ 3	Масюк О.П., професор кафедри соціальної філософії та управління	14.10.2021	14.10.2021

7. Дата видачі завдання 18 червня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень – квітень 2021	<i>виконано</i>
2.	Бібліографічний пошук	Травень 2021	<i>виконано</i>
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2021	<i>виконано</i>
4.	I розділ	Червень – липень 2021	<i>виконано</i>
5.	II розділ	Серпень – вересень 2021	<i>виконано</i>
6.	III розділ	Жовтень – листопад 2021	<i>виконано</i>
7.	Систематизація висновків	Листопад 2021	<i>виконано</i>
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2021	<i>виконано</i>

Студент _____ Г.А. Процик

Керівник роботи _____ О.П. Масюк

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.С. Цапліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 98 сторінок, 96 позицій у списку літератури, 7 додатків.

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ МЕХАНІЗМ, СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА, ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНОГО І ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Мета дослідження: визначення основних чинників оптимізації публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку в Запорізькій області (далі – СЕО програм).

Об'єкт дослідження: публічно-управлінські механізми регулювання суспільно-державних відносин в Україні.

Предмет дослідження: основні чинники оптимізації та розвитку публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки в регіоні.

Методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, системно-аналітичний, аналітико-прогностичний, статистико-економічний.

Новизна дослідження: запропоновані чіткі заходи щодо підвищення ефективності використання публічно-управлінських механізмів СЕО програм.

Гіпотеза: ефективні публічно-управлінські механізми СЕО програм створять перспективну базу для синергії економічного зростання регіону із природоохоронними проєктами задля сталого суспільного розвитку.

Висновки: 1. У світі зростає громадська активність щодо екологічних питань та прозорості процесів прийняття рішень.

2. Для стратегічної екологічної оцінки характерно використання різних методів та інструментарію, зокрема, засад SMART-спеціалізації.

3. Доцільним здається застосування нових підходів до вирішення екологічних завдань та створення інформаційної основи для прийняття рішень. Забезпечення сталого розвитку регіону можливе завдяки поєднанню зусиль органів місцевої та державної влади, громадян, громадських природоохоронних об'єднань, науковців, бізнесу, міжнародних організацій та проєктів.

SUMMARY

Qualifying paper consists of 98 pages, 96 items in the bibliography, 7 appendices.

PUBLIC ADMINISTRATIVE MECHANISM, STRATEGIC ENVIRONMENTAL ASSESSMENT, SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT PROGRAM

Purpose of research: Identification of the main factors for optimization of public administrative mechanisms for strategic environmental assessment of projects of economic and social development programmes in Zaporizhzhia region (hereinafter - SEA programs).

Object of research: public administrative mechanisms for regulation of public-state relations in Ukraine.

Subject of research: the main factors of optimization and development of public administrative mechanisms of strategic environmental assessment in the region.

Methods of research: analysis, synthesis, induction, deduction, system-analytical, analytical-prognostic, statistical-economic methods.

Scientific contribution of research: clear measures have been proposed to improve the efficiency of public management mechanisms use for SEA programmes.

Hypothesis: effective public management mechanisms of SEA programs will create a promising basis for synergy of economic growth of the region with environmental projects for sustainable social development.

Conclusions: 1. Public participation in environmental issues and transparency in decision-making is growing worldwide.

2. Strategic environmental assessment is characterized by the use of various methods and tools, in particular, the principles of SMART-specialization.

3. It makes sense to apply new approaches to solving environmental problems and create an information basis for decision-making. The sustainable development of the region is possible thanks to a combination of efforts of local and state authorities, citizens, voluntary environmental associations, scientists, business, international organizations and projects.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ ПРОЄКТІВ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОГО І ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	9
1.1. Сучасний стан наукової розробки публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм соціального і економічного розвитку регіону	9
1.2. Уточнення основних понять дослідження: «публічно-управлінський механізм», «програма економічного і соціального розвитку», «стратегічна екологічна оцінка»	18
1.3. Основні принципи та методи дослідження публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону	29
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ ПРОЄКТІВ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОГО І ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	35
2.1. Організаційно-правові засади механізму стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону	35
2.2. Регіональні особливості публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону	48
2.3. Світовий досвід публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону	57
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ ПРОЄКТІВ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОГО І ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	67
3.1. Аналіз показників та основні проблеми соціально-економічного розвитку Запорізької області	67
3.2. Основні чинники оптимізації та вдосконалення публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку у Запорізькому регіоні	76
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	89
ДОДАТКИ	99

ВСТУП

Актуальність дослідження. Натепер людство живе в епоху науково-технічного прогресу, що має великий вплив на природне середовище. Питання екології, захисту навколишнього середовища є першочерговими серед глобальних пріоритетів світової спільноти.

Сталий розвиток національної економіки та її інтеграція в європейський економічний простір залежить від правової та інституційної адаптації до загальноприйнятих світових орієнтирів. Одним з головних світових трендів є врахування можливих наслідків впливу господарської діяльності на навколишнє середовище, у тому числі на здоров'я людини в процесах планування.

Інноваційним інструментом, що підвищує якість планування та прийняття рішень з урахуванням вищезазначеної тенденції, є стратегічна екологічна оцінка (далі – СЕО). СЕО – один з ключових міжнародних інструментів охорони навколишнього середовища, який реалізується більш ніж в 50 країнах світу. Основна і неоціненна роль СЕО – облік і інтеграція екологічних пріоритетів в процес прийняття стратегічних рішень.

Ефективно проведений СЕО сприяє підвищенню якості управлінських рішень, зменшенню рівня конфліктів між владою та суспільством, але головною перевагою є мінімізація ризиків виникнення глобальних невідворотних процесів в екосистемі.

В Запорізькій області зосереджена значна кількість підприємств машинобудівної, хімічної, а також важкої промисловості, на яку припадає більш ніж 60 % від загальної кількості виробленої продукції в області. Отже, екологічний аспект є вкрай важливим для нашого регіону. Це першочергове наскрізне питання, всі інші управлінські рішення повинні з ним узгоджуватись.

Якість життя нинішнього та майбутніх поколінь залежить від сталого розвитку регіону, який можливий лише за умови поєднання заходів спрямованих на економічне зростання регіону із зусиллями, які направлені на збереження довкілля.

Проблемна ситуація. Аналіз існуючого стану практики впровадження СЕО

для документів державного планування виявив прогалини та недоліки. Крім цього, потрібно більш детальне дослідження цього процесу та створення на його основі ефективного публічно-управлінського механізму СЕО проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону, який буде нести систематичний, а не формальний характер.

Створення дієвого публічно-управлінського механізму СЕО проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону надає можливість економії часу та фінансових ресурсів при проходженні процедури.

Проблематика впровадження та визначення СЕО піднімалась у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких Є. Хлобистов, Т. Козаченко, Г. Марушевський, І. Шевченко, О. Мелень-Забрамна, М. Тетлоу, М. Хануш, А. Монтис, А. Ледда, Д. Лурбач та інші.

Втім, незважаючи на значну кількість публікацій, в Україні питання публічно-управлінського механізму стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону досліджено неповною мірою та потребує глибшого дослідження питання їх вдосконалення з урахуванням регіонального аспекту.

Об'єктом дослідження є публічно-управлінські механізми регулювання суспільно-державних відносин в Україні.

Предмет дослідження – публічно-управлінські механізми стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону та основні чинники оптимізації їх розвитку в регіоні.

Метою дослідження є визначення основних чинників оптимізації публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку в Запорізькій області.

Згідно з метою маємо такі завдання:

- визначити стан наукової розробки публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону;
- уточнити основні поняття дослідження: «публічно-управлінський

механізм», «програма економічного і соціального розвитку», «стратегічна екологічна оцінка»;

– обґрунтувати основні принципи та методи дослідження публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проектів програм економічного і соціального розвитку регіону;

– дослідити організаційно-правові засади механізму стратегічної екологічної оцінки проектів програм економічного і соціального розвитку регіону;

– виявити специфіку регіональних публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проектів програм економічного і соціального розвитку;

– вивчити світовий досвід публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проектів програм економічного і соціального розвитку регіону;

– здійснити комплексний аналіз показників та основних проблем соціально-економічного розвитку Запорізької області;

– розробити перспективні публічно-управлінські механізми стратегічної екологічної оцінки проектів програм економічного і соціального розвитку у Запорізькому регіоні.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у ньому запропоновані чіткі заходи щодо підвищення ефективності використання публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проектів програм економічного і соціального розвитку регіону.

Гіпотеза: розробка та впровадження ефективних публічно-управлінських механізмів СЕО проектів програм економічного і соціального розвитку регіону створить перспективну базу для синергії економічного зростання регіону із природоохоронними проектами задля сталого суспільного розвитку.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури і додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ ПРОЄКТІВ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОГО І ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

1.1. Сучасний стан наукової розробки публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм соціального і економічного розвитку регіону

Сутність публічно-управлінського механізму стратегічної екологічної оцінки проєктів програм соціального і економічного розвитку регіону полягає в поєднанні процесів соціально-економічного, екологічного розвитку, а також розвитку громадянського суспільства в регіоні.

Фундаментальним дослідженням природи розвитку громадянського суспільства, регіонального розвитку, а також науковим напрацюванням з питань впровадження та визначення стратегічної екологічної оцінки присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених таких, як І. Ховрак, Е. Лібанова, М. Хвесик, Н. Серьогіна, О. Макарова, О. Кравчук, М. Лепський, А. Висоцький, С. Була, В. Гнатюк, Є. Хлобистов, Т. Козаченко, М. Назарук, В. Біланюк, А. Чернихівська, Л. Руденко, С. Лисовський, Є. Маруняк, Г. Марушевський, І. Шевченко, О. Мелень-Забрамна, М. Тетлоу, М. Хануш, А. Монтис, А. Ледда, Д. Лурбач та інші.

Розвиток демократії, зокрема екологічної, відіграє важливу роль у розв'язанні екологічних проблем. У багатьох країнах світу населення займає активну громадянську природоохоронну позицію. Громадяни все більше усвідомлюють своє право впливати на середовище, в якому вони живуть, і вимагають надання їм можливості брати участь в ухваленні рішень, здатних порушувати їх життя і життя їхніх близьких.

Демократію, як інструмент легітимаційної політики, що має широкий

простір та неосяжні перспективи для застосування, розглядає у своїй праці А. Висоцький. У його роботі використовується концепція М. Фуко для ствердження демократії «знизу» через неформальні техніки, зокрема, застосування таких технік громадськими організаціями для тиску на офіційну владу, використовуючи переважно легальні методи [7].

С. Була та В. Гнатюк проаналізували проблематику прав та свобод людей на місцевому рівні, тобто у локальному просторі. Вчені дослідили специфічні ознаки локальної демократії, які властиві політичному життю в окремій громаді, що є дуже актуальним в контексті реформи децентралізації влади в Україні [5].

Однак екологічна демократія, як і демократія в цілому, не є даністю. Це поступовий процес. Після низки проєктів, здійснених всупереч запереченням громадськості, намір захищати свої права призвело в кінцевому підсумку до високого ступеня громадянської активності.

Підвалинами екологічної демократії є ціннісний принцип, а саме збереження екосистеми та захист конституційного права на здорове навколишнє середовище.

Феномен цінності та природу суспільних цінностей досліджено О. Радченко. Суспільна цінність, зокрема, визначається як соціальна установка, яка спрямована на важливий для суб'єкта та громадськості об'єкт матеріальної і духовної культури суспільства. Науковець стверджує, що саме «...квінтесенція найбільш значимих у суспільстві цінностей...» складає національну ідею, яка є «...найбільш потужним механізмом суспільних зрушень...» [59, с. 169-170].

Крім того, О. Радченко наголошує на важливості, в умовах глобалізації світу, співставлення внутрішньодержавних суспільних цінностей з міжнародною системою соціальних і політичних цінностей [59].

Осмислення досліджень природи демократії призводить до розуміння її як людської потреби у розвитку.

Основним стратегічним інструментом концепції людського розвитку є Індекс людського розвитку (далі – ІЛР), який був розроблений в 1990 році пакистанським економістом Махбубом уль-Хаком (Mahbub ul-Haq).

У 1990 році Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) опублікувала першу доповідь з оцінкою економічного і соціального прогресу країн світу, в якому було сформульовано поняття людського розвитку: «...розвиток людини є процесом розширення спектра вибору. Найбільш важливі елементи вибору – жити довгим і здоровим життям, здобути освіту і мати гідний рівень життя. Додаткові елементи вибору включають в себе політичну свободу, гарантовані права людини і самоповагу...» [17, с. 7].

Значення ІЛР України з 1990 по 2019 рік зросло на 7,4 % та склало 0,779, що відповідає 74 місцю (серед 189 країн і територій). Україна демонструє поступальний рух у цьому напрямку та стає належною до країн високого рівня людського розвитку, але все ж, показник залишається нижчим за середній рівень країн Європи і Центральної Азії (0,791) [71].

С. Кудлаєнко вважає, що ІЛР є важливим аналітичним інструментом державної соціально-економічної політики, який відображає міру її ефективності по управлінню і розвитку суспільства в цілому, а також в різних сферах його діяльності [30].

Індекс вимірює досягнення країни з точки зору стану здоров'я, отримання освіти і фактичного доходу її громадян, за трьома основними напрямками: «Довге та здорове життя»; «Добробут та гідні умови праці»; «Освіта» [63].

Дослідження «...проблематики ідеї «людського розвитку»...» [29, с.22], як основи індивідуальної свободи вибору та розвитку демократії проведено М. Лепським. Науковець зазначає, що «...цілісність концепції «людського розвитку» пов'язана не тільки з процесом вибору, але й з можливостями процесів, наприклад, мобільності, подолання бар'єрів, здійснення свобод...» [33, с.23]. Наведене твердження британського економіста Амартія (Амартья) Сена, що «...економічна несвобода, у вигляді крайньої бідності, може зробити людину безпомічною жертвою порушення та інших видів свобод...» [33, с.16], вкотре доводить тісний взаємозв'язок між економічними та соціальними процесами.

Після набуття Україною незалежності почався новий етап розвитку суспільства. Перехід до розвитку постіндустріального суспільства, а також

становлення економіки нового типу, одним з ознак якої є соціальна орієнтація, визначає нові горизонти використання, розвитку та формування людських ресурсів, яке повинно брати свій початок на рівні соціально-економічного розвитку регіонів.

Значну увагу питанням сутності регіонального розвитку та його змісту як відтворювального процесу, який зумовлює необхідність інституційного управління приділяє І. Ховрак. Автор вважає, що регіональний розвиток являє собою багатоплановий процес, що змінює соціальну структуру регіону, поведінку людей, суспільні інститути, а також прискорює економічне зростання, що скорочує нерівність і безробіття [70].

Е. Лібанова та М. Хвесик подають регіон, як взаємопов'язані макрорідсистеми, що дозволяє вдосконалювати систему управління, а також здійснювати системний аналіз регіону на основі масштабів управління, а також з врахуванням людського і виробничого потенціалу, соціальної і ринкової інфраструктури. Автори вважають важливим, що «...формування передумов сталого розвитку як держави в цілому, так і окремих регіонів можливі лише за умови нарощення не лише виробничого, а й природно-ресурсного, демографічного, науково-технічного, рекреаційного, інформаційного та соціально-культурного потенціалу...» [34, с.7].

Н. Серьогіна розглядає програми соціально-економічного розвитку як інструмент здійснення державної регіональної політики. Крім цього, стверджується що, створення програм і їх виконання є показником спроможності місцевої влади дбати про людей і розвиток території. Тому актуальність вдосконалення організаційно-правових засад формування програм соціально-економічного розвитку є важливим питанням в наші дні [66].

Взаємозалежність та тісний взаємозв'язок соціальної та економічної політики, їх сутність досліджено О. Макаровою, яка вважає проведення соціальної політики безпосередньо пов'язано з економічним розвитком країни. За допомогою ефективного використання методів, механізмів, інструментів соціальної політики забезпечується економічне зростання і розвиток держави

[35].

Проблема публічного управління сьогодні полягає у визначенні механізмів, рамок, обмежень, доцільності та наслідків включення її в політичний процес. Це, зокрема, пов'язано з переорієнтацією публічної служби на потреби громадян, відстоюванням їхніх потреб та інтересів, коригуванням відповідно до цього планів, програм і проєктів власної діяльності.

Альтернативні механізми публічного управління, вироблених на основі дослідження соціально-економічних процесів у нашій країні, запропоновано науковцем О. Кравчуком, який розробив інструментарій для інноваційного сталого розвитку держави [29].

У 2015 році Україна продемонструвала готовність національної політичної еліти працювати над досягненням Цілей сталого розвитку, підписавши Протокол про стратегічну екологічну оцінку (Протокол про СЕО) до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Конвенція Еспо). Не дивлячись на складну соціально-економічну і політичну ситуацію в країні, зроблено певні кроки щодо приведення національної системи оцінки впливу людини на навколишнє середовище відповідно до передової міжнародної практики. Зокрема, створені передумови для імплементації процесу СЕО, а саме: з 12 жовтня 2018 року в Україні вступив в дію закон «Про стратегічну екологічну оцінку» [56].

Цей Закон регулює відносини у сфері оцінки наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, виконання документів державного планування (далі – ДДП), до яких належать регіональні програми економічного і соціального розвитку.

Разом з тим, практика проведення СЕО в Україні знаходиться на початковому етапі та потребує розвитку потенціалу інтегрованості екологічної політики, а також залучення громадськості для координації будь-яких програм, пов'язаних з СЕО, і виконуваних на території України.

Дослідження питання ефективного впровадження та доцільності проведення СЕО в Україні було зроблено І. Шевченко. У своїх працях вона

приділяє особливу увагу історичному аспекту формування СЕО, як інструмента управління екологічною політикою, досліджує сутність процесу та пропонує нові практично-методологічні шляхи використання процесу стратегічної екологічної оцінки на всіх ієрархічних рівнях застосування. Науковець стверджує, що процедура СЕО існує для формування бажаного майбутнього, а не для передбачення майбутнього [75].

Про СЕО, як складову державної політики соціально-економічного розвитку говорить у своїх працях Є. Хлобистов. Необхідність використовувати СЕО у прогнозуванні та програмуванні соціально-економічного розвитку доводиться узгодженістю економічних та екологічних пріоритетів, цілей, а також засобів зростання організаційного та нормативно-правового характеру [69].

А. Чернихівська дослідила проблематику систематичності проведення СЕО. Труднощі процедури СЕО пов'язані з тим, що процес розробки стратегічних рішень та їх затвердження переважно відрізняється від процесу розробки та затвердження конкретних проєктів, для яких ці процедури регламентовані. Вчена зазначає, що чим більш формалізованою є процедура, тим простіше впровадити в неї стратегічну оцінку [73].

Крім того, А. Чернихівська значну увагу приділяє аспектам реалізації на місцевому рівні сталого територіального розвитку через впровадження процедур СЕО в Україні. Сталий територіальний розвиток визначає базисом гармонійного економіко-екологічного розвитку громади на основі більш ефективного використання ресурсів та збереження природного потенціалу для прийдешніх поколінь [72].

Про важливість та дієвість процедури СЕО, як інструменту імплементації екологічної складової в планування і реалізацію стратегій та програм соціального і економічного розвитку, а також просторового розвитку, як в країнах світу, так і в регіональних політико-економічних союзах говорять у своїх працях Л. Руденко, С. Лісовський, Є. Маруняк [64].

Проблематику інтеграції екологічної політики в секторальну досліджує

Г. Марушевський. Основною проблемою, основним викликом він вважає слабкість природоохоронних інститутів. Науковець зазначає, що екологічні проблеми – це соціальні проблеми, які вирішити можливо не технологічним шляхом, а шляхом зміни світогляду суспільства, соціальних інститутів, а також шляхом посилення природоохоронних інститутів. Необхідність інтеграції в інші види політики екологічної, вважає одним із стратегічних ключових кроків, що сприяє збалансованому розвитку та створює умови для узгодження галузевих політик з екологічною, досягнення скоординованості управлінських рішень на різних рівнях, забезпечення прозорості прийняття рішень шляхом участі громадськості у реалізації та формуванні екологічної політики [36,37].

О. Мелень-Забрамна наголошує, що моніторинг наслідків виконання ДДП та фактичного впливу впровадження СЕО, що є заключним етапом процесу, особливо важливий для вдосконалення інструментів СЕО. Оскільки, результати моніторингу необхідно використовувати з метою прийняття рішень та оптимізації процесу [39].

М. Назарук та В. Біланюк розглядають процес впровадження СЕО в контексті реформи децентралізації. Надають оцінку силі об'єднаних громад, те на чому ґрунтується нова модель територіального устрою України. Зокрема, акцентується увага на передачі повноважень та ресурсів на місця та підкреслюється можливість громад планувати власний розвиток. Автори наукових праць звертають увагу на необхідності вдосконалювати систему територіального планування до європейських стандартів, у тому числі й щодо збереження довкілля [44].

Наукові пошуки Т. Козаченко присвячені визначенню парадигми екологізації публічного управління, сутності та теоретико-концептуальних засад СЕО. Вона акумулює досвід впроваджених СЕО в Україні. Науковець зазначає, що СЕО, як інструмент прийняття управлінських рішень, підвищує їх якість та має велике значення у зменшенні рівня конфронтації між суспільством і владою [23]. У дослідженнях акцентується увага на важливості партисипації у процесі впровадження СЕО, адже колективний розум допомагає «...мінімізувати ризик

виникнення багатовартісних помилок у майбутньому в процесі реалізації стратегічного документу на національному, регіональному та місцевому рівнях...» [24, с. 99].

Крім того, праці Т. Козаченко присвячені дослідженню міжнародної практики проведення СЕО. Зокрема, вона вважає, що «...екологізація, як провідний чинник імпорту нового публічного управління, пропонує екологічний аналіз практики запровадження принципів нового публічного управління, обґрунтовує когнітивні зв'язки між екологічними потребами та реформами в публічній сфері...» [22, с.114].

Необхідно зауважити, що впровадження СЕО є загальносвітовою тенденцією, однак натеper не склалося єдиного порядку застосування.

Так, М. Тетлоу та М. Хануш вважають, що європейська СЕО все ще піддається критиці, яка пов'язана з історичним відставанням, що призвело до меншого впровадження даної практики, ніж в інших країнах світу [94].

А. Монтис та А. Ледда наголошують на необхідності системного обговорення СЕО практик і способів їх поліпшення, а також порівняння різних європейських посібників впровадження СЕО з метою подолання загальних бар'єрів розвитку і впровадження СЕО. Крім цього, вони зазначають, що ефективне застосування СЕО характеризується кількома ключовими елементами – участю громадських організацій та об'єднань, якістю звітів по СЕО, моніторингом та інтеграцією процесу планування з СЕО [80].

Д. Лурбач стверджує, що СЕО, яка ґрунтується на стратегічних етапах розвитку, створює основу для розуміння інституційного взаємозв'язку і можливостей, а також, де це можливо, створює перехідні умови для впровадження успішних планів, програм, політик, які можуть впливати на політики та прийняті рішення [90].

Огляд наукових та практичних напрацювань у сфері впровадження СЕО дозволяє стверджувати, що в світі посилюється роль СЕО в зміні змісту планів, програм та стратегій країн, вона стає більш інтегрованою в процес планування.

Дослідивши наукові праці виявлено, що для СЕО характерно використання

не єдиного і фіксованого інструментарію, а різних методів, найбільш придатних і адаптованих до об'єкта оцінки. Тому зміцнення інституційних можливостей основних учасників процесу – важливий аспект впровадження систем СЕО.

Отже, вивчення природи та сутності процесу СЕО, визначення світових ціннісних трендів дозволяє виділити напрямки в яких необхідно проводити подальше дослідження. А саме:

- розвиток громадянського суспільства – відіграє велику роль в процесі СЕО. Важливою складовою СЕО є механізм узгодження інтересів різних груп суспільства, в тому числі замовників, виконавців, органів державної влади та представників громадськості. Подальший розвиток партисипації необхідно здійснювати, шляхом пошуку нових форматів громадської участі в цьому процесі, запровадження традицій і механізмів демократичного вироблення і прийняття рішень, підвищення зацікавленості суспільства екологічними проблемами;

- регіональний розвиток – один з елементів загальної системи планування відіграє особливо важливу роль в Україні, як в країні з перехідною економікою, яка прагне одночасно вирішити найскладніші екологічні, економічні і соціальні проблеми. Ретельний аналіз динаміки соціально-економічного розвитку дозволяє визначити головні пріоритети розвитку регіону. Зокрема, програми соціально-економічного розвитку регіону визначають конкретні цілі і завдання розвитку, способи їх досягнення, часові рамки, доступні ресурси;

- інтеграція СЕО в національну систему планування, проектування, вироблення і прийняття рішень – підхід СЕО зводить воєдино, а не протиставляє всі аспекти регіонального розвитку, та може дати додатковий поштовх і надати нового змісту процесам в суспільстві, які натепер характеризуються в першу чергу відсутністю стійкості і конфліктом між інтересами економічного розвитку і збереження довкілля. Розкриття потенціалу СЕО залежить від системності цього процесу та вдосконалення публічно-управлінських механізмів регулювання суспільно-державних відносин в Україні.

Крім того, процес СЕО доцільно розглядати як: екологічний прогноз

впливів і подальше вироблення або коригування планових і проєктних рішень; механізм регулювання і пов'язану з ним формальну процедуру; взаємодію зацікавлених сторін з приводу запланованої діяльності.

На нашу думку, вивчення вітчизняного досвіду та дослідження результатів міжнародної практики СЕО є визначальним у встановленні ряду пропозицій, що є актуальними та доцільними для впровадження в українську практику СЕО різноманітних методів.

1.2. Уточнення основних понять дослідження: «публічно-управлінський механізм», «програма економічного і соціального розвитку», «стратегічна екологічна оцінка»

Об'єктивне та всебічне вивчення об'єкту дослідження неможливе без уточнення основних понять. Поняття «публічно-управлінський механізм», «програма економічного і соціального розвитку», «стратегічна екологічна оцінка» найбільш визначальні серед опорних дефініцій подальшого дослідження.

Пропонуємо розглянути детальніше кожне поняття та виокремити найбільш точне трактування відносно об'єкту теми дослідження.

Термін «механізм» має технічне коріння та найпоширеніше застосовується у значенні система, пристрій, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності або внутрішній пристрій машини, устаткування тощо – «...система певних ланок, елементів, що приводить їх у дію...» [45, с. 355]. Або, «...внутрішній устрій (система ланок) машини, приладу, апарату, що приводить їх в дію...» [77, с. 874].

Існують іще наступні визначення поняття «механізм» – «...внутрішня будова, система чого-небудь...»; «...механізм – це сукупність станів і процесів, із яких складається будь-яке явище...» [1, с. 262].

У економічній науці поняття «механізм» має переносне значення, а саме – це «...внутрішня будова, як система функціонування, як апарат діяльності...»

[28, с. 13], і буває господарський, фінансовий, кредитний, ціновий, ринковий, грошовий, валютний, організаційний, страховий тощо.

О. Ковалюк під механізмом управління розуміє форми, методи, важелі та інструменти, а також нормативно-правове, політичне та інформаційне забезпечення [21].

На думку А. Кульмана «...механізм – це система взаємозв'язків економічних явищ, які виникають за певних умов під впливом початкового імпульсу...» [32, с. 14].

Науковець Л. Юзьков виділяє 2 підходи до визначення поняття «механізм»: структурно-організаційний – характеризує механізм як сукупність певних складових елементів, що створюють організаційну основу певних явищ, процесів, та структурно-функціональний – акцентує увагу не тільки на організаційній основі його побудови, але й на його «...динаміці, реальному функціонуванні...» [58, с. 53].

Опрацювання літератури з публічного управління не дало чіткої відповіді на визначення поняття «публічно-управлінський механізм», однак слід його визначати як різновид соціального механізму, що тісно пов'язаний, на нашу думку з категорією «механізм державного управління».

У зв'язку з тим, що ми розглядаємо механізми в контексті підтримки державою сталого регіонального розвитку, а отже громадян певної території, доречним, на нашу думку, є визначити і поняття механізм соціальної відповідальності державної влади, сформоване групою вчених В. І. Воловик, М. А. Лепський Т. І. Бутченко, О. В. Краснокутський. Науковці під механізмом соціальної відповідальності державної влади розуміють цілеспрямований вплив організованих у систему структурних елементів соціальної відповідальності на суб'єкти державної влади та її об'єкти, який посилює волю першосуб'єкта – народу і спонукає всіх суб'єктів до суспільно схвалюваної діяльності [9].

Для визначення «публічно-управлінського механізму» розглянемо категорію «механізм державного управління», яка має багато тлумачень, – від найбільш загальних до дуже детальних, що є свідченням того, що механізм

державного управління має безліч складових та існує багато видів механізмів державного управління, що тісно взаємопов'язані.

Отже, на думку Л. Приходченко механізм державного управління «...є складовою державно-управлінської системи, яка забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності суб'єкта управління, а отже може бути сформований тільки в межах загальної системи управління, декомпозиція якої забезпечує адресність і цільовий характер його дії...» [49, с. 106].

Так, О. Комяков визначає механізм державного регулювання як «...сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, які дозволяють виконувати функції для безперервної дії досліджуваної системи (держави) задля зростання функціонального становища економічного середовища...» [25, с. 8].

Системою засобів, важелів, методів і стимулів, завдяки яким країна регулює процеси економіки, а також забезпечує виконання соціально-економічних функцій вважає «...механізм державного регулювання...» вчений М. Корецький [27, с. 16].

Складові частини механізму за С. Черновим це: «...суб'єкт і об'єкт управління; цілі, принципи, функції, методи, інформація, технологія та технічні засоби...» [74, с. 66].

Спробуємо визначити дефініцію «публічно-управлінський механізм» розглянувши подібне коло термінології.

Поняття «публічний» походить від латинського слова *publicus* – суспільний, народний.

«Новий тлумачний словник української мови» подає кілька значень слова «публічний»: «...який відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний, привселюдний, гласний, відкритий; призначений для широкого відвідування, користування; громадський, загальний, загальнодоступний; стосується публіки...» [77, с. 843].

За визначенням Кравчука М. «публічність» є виразом усезагальної волі, що означає всезагальність і безособовість [28].

Галуцько В. визначає важливі для значної кількості фізичних та юридичних осіб потреби, які відповідно до законодавчо встановленої компетенції забезпечуються публічною адміністрацією, як публічний інтерес [11,12].

Публічні суб'єкти – це органи державної влади, місцевого самоврядування, а також недержавні організації, що здійснюють виконавчі функції відповідно до делегованих владних повноважень.

Здатність публічних суб'єктів впливати на суспільні відносини щодо організації сумісної діяльності з метою реалізації публічного інтересу і є публічною владою [78].

Категорія «управління» трактується Енциклопедичним словником з державного управління, як «...функція організованих систем (біологічних, соціальних, технічних), яка забезпечує реалізацію мети і підтримку режиму діяльності, сталість і розвиток певних структурних елементів...» [20, с. 722].

Публічне управління стосується ефективного функціонування всієї системи політичних інституцій.

Так, С. Гончарук розглядав адміністративно-правовий механізм у контексті державного управління і визначив його, як систему адміністративно-правових засобів (елементів), за допомогою яких «...здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері державного управління» [14, с. 5].

Письменний І. вважає, що сучасна тенденція становлення громадянського суспільства вимагає від публічного управління трансформації в інститут публічної взаємодії [47].

Взаємодія є ключовою у процесі прийняття та виконання суспільно значущих рішень. Тому рівень зворотних зв'язків набуває особливого значення у виробленні ефективних публічно-управлінських механізмів.

Для виокремлення потрібної нам дефініції, доречним розглянути визначення «адміністративно-правового механізму» В. Теремецького, який до нього відносить: «...1) адміністративно-правові норми; 2) імперативні методи; 3) публічний характер відносин; 4) мету – забезпечення прав, свобод і публічних

законних інтересів фізичних і юридичних осіб, належного функціонування громадянського суспільства і держави...» [58, с.106].

Наступною для розгляду пропонуємо дослідження дефініції «програма економічного і соціального розвитку».

Поняття «програма», що використовується у нашому дослідженні відповідно до значення Академічного тлумачного словника у значенні, як наперед продуманий план якої-небудь діяльності.

Життєдіяльність людини являє собою переплетення фізіологічних, соціальних і духовних потреб, взаємодія яких утворює цілісну систему. Саме задоволення потреб служить рушійною силою свідомої діяльності. Тобто, об'єктивні умови існування людини спонукають її до економічної діяльності.

Категорія «економічна діяльність» розглядається як процес суспільної праці.

Полань К. інтерпретує поняття «економіка», «...як процес забезпечення матеріального існування...» [48, с.33].

В праці Маршалла А. визначення сутність економіки – це «...індивідуальна і суспільна діяльність, пов'язана зі створенням і використанням матеріального добробуту...» [38, с.56].

Визначення Роббінсоном Л. поняття «економіка», як «...людська діяльність із задоволення потреб в умовах альтернативного використання обмежених ресурсів...» вважається класичним [62, с.18]

Сучасні наукові праці економіку розглядають, як сферу діяльності в розрізі однієї, декількох чи усіх чотирьох функцій: виробництво, розподіл, обмін, а також споживання товарів та послуг [7].

Стан економічного розвитку регіону створює передумови для підвищення рівня життя суспільства.

У підвищенні рівня життя суспільства одне з центральних місць займає соціальна складова, до якої входять як галузі матеріального виробництва, так і галузі невиробничої сфери, що необхідні для задоволення життєвих потреб людини. А саме: наука, освіта, охорона здоров'я, культура, соціальне

забезпечення, житлово-комунальне господарство, спорт, туризм, банківські послуги, торгівля і громадське харчування, побутове обслуговування населення.

У нашому дослідженні використовується поняття «соціальний» відповідно переносного значення Академічного тлумачного словника у значенні – пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві [1].

Отже, програма соціального і економічного розвитку регіону (далі – Програма) є планом дій, проектом життя громади, основою для наповнення бюджетів. Документом визначаються цілі та окреслюються пріоритети економічного і соціального розвитку об'єднаної територіальної громади (далі – ОТГ), міста, району, області. Програма розробляється на короткостроковий період, як правило, на рік. Її завданням є формування взаємоузгодженої та комплексної системи заходів, спрямованих на ефективне розв'язання проблем економічного і соціального розвитку громади [50,55].

Перейдемо до категорії «стратегічна екологічна оцінка», яка в нашому дослідженні є сферою застосування публічно-управлінських механізмів.

При затвердженні програмних і нормативних документів дуже важливо враховувати, який вплив вони мають на здоров'я людей і навколишнє середовище [56]. Для цього багато країн систематично застосовують в процесі планування превентивний механізм, який називається стратегічна екологічна оцінка.

СЕО дозволяє впроваджувати в планування розвитку екологічні пріоритети. Цей інструмент широко використовується в світі для формування і прийняття ефективних стратегічних рішень як на рівні країн і регіонів, так і на рівні великих компаній.

Поняття стратегії існує дуже давно і прийшло зі сфери військового мистецтва.

Етимологічно поняття "стратегія" походить від слова грецької мови *strategia* (*stratos* – військо і *ago* – веду), яке описувало військово мистецтво.

Сучасних визначень стратегії за даними деяких дослідників більше двохсот. На нашу думку, необхідно виділити декілька визначень стратегії

розвитку, сформульованих зарубіжними дослідниками.

Зокрема Дж. Куїнн визначає стратегію, як патерн або план, що інтегрує головні цілі організації, її політику і дії в узгоджене ціле [31].

Стратегію, як набір дій і підходів щодо досягнення заданих показників діяльності вважають А. Томпсон і А. Стрікленд [67].

М. Фалмер стверджує, що стратегія – всеосяжна орієнтація планів або дій, яка встановлює критичний напрям і управляє розподілом ресурсів. Це фокус дій, що представляє собою «кращу здогадку» щодо того, що необхідно зробити для забезпечення довготривалого процвітання [68].

Різноманітні трактування СЕО спираються на базове визначення, наведене в Протоколі про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (стаття 2), де відзначається, що «Стратегічна екологічна оцінка» означає оцінку ймовірних екологічних, в тому числі пов'язаних з здоров'ям населення, наслідків та включає в себе визначення сфери охоплення екологічної доповіді і його підготовки, забезпечення участі громадськості і отримання її думки, а також облік в плані або програмі положень екологічної доповіді і результатів участі громадськості і висловленої нею думки [57].

Класичне визначення СЕО надає Б. Садлер. Зокрема, він описує СЕО як систематичний процес, який дозволяє забезпечити те, щоб екологічні наслідки політики, планів і програм належним чином були розглянуті на ранніх етапах процесу прийняття рішень [92].

В окремому виданні Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), присвяченому практичним питанням застосування СЕО, вказується, що СЕО відноситься до цілого ряду аналітичних і заснованих на широкій участі підходів, які спрямовані на інтеграцію екологічних міркувань в політику, плани і програми та оцінку взаємозв'язку з економічними і соціальними міркуваннями. В цьому ж керівництві вказані основні принципи, що сприяють удосконаленню процесу розробки політики, планування та прийняття рішень за допомогою СЕО [81]. Серед основних принципів СЕО слід зазначити, зокрема, прогнозування

змін екологічної ситуації в довгостроковій перспективі. Тобто CEO, по суті, є екологічним прогнозом.

За визначенням Е. Янча «Прогноз (forecast) – імовірнісне твердження про майбутнє з відносно високим ступенем вірогідності» [76].

На думку професора М. Лепського «прогнозування – це випереджальне відображення дійсності». Крім того, вчений зазначає, що «...випереджальне відображення є необхідною, суттєвою складовою діяльності, виходячи з того, що основною її характеристикою є цілепокладання, очікуваний і передбачуваний результат...» [8, с. 232].

Отже, на нашу думку, влучним є трактування екологічного прогнозу, як передбачення можливих змін у системах природи в локальному, регіональному та глобальному масштабах. Екологічне прогнозування – це передбачення реакції природних систем на вплив людства.

Коли ми говоримо про природну екологічну рівновагу, то маємо на увазі, що ця рівновага дуже рухома. Завтра природа буде не той, що сьогодні. Якщо ж ми на неї якимось впливаємо, то вона буде ще й не тією, що була б у своєму саморозвитку. Звідси значення прогнозу в екології важко переоцінити.

Головною метою прогнозу є оцінка передбачуваної реакції навколишнього природного середовища на прямий або опосередкований вплив людини, вирішення задач майбутнього раціонального використання природних ресурсів в зв'язку з очікуваними станами навколишнього середовища. Сучасні прогнози повинні проводитися, виходячи із загальнолюдських цінностей, головними з яких є людина, її здоров'я, якість навколишнього середовища, збереження планети Земля як домівки для людини.

Загальнолюдські цінності, до переліку яких безумовно належить збереження навколишнього природного середовища, лежать у підвалинах розвитку екологічної демократії. Історичні процеси та потреба суспільства обговорювати і викладати свої позиції призвели до бурхливого розвитку у ХХ столітті демократії, зокрема екологічної, яка має на меті знайти консенсус, за допомогою якого співтовариство може просувати свої ідеї і цінності.

Останнім часом природа все частіше нагадує нам про те, що старі форми управління навколишнім середовищем неприйнятні. Статистика стихійних лих аномального характеру говорить сама за себе. Почастішали повені, посухи, різкі температурні коливання, урагани; знижується родючість ґрунтів, убожіє біорізноманіття. На наших очах відбулася зміна клімату на всій планеті. Іншими словами, настав такий період розвитку цивілізації, коли забезпечення екологічної безпеки стає важливіше, ніж подальший економічний прогрес.

Очевидно, треба міняти парадигму мислення і поведінки людини, орієнтуючись на моделі сталого виробництва і споживання, а не на надмірну експлуатацію природних ресурсів.

Перші кроки до нового рівня мислення зроблені в рамках стратегії, виробленої на Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992). В рамках зобов'язань декларації прийняті 27 принципів, що визначають права і обов'язки країн щодо забезпечення сталого розвитку [60].

Крім того, як ніколи має важливе значення Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, яка вступила в дію 30 жовтня 2001 року. Орхуська конвенція як і раніше є найбільш амбітною ініціативою в області екологічної демократії, висунутої під егідою Організації Об'єднаних Націй. Конвенція є єдиним міжнародним юридично зобов'язуючим договором, що наділяє громадськість широкими і конкретними правами щодо участі в процесі прийняття рішень і доступу до інформації та правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища. Орхуська конвенція забезпечує подвійний захист екологічних прав і прав людини, і її акцент на залучення громадськості забезпечує механізм, який гарантує підзвітність урядів у зв'язку з їх відповідними зусиллями з подолання багатопланових викликів, з якими стикається наш сьогоденний світ [26].

Зважаючи на вищевикладене, слід розглядати «екологічну демократію», як процес участі громадськості в прийнятті рішень, що можуть мати вплив на

довкілля та перелічує різні форми та види участі громадськості, донесення своїх пропозицій та зауважень до органів влади.

Крім того, екологічна демократія включає створення інститутів, які захищають реінтеграцію суспільства і природи, а також формування суспільної екологічної свідомості, екологічної етики та екологічної моральності. Саме від екологічної культури залежить зацікавленість суспільства у вдосконаленні системи управління природними ресурсами в рамках соціально-економічної політики держави, визначення необхідних змін у державній політиці щодо цих питань.

СЕО як інструмент, що використовує розробник для інтеграції екологічних міркувань в розроблювані плани або програми, а також поліпшення якості ініціатив потребує залучення зацікавлених сторін (стейкхолдерів) з метою врахування базових цінностей локальних соціумів і суспільства в цілому, з одного боку, і базових цінностей бізнесу, з іншого боку, завдяки чому формується концепція загальних цінностей.

На будь-які інноваційні процеси, яким є СЕО, впливає територія присутності, існуючий бізнес і доступні технології. Для успішної реалізації проєктів необхідно управління взаємовідносинами між усіма учасниками процесу. При цьому виникає проблема оцінки факторів «успішності взаємин». Вона важлива насамперед розробникам проєктів для створення адекватного уявлення про перспективи проєкту в регіоні.

Для визначення об'єктів побудови взаємин слід визначити зацікавлені сторони інноваційного проєкту. Теорія зацікавлених сторін для вимірювання суспільного добробуту описана в моделях Бергсона-Самуельсона, Парето, Сена. Ці моделі визначають, що добробут в цілому визначається добробутом окремо взятих членів суспільства або громадських груп. У науково-дослідницькій літературі для визначення зацікавлених сторін застосовують термін «стейкхолдери». Даний термін широко використовується при оцінці якості корпоративного управління, так як вважається, що однією з ознак якості є система взаємодії зі стейкхолдерами, врахування їх інтересів. Проводяться

дослідження зацікавлених сторін для соціальних програм з позиції впливу програми на різні групи населення та оцінки сумарної ефективності програми.

Один із засновників системного аналізу Р. Акофф вважав, що багато проблем соціуму можливо вирішити при грамотній взаємодії зацікавлених осіб в системі. Грамотне управління стейкхолдерами допомагає успішно реалізувати проєкт, сприяє зростанню і розвитку в перспективі.

Поняття «стейкхолдери» є основним у теорії зацікавлених сторін. Уперше термін «стейкхолдери» (stakeholders) був використаний у працях науковців Стенфордського науково-дослідного інституту в 1963 р., але широкого застосування набув лише в 1990-ті рр.

Науковець Е. Фрімен запропонував визначення стейкхолдерів відповідно до якого це «...будь-яка група або індивідуум, які можуть впливати або на яких може впливати досягнення організацією своєї мети...» [86, с. 34].

Так Н. Грошева визначає «зацікавлені сторони» як юридичні та фізичні особи або групи осіб, інтереси яких зачіпає проєкт під час його реалізації. Також науковець вважає, що врахування інтересів стейкхолдерів важливий на всіх стадіях проєктного менеджменту, що дозволить знизити негативний вплив безпосередньо на проєкт і пріоритезувати ті проєкти, які найбільш позитивно впливають на стейкхолдерів [15].

Стандарт соціальної відповідальності ISO 26000 надає наступне визначення зацікавлених сторін, зокрема, стейкхолдери – це особа або група осіб, заінтересованих в будь-яких рішеннях або діяльності організації.

Отже, «зацікавлені сторони» (зацікавлена громадськість) – групи, які зачеплені або можуть бути зачеплені запланованою діяльністю або висловлюють свій інтерес до обговорення запланованої діяльності.

Жодна екологічна проблема не може бути вирішена виключно державними органами або тільки громадськістю лише об'єднавши потенціал всіх секторів громадянського суспільства, можливо вирішити актуальні проблеми суспільства. Відсутність громадського обговорення та дослідження зацікавлених сторін ініціює ризики для проєктів в ході їх планування і реалізації і може

спричинити значну шкоду для регіону після запуску проєкту.

Дослідивши понятійно-категоріальний апарат теми, можна дати наступне визначення поняттю «публічно-управлінський механізм стратегічної екологічної оцінки проєктів програм соціального і економічного розвитку регіону». Відтак, «публічно-управлінський механізм стратегічної екологічної оцінки проєктів програм соціального і економічного розвитку регіону» – це поняття для позначення сукупності соціально-правових, фінансово-економічних, організаційно-технічних, інформаційних методів та інструментів системи публічного управління, що сприятимуть сталому розвитку регіону, але із забезпеченням відсутності чи максимальним пом'якшенням впливу на довкілля.

Підсумовуючи підкреслимо значимість аналізу основних понять нашого дослідження, адже завдяки йому ми визначили, що ми матимемо на увазі в подальшій роботі під поняттям «публічно-управлінський механізм стратегічної екологічної оцінки проєктів програм соціального і економічного розвитку регіону», а відтак, які методи та інструменти розглядатимемо під час виконання поставлених перед нами завдань.

1.3. Основні принципи та методи дослідження публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону

Вивчення предметного поля та уточнення основних понять для розв'язання поставлених перед нами завдань потребує визначення основних принципів та підходів, тобто методології дослідження.

Доцільним є трактування поняття «методологія», запропоноване В. Андрійчуком як «...сукупність методів, принципів та прийомів, що використовуються дослідником для пізнання предметів дослідження за їх певного співвідношення і субординації...» [2, с. 88].

В процесі подальшої роботи над предметом нашого дослідження важливим є дотримуватися принципів методології пізнання, запропонованих вченими

В. Зацерковним, І. Тішаєвим та В. Демидовим, а саме принципами: єдності теорії і практики, визначеності, конкретності, пізнавальності, об'єктивності, причинності, розвитку [18].

Метод (від грецьк., що означає шлях дослідження чи пізнання) – це спосіб досягнення цілі; сукупність прийомів і дій практичного чи теоретичного пізнання дійсності.

Загальнонаукові методи «...поділяються на :

– методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент);

– методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція, моделювання та ін.);

– методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, ідеалізація, формалізація, аксіоматичний метод)...» [6, с. 42].

Для детального і всебічного проведення дослідження публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проектів програм соціального і економічного розвитку регіону використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи досліджень, що ґрунтуються на сучасних наукових засадах державного управління та споріднених з ним наук.

Зокрема, теоретичною основою наукові праці є методичні розробки вітчизняних і зарубіжних учених у галузі регіонального розвитку, зокрема, регіонального та державного управління у контексті підтримки та здійснення впливу на сталий розвиток регіону.

Правове поле дослідження становить чинне законодавство, що регламентує діяльність у сфері економічного, екологічного та регіонального розвитку України.

Інформаційною базою роботи є матеріали Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку й торгівлі України, Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерства охорони здоров'я України нормативні

документи Запорізької обласної державної адміністрації, матеріали періодичних наукових видань у сфері економічного, екологічного та регіонального розвитку, регіонального управління, офіційні міжнародні рейтинги, дані мережі Інтернет.

При вивченні використаних джерел літератури використано монографічний метод дослідження.

Зокрема, для дослідження сучасного стану наукової розробки теми використовувався історико-генетичний метод і єдності історичного та логічного, які дозволили, визначити якісні етапні зміни демократичного розвитку суспільства і регіонального розвитку, а також зміни у навколишньому природному середовищі та застосування публічно-управлінських механізмів їх підтримки.

У роботі використано методи: термінологічного аналізу, систематизації та узагальнення, зокрема, при поглибленому уточненні понятійного апарату, основних дефініцій.

В процесі з'ясування сутності, принципів та змісту публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проектів програм соціального і економічного розвитку регіону застосовано методи термінологічного аналізу, діалектичного матеріалізму та об'єктивного ідеалізму.

В свою чергу, різновиди інструментів та механізмів публічного управління досліджено на базі методу класифікації, який є базою створення класифікаційних угруповань та встановлення зв'язків між ними.

Дослідження зарубіжного досвіду базувалося на методах узагальнення та аналізу, для визначення регіональних особливостей впровадження публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проектів програм соціального і економічного розвитку застосовано порівняльний та статистико-економічний методи. Застосування зазначених методів дозволило завдяки обробці статистичної інформації екологічних, соціально-економічних показників регіонального розвитку, встановити схожості та відмінності на окремій території задля побудови найефективніших шляхів їхньої підтримки у регіоні.

Для оцінки екологічних і соціально-економічних показників у Запорізькій області використано методи групування, горизонтального та вертикального аналізу, графічний, узагальнення та синтезу, які дали можливість розглянути сучасний екологічний та соціально-економічний стан області, його регіональні особливості. Горизонтальний аналіз полягає у порівнянні показників звітної періоду з попередніми, а вертикальний є аналізом структури, визначення питомої ваги.

А для вироблення перспективних публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм соціального і економічного розвитку використано системно-аналітичний та аналітико-прогностичний методи, якими розроблено рекомендації щодо їх ефективного впровадження задля якісного розвитку досліджуваної сфери.

Водночас, який би методологічний апарат не використовувався для проведення дослідження, він має ґрунтуватися на загальних (базових) для всіх гуманітарних наук принципах.

Згідно с академічним словником, принцип (від лат. – основа) – основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.[1].

Традиційно застосовуються три такі дослідницькі принципи.

Перший – принцип всесторонності, згідно з яким публічне управління та регіональний розвиток мають досліджуватися не відокремлено, а в їх взаємозв'язку та взаємодії з іншими явищами (інститутами). Оскільки наше дослідження стосується публічно-управлінської, господарської та суспільної сфер, то особливу увагу звертаємо на публічні інструменти впливу на діяльність і становище суб'єктів господарювання та громадськості, в контексті взаємовідносин цих суб'єктів з органами владних повноважень та громадськими організаціями.

Крім того, провести об'єктивний аналіз неможливо без з'ясування залежностей, взаємозв'язків регіонального розвитку та екології, економіки, політики та суспільної сфери.

Другий – принцип історизму в дослідженнях публічно-управлінського впливу на регіональний розвиток, у тому числі і на екологічний стан. Інститут публічного управління та адміністрування не існує ізольовано, за допомогою цього принципу є можливість дослідити попередні дії стосовно збереження або поліпшення навколишнього середовища та сприяння регіональному розвитку й враховуючи особливості розбудови в минулому, спрогнозувати майбутнє. Виявлення закономірностей дасть можливість не повторювати помилок минулого та допоможе побудувати ефективні механізми поєднання сталого регіонального розвитку та збереження або поліпшення екології у майбутньому.

Третій – принцип комплексності. Керуючись ним, наукове дослідження теми слід проводити не тільки з позиції екологічних, економічних та управлінських явищ, але й з позиції інших суспільних наук, таких як філософія і соціологія, зокрема.

Як зазначають Г.В. Гребеньков і Є.С. Назимко, важливе значення для наукового дослідження має використання загальних принципів методології наукового дослідження [40]. Серед них принципи: єдності теорії і практики; об'єктивності; всебічності дослідження; єдності історичного та логічного; системності; детермінізму; діалектичного розвитку; достовірності [3].

Підсумовуючи, слід зазначити, що в нашому дослідженні було застосовано ряд принципів та методів, серед яких принципи об'єктивності, достовірності, діалектичного розвитку, системності, всесторонності, історизму, єдності теорії та практики, комплексності, а також методи єдності історичного та логічного, історико-генетичний, монографічний, систематизації, узагальнення, діалектичного матеріалізму, об'єктивного ідеалізму, класифікації, узагальнення, порівняльний, статистико-економічний, групування, термінологічного, горизонтального та вертикального аналізу, графічний, синтезу, системно-аналітичний та аналітико-прогностичний.

Проведене дослідження стану наукової розробки публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм соціального і економічного розвитку регіону, уточнення основних понять теми, зокрема,

визначення головної дефініції «публічно-управлінський механізм» та орієнтація на дотримання принципів та методів у дослідженні становить міцне методологічне підґрунтя для подальшого з'ясування теоретичних аспектів та проведення аналізу з визначенням проблемного кола питань і перспектив їх вирішення в контексті дослідження публічно-управлінських механізмів СЕО проєктів програм соціального і економічного розвитку регіону.

Необхідно зазначити, що розвиток інноваційного процесу, яким є СЕО, потребує взаємодії можливостей держави та інтересів громадянського суспільства.

Вивчивши проблематику наукових праць вчених можна зробити висновок, що питання впровадження публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону є досить широким і потребує чіткої систематизації, узагальнення та вдосконалення з урахуванням сучасних світових тенденцій.

На даний час існує велика кількість наукових робіт, публікацій, метою яких є визначення особливостей впровадження СЕО, її ролі в збереженні довкілля, інноваційного аспекту діяльності. Проте проаналізувавши дані роботи, можна зробити висновок, що зазначені дослідження мають фрагментарний характер, відсутнє чітке розподілення на стратегічні, тактичні та оперативні напрями процесу впровадження СЕО.

Разом із тим недостатньо досліджена проблема механізму фінансування впровадження СЕО в регіональне та місцеве планування в Україні.

Відтак розробка та впровадження публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону та їхня ефективність можлива лише на засадах комплексної системи, складові якої регулюють інтеграцію СЕО в процес планування та прийняття стратегічних рішень з метою створення умов для поліпшення екологічної ситуації та позитивних змін в економіці як регіону, так і України в цілому.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ ПРОЄКТІВ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОГО І ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

2.1. Організаційно-правові засади механізму стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону

Найважливішим завданням державної влади є забезпечення економічного зростання країни, підтримка інтересів населення, досягнення його добробуту. Саме значущі потреби та сталий розвиток людини, суспільства та держави становлять національні інтереси України.

З метою задоволення національних інтересів України необхідно консолідувати зусилля усіх гілок влади, а саме органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства щодо створення сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов для реалізації стратегічних національних пріоритетів.

Реалізація національних пріоритетів можлива, зокрема, шляхом забезпечення сталого розвитку національної економіки та її інтеграції в європейський економічний простір [46].

Ефективна державна політика, здатна забезпечувати прогресивний розвиток усіх сфер економіки у напрямі забезпечення належного життєвого рівня населення.

У нових реаліях зростаючої уваги до проблем екології з боку держав і суспільства, економічний розвиток має орієнтуватися на захист навколишнього середовища. Глобальні екологічні тренди сучасної економіки зобов'язують країни вводити екологічні стандарти та займатися екологічним менеджментом.

Важливим етапом на шляху формування екологічної політики як держави, так і регіону виступає розробка екологічної стратегії, яка визначає генеральний напрямок її діяльності в екологічній сфері на довгострокову перспективу і в

кінцевому підсумку забезпечує досягнення намічених екологічних цілей і завдань.

Все частіше країни використовують інструмент організації екологічного руху, спільноти для просування і створення стійкого іміджу держави. Бути екофрендлі зараз не просто модно, а й стратегічно вигідно кожній державі. «Зелені» технології просування, «зелений» маркетинг дають відмінний результат для позиціонування країни на міжнародному ринку. Врахування екологічних трендів підвищує конкурентоспроможність як держави, так і регіону.

Проблема конкурентоспроможності країн і регіонів у світовому господарстві натеper є однією з найбільш актуальних проблем для центральних і регіональних органів влади держав. В умовах відкритої конкуренції кожна країна і регіон зобов'язані постійно модернізуватися і знаходити свої конкурентні переваги.

Характеристиками конкурентоспроможності як держави, так і регіону є:

- висока продуктивність праці за рахунок ефективного використання наявних ресурсів;

- збалансоване економічне зростання через стабільний розвиток як традиційних, так і нових пропульсивних галузей господарства, засноване на швидкому впровадженні інновацій в виробництво;

- виробництво якісних товарів і послуг, здатних задовольнити внутрішній і зовнішній попит;

- раціональне використання природно-географічних ресурсів (економіко-географічного положення, корисних копалин, культурно-історичної спадщини та інше);

- перетворення недоліків свого економіко-географічного положення в конкурентні переваги.

Документ який визначає засоби та шляхи досягнення конкурентоспроможності як держави, так і регіону, а також формує взаємоузгоджену і комплексну систему напрямків та заходів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, спрямованих на ефективне розв'язання

проблем є програма економічного і соціального розвитку.

Сталий розвиток неможливо забезпечити тільки реалізацією планів, направлених на досягнення соціально-економічних цілей.

Вирішенню задач сталого соціально-економічного розвитку сприяє СЕО, як інноваційний інструмент екологізації за рахунок впровадження методів сталого виробництва і споживання в галузях економіки (промисловість, сільське господарство, виробництво і переробка харчових продуктів, будівництво).

Інноваційність інструменту полягає в інтегрованості СЕО в процес формування програми. Суттю якої є спроба поєднувати, а не протиставляти три компоненти сталого розвитку: економічну, соціальну та екологічну. Можливості інтеграції простежуються на багатьох рівнях.

Отже, основна ідея СЕО проста – до затвердження програми необхідно оцінити потенційний вплив її реалізації на навколишнє середовище. Якщо в ході оцінки були виявлені істотні негативні впливи, слід скорегувати проєкт ініціативи, запобігши виникненню таких впливів або передбачивши заходи щодо їх зниження або пом'якшення.

На міжнародному рівні процес СЕО регламентується двома документами:

– Директивою Європейського Парламенту та Ради Європейського союзу 2001/42 / ЄС від 27 червня 2001 р. «Про оцінку впливу деяких планів і програм на навколишнє середовище» (Директива ЄС), імплементація якої передбачена Угодою про асоціацію між Україною та ЄС [16];

– Протоколом ЄЕК ООН про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті (Протокол по СЕО від 21 травня 2003 р.), ратифікований Верховною Радою України (№ 562-VIII від 01.07.2015) [47].

Директива ЄС обов'язкова для виконання країнами-членами ЄС. Крім цього, Протокол по СЕО повинні виконувати країни, які його підписали і ратифікували.

Одне із провідних місць у соціально-економічній політиці держави займає діяльність держави та її інститутів, направлена на забезпечення сталого

регіонального розвитку, що реалізується шляхом публічно-управлінських механізмів створення сприятливих умов його розвитку для досягнення позитивного економічного ефекту та соціальної стабільності в суспільстві.

Відтак, можемо зробити висновок, що сутність публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм соціального і економічного розвитку регіону виявляється в управлінських відносинах, що забезпечують реалізацію суб'єктами впровадження методів, форм та заходів, спрямованих на забезпечення сталого регіонального розвитку.

Реалізація публічно-управлінських механізмів здійснюється через суб'єктів їх впровадження.

Згідно ст. 4 Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» «...суб'єктами стратегічної екологічної оцінки є:

- 1) замовник;
- 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації (відповідні підрозділи з питань охорони навколишнього природного середовища та охорони здоров'я), орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища та орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони здоров'я;
- 3) органи виконавчої влади;
- 4) органи місцевого самоврядування;
- 5) громадськість;
- 6) держава походження;
- 7) зачеплена держава...» [46, с.2].

Екологічною програмою ООН (ЮНЕП) [96] активно розвивається така модифікація СЕО, як Інтегрована оцінка / планування [87]. Основна ідея даного підходу полягає в максимальній інтеграції (а) процесів планування та оцінки, їх одночасного проведення і (б) максимально можливої інтеграції економічних,

соціальних і екологічних пріоритетів для сталого розвитку території.

Додатковим підходом, орієнтованим на процес прийняття рішень, є Аналітична СЕО (далі – АНСЕО) [95], суть якої полягає в переміщенні фокуса СЕО з кількісних результатів оцінки на аналіз процесу прийняття рішень. Методологія базується на аналізі всього процесу і виявленні тих його елементів, які потенційно найбільш критично впливають. Таким чином, підхід АНСЕО підвищує прозорість процесу прийняття рішення і дозволяє прямо інтегрувати в нього екологічні міркування.

Важливо відзначити, що реалізація процесу СЕО в повному обсязі, запропонованому міжнародними документами, не завжди можлива, а іноді і недоцільна. У ряді випадків, для вирішення стратегічних завдань, що стоять перед органами влади, досить ефективним є використання окремих елементів та інструментів СЕО. Використання різних або окремих елементів СЕО для вирішення стратегічних завдань розвитку території, галузі також можна вважати однією з сучасних тенденцій СЕО.

На нашу думку, ефективна СЕО має базуватися на низці простих принципів:

– цільовий характер: процес СЕО повинен надавати інформаційну основу для прийняття усвідомленого рішення і забезпечити відповідний рівень захисту навколишнього середовища і добробуту населення.

– скрупульозність: в процесі СЕО необхідно застосовувати найкращі практично доцільні наукові методи, відповідні методологічні підходи та методики для розв'язання досліджуваних проблем.

– практична застосовність: процес СЕО повинен призводити до отримання інформації та результатів, які сприяють розв'язанню проблеми, є прийнятними для розробників проекту і можуть бути ними реалізовані.

– актуальність: процес СЕО повинен забезпечувати отримання достатньої, перевіреної та корисної інформації для розробки проекту та прийняття рішення.

– економічна доцільність: процес СЕО повинен забезпечувати досягнення цілей оцінки впливу на навколишнє середовище в рамках наявної інформації,

часу, ресурсів і методологічної бази.

– ефективність: процес СЕО повинен бути пов'язаний з мінімальними витратами часу і фінансових ресурсів для розробників і учасників проєкту і при цьому забезпечувати досягнення встановлених цілей і вимог оцінки впливу на навколишнє середовище.

– цілеспрямованість: процес СЕО повинен бути зосереджений на вивченні значних екологічних впливів і ключових проблем, т. е. тих питань, які повинні бути враховані в процесі прийняття рішень.

– адаптивність: процес СЕО повинен бути пристосований до реальних умов, проблем і обставин розглянутих проєктів, що не повинно призводити до порушення його цілісності, а також повинен мати повторюваний характер, який дозволить враховувати знання, отримані на різних етапах циклу розробки проєкту.

– можливість участі: процес СЕО повинен забезпечувати відповідні можливості для інформування і залучення зацікавлених сторін, а їх зауваження і пропозиції повинні бути враховані в матеріалах оцінки та процесі прийняття рішень.

– міждисциплінарний характер: процес СЕО повинен бути побудований таким чином, щоб забезпечити залучення і використання необхідних методик і фахівців відповідних біофізичних і соціально-економічних дисциплін, включаючи використання традиційних знань в разі потреби.

– переконливість: процес СЕО повинен бути професійним, ретельним, чесним, об'єктивним, неупередженим і збалансованим, і має бути підданий незалежній перевірці та підтвердженню достовірності.

– комплексний характер: процес СЕО повинен бути спрямований на вивчення взаємозв'язків між соціальними, економічними та біофізичними аспектами.

– прозорість: процес СЕО повинен визначати чіткі та загальнозрозумілі вимоги до змісту оцінки впливу на навколишнє середовище, забезпечувати доступ громадськості до інформації, виявляти чинники, які повинні бути

враховані в процесі прийняття рішення, і брати до уваги обмеження і труднощі.

– системність: процес СЕО повинен забезпечити повний розгляд всієї відповідної інформації про стан об'єктів навколишнього середовища, що піддаються впливам проєкту, про запропоновані альтернативні варіанти і їх вплив, а також про необхідні заходи з моніторингу та вивчення залишкових впливів.

Дослідивши наукові напрацювання у відповідній сфері необхідно виділити специфічні методи стратегічного планування, які активно використовуються в СЕО.

Цільовий аналіз – один їх сучасних методів планування, який міцно увійшов у сучасну світову практику СЕО. Метод полягає у встановленні стратегічних екологічних цілей (далі – СЕЦ) і цільових показників, які дозволять відстежувати досягнення заявлених СЕЦ, і подальший аналіз намічуваної діяльності на відповідність встановленим СЕЦ. Такий аналіз виконується на всіх можливих рівнях намічуваної діяльності – на рівні цілей розвитку, заходів, що заплановані в даній програмі, показників моніторингу та інше. На етапі планування це допомагає скорегувати намічувану діяльність, що приводить програму у відповідність до встановлених СЕЦ; на етапі реалізації діяльності може бути організований моніторинг досягнення СЕЦ (поряд з моніторингом досягнення цілей розвитку).

Цільовий аналіз може бути вельми корисний для розвитку системи планування в цілому. Введення стратегічних екологічних цілей в планування секторального розвитку та узгодження цілей розвитку галузі з цілями розвитку територій присутності може істотно підвищити якість стратегічного планування як в галузевому, так і в територіальному розвитку.

Сценарне планування та аналіз альтернатив – один з найбільш часто вживаних методів стратегічного планування. При цьому далеко не завжди розглядаються принципово різні моделі / альтернативи розвитку. Розробники стратегічних документів часто розробляють одну модель розвитку і формують 2-4 сценарії з урахуванням різного ступеня реалізації цієї моделі на практиці –

наприклад, оптимістичний, песимістичний і реалістичний сценарій, консервативний і модернізаційний сценарії, а якщо пропонуються нові підходи, то такі сценарії вважають інноваційними.

Розробка сценаріїв – це моделювання можливих шляхів розвитку з урахуванням найбільш невизначених і, разом з тим, найбільш важливих рушійних сил, що впливають на розвиток.

Розробка сценаріїв є, в першу чергу, відповідальністю органу що планує. Однак в ряді випадків команда CEO стимулює розгляд додаткових сценаріїв, вносячи таким чином свій внесок у формування стратегічної ініціативи та в розвиток системи стратегічного планування в цілому.

SWOT-аналіз – метод аналізу вихідної ситуації, досить часто застосовується в стратегічному плануванні. Суть методу полягає в послідовному аналізі сильних (Strength) і слабких (Weakness) сторін об'єкта планування, можливостей (Opportunity) і загроз (Threat), пов'язаних з майбутнім розвитком. Іноді можливості та загрози розглядаються як сліdstва потенційних дій «зовнішніх сил», які мало залежать від системи управління об'єктом планування.

Мистецтво команди планувальників полягає в тому, щоб спираючись на дані аналізу, розробити сценарії, реалізація яких дозволяє, спираючись на сильні сторони, використовувати можливості, що відкриваються, і, долаючи слабкі сторони, запобігати загрозам.

Використання SWOT-аналізу в рамках виконання CEO може бути дуже продуктивним, особливо в тому випадку, якщо даний метод застосовується в процесі планування стратегічної ініціативи, обраної в якості об'єкта CEO. В цьому випадку SWOT-аналіз, виконаний в рамках процесу планування, просто доповнюється екологічними аспектами, що підвищує достовірність аналізу ситуації та створює більш об'ємну картину. До того ж, використання командою екологічної оцінки методу, знайомого команді планування, створює свого роду спільну мову, що дозволяє зважити всі аспекти стратегічної ініціативи (економічні, соціальні, екологічні) на єдиних терезах.

Вкрай важливим для розробки ефективних публічно-управлінських

механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку є визначення основних етапів СЕО (схема реалізації СЕО наведена у Додатку А), які включають:

- попередню оцінку (скринінг): відбір об'єктів СЕО і визначення рівня деталізації оцінки;
- визначення складу і змісту СЕО (скопінг): визначення проблем і потенційно значущих дій, які необхідно оцінити, розробка технічного завдання на проведення СЕО;
- оцінку альтернатив: визначення найбільш безпечною і кращою з екологічної точки зору альтернативи досягнення цілей інвестування;
- аналіз впливів: прогноз ймовірних екологічних, соціальних та інших впливів запланованої діяльності;
- запобігання і пом'якшення впливів, розробку планів екологічного менеджменту: розробка рекомендацій щодо заходів, спрямованих на виключення або мінімізацію прогнозованих негативних впливів та посилення позитивних впливів; при необхідності, розробку заходів відновлення, компенсації та включення всіх цих заходів до складу плану або системи екологічного менеджменту;
- оцінку значущості: визначення значущості залишкових впливів і їх прийнятності для навколишнього середовища і суспільства;
- підготовку звіту з екологічної оцінки: розробка документа, який чітко і неупереджено фіксує впливи запропонованої господарської ініціативи, що включає рекомендовані пом'якшувальні заходи, оцінку значущості залишкових впливів і питання, що викликають заклопотаність зацікавлених громадян і жителів, яких торкається проєкт;
- експертизу звіту, яка проводиться для того, щоб встановити, чи відповідає звіт вимогам технічного завдання, чи представляє достатню оцінку пропонованих господарських ініціатив і чи містить інформацію, необхідну для прийняття рішення;
- консультації із зацікавленими сторонами (далі – ЗС): проводяться на

всіх етапах СЕО;

- прийняття рішення органами влади про схвалення пропозиції про заплановану діяльність або його відхилення, а також визначення термінів і умов його реалізації;

- моніторинг реалізації, що забезпечує дотримання термінів і умов, передбачених дозволом на реалізацію господарської ініціативи; моніторинг впливів господарської ініціативи та ефективності пом'якшуючих заходів.

Останній елемент особливо важливий для вдосконалення інструментів СЕО і їх подальшого практичного застосування; при необхідності, може бути проведено екологічний аудит з метою оптимізації процесів екологічного менеджменту.

Крім того, для забезпечення сталого розвитку надзвичайно важливий узгоджений погляд суспільства на перспективи розвитку території. Цілі секторального розвитку повинні бути узгоджені і вносити свій вклад у досягнення стратегічних цілей розвитку територій.

Громадські обговорення – один з основних елементів СЕО, присутній на всіх етапах її проведення.

Правильно організована взаємодія із зацікавленими сторонами є потужним інструментом узгодження інтересів та пошуку оптимальних проектних рішень, що відповідають інтересам суспільства.

Участь громадськості в екологічній оцінці, в основному регламентується двома міжнародними конвенціями:

- Конвенцією про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті (Конвенція Еспо) [47]. Конвенція забезпечує міжнародне співробітництво в галузі оцінки та регулювання впливу на запропоновані види діяльності на навколишнє природне середовище, зокрема, в транскордонному контексті. Конвенція дає визначення громадськості, під якою розуміється «одне або кілька фізичних або юридичних осіб », а також вимагає проведення консультацій з громадськістю при проведенні екологічної оцінки;

- Конвенцією про доступ до інформації, участь громадськості в процесі

прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) [23]. Конвенція визначає права громадськості при прийнятті екологічно значимих рішень: право доступу до екологічної інформації, право участі в прийнятті екологічно значущих рішень і право доступу до правосуддя при порушенні двох вищезазначених прав. Ці права реалізуються при прийнятті екологічно значущих рішень на всіх рівнях: національному, регіональному та місцевому.

Розглянемо базові принципи участі громадськості в екологічній оцінці прийнятті Міжнародною асоціацією з оцінки впливів [90].

Практика участі громадськості в оцінці впливу має бути:

- ініційовано на ранніх стадіях: громадськість потрібно залучати на ранньому етапі (до прийняття важливих рішень) і регулярно в процесі оцінки впливу. Це підвищує довіру між учасниками, дає більше часу для залучення громадськості, підвищує рівень аналізу спільноти, покращує скринінг і скоупінг оцінки впливу, збільшує можливості для зміни ініціативи з урахуванням коментарів і думок, зібраних в процесі участі громадськості, знижує ризик виникнення чуток, сприяє формуванню кращого іміджу і сприйняття проєкту в суспільстві. Це також може дати органам влади більше впевненості при прийнятті ними рішення про затвердження проєкту;

- добре сплановано і спрямовано на ключові питання, які потребують узгодження інтересів: всі зацікавлені сторони оцінки впливу повинні знати цілі, правила, організацію, процедуру і очікувані результати процесу участі громадськості. Це підвищить довіру до процесу всіх його учасників. Оскільки консенсус не завжди можливий, в участі громадськості слід приділяти особливу увагу розумінню та повазі цінностей і інтересів учасників і фокусуватися на обговоренні питань, що мають відношення до прийняття рішень;

- підтримує участь: громадськість необхідно підтримувати в прагненні брати участь, поширюючи інформацію про ініціативу і процесі участі громадськості, а також надаючи справедливий і рівний доступ до фінансування або фінансової допомоги. Групам, що не мають можливості брати участь, а також

в регіонах, де немає культури участі громадськості, або де місцева культура може перешкоджати цьому, повинні надаватися допомога і сприяння, а також можливість зміцнення потенціалу;

– багаторівневим і оптимізованим: програма участі громадськості повинна здійснюватися на відповідному для ініціативи рівні прийняття рішень (наприклад, на рівні політики, плану, програми або проєкту). Громадськість потрібно запрошувати до участі на регулярній основі, приділяючи особливу увагу необхідному для участі часу. Оскільки участь громадськості є ресурсомістким (людськими, фінансовими і часовими) для всіх зацікавлених сторін оцінки впливу, оптимізація процесу в часі і просторі забезпечить більш активну участь;

– відкритим і прозорим: особи, зачеплені проєктом і зацікавлені в участі, незалежно від їх етнічного походження, статі і доходу, повинні мати доступ до всієї інформації, що має відношення до предмета питання. Ця інформація повинна бути доступна для непрофесіоналів, які будуть оцінювати ініціативу (наприклад, технічне завдання, звіт і нетехнічне резюме). Посадові особи повинні мати можливість брати участь у відповідних семінарах, нарадах і слуханнях, пов'язаних з процесом оцінки впливу. Необхідно надати інформацію і сприяти такій участі;

– тим, що заслуговує довіру: участь громадськості вимагає дотримання встановлених етичних, професійних норм поведінки та моральних зобов'язань.

Слід особливо відзначити, що дані принципи сформовані на зламі тисячоліть глобальною структурою (Міжнародною асоціацією з оцінки впливів), що об'єднує практиків екологічної оцінки з різних секторів і, таким чином, відбиває позицію глобальної спільноти. Ці принципи можуть доповнюватися і розвиватися на основі подальшого розвитку практики екологічної оцінки. Важливим розширенням наведених вище принципів є розгляд участі громадськості як самостійної ключової цінності, яку слід починати на ранніх стадіях формування проєкту і далі підтримувати і розвивати протягом усього життєвого циклу. Такий підхід, також, пропонується міжнародними кредитними

організаціями та є одним з принципових вимог.

В рамках формування стратегічних ініціатив і їх екологічної оцінки потенціал співпраці дуже високий. Дане твердження засноване на тому факті, що саме на етапі стратегічного планування можливо не протиставляти, а поєднувати інтереси, закладені в різних секторах розвитку. Однак для реалізації такого поєднання необхідно активно залучати всі зацікавлені сторони, організовувати крос-секторальну взаємодію і багаторівневий діалог.

Публічно-управлінські механізми для досягнення поставленої мети мають здійснюватися на науково обґрунтованих принципах, які належать до системи подібного типу, зокрема, механізму державного управління, а саме: цілеспрямованості, безперервності і надійності, планомірності, динамізму, несуперечливості, цілісності, автономності, моделювання та ефективності управління [65].

Зміст публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону полягає у: формуванні правової бази сталого регіонального розвитку, розробці інструментів управлінського регулювання діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства; регулювання інституційних змін в економіці, які виступають факторами формування сталого регіонального розвитку; формування системи підтримки та стимулювання сталого регіонального розвитку; залучення громадянського суспільства до прийняття рішень у рамках розробки програм економічного і соціального розвитку регіону тощо.

Підсумовуючи викладене, ми робимо висновок, що сутність публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону являють собою управлінські відносини, направлені на сталий регіональний розвиток, зміст їх полягає у розробці заходів, методів та інструментів впливу на регіональний розвиток. Крім того, ми визначилися із суб'єктами публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального

розвитку регіону. А також з'ясували принципи і методи здійснення СЕО, Крім цього, визначили базові принципи участі громадськості.

2.2. Регіональні особливості публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону

Зростання ролі регіонів у соціально-економічному житті країни – один із головних принципів функціонування розвинених країн. Відтак, удосконалення Україною регіональної політики без активізації інноваційної діяльності неможливе, адже це є «...чинником здійснення вагомих структурних зрушень в економіці та забезпечення прогресивного розвитку регіонів і держави в цілому...» [10, с. 58-61].

У сучасних умовах одним з головних напрямків регіональної політики України є розв'язання проблеми диференціації соціально-економічного розвитку регіонів, яка при сильному своєму прояві перешкоджає стабільному розвитку суспільства в цілому. Комплекс основних заходів, спрямований на скорочення відмінностей у рівнях розвитку регіонів, покликаний сприяти переходу до результативної моделі реалізації регіональної політики, мета якої – забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів.

Стратегічним завданням держави є довгостроковий соціально-економічний розвиток регіонів, можливість якого багато в чому залежить від грамотного регіонального управління. Основою ефективного регіонального управління є точна і досконала побудова та налагодження процесів, що забезпечують комплексний розвиток регіону.

Сьогодні територія є основою людського існування, саме вона формує особливості особистості, напрямки професійної діяльності, рівень життя в цілому. Територіальний фактор визначає витрати соціуму на здійснення виробничої та соціальної діяльності як з точки зору відстані, так і з позицій наявних на території умов і ресурсів.

Для підвищення ефективності функціонування кожного конкретного регіону застосовують їх ранжування за рівнем впливу різних сфер соціально-економічного розвитку на регіональну економіку, що, в свою чергу, дозволяє визначити пріоритетні напрями їх розвитку, застосовуючи відповідні матеріально-технічні, фінансові, інформаційні, людські ресурси.

Міністерством розвитку громад та територій України відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 856 «Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» проводиться оцінка соціально-економічного розвитку регіонів [53].

Оцінка здійснюється за 24 показниками, які за 6 напрямками характеризують ситуацію в різних сферах соціально-економічного розвитку регіонів, зокрема: економічна ефективність, інвестиційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця, фінансова самодостатність, ефективність ринку праці, розвиток інфраструктури, відновлювана енергетика та енергоефективність. Ці складові визначають потенціал та напрямки роботи для місцевих органів влади.

Розглянемо показники економічного розвитку, які є підґрунтям сталого розвитку регіону та створюють ресурсну базу для підвищення соціальних та екологічних стандартів.

У поточному році глобальна економіка стабільно відновлюється завдяки прогресу вакцинації. Поліпшення зовнішньої кон'юнктури, а також пожвавлення внутрішнього споживчого попиту та нарощування витрат бюджету на розвиток інфраструктури сприяє подальшому зростанню економічної активності в Україні.

Зокрема, за підсумками січня-червня 2021 року позитивну динаміку демонструє промисловість. Обсяги промислового виробництва в Україні збільшилися на 2,1% (проти зменшення на 7,6 % у січні-червні 2020 року) [43]. Це вказує на збільшення навантаження на екологію регіонів.

Збільшення виробництва промислової продукції спостерігалось у

15 регіонах (у I півріччі 2020 року – у 4 регіонах): від 0,8 % у Черкаській до 15,9 % у Волинській областях. Також обсяги промислового виробництва суттєво зросли у Закарпатській (на 14,3 %), Одеській (на 12,9 %), Житомирській (на 11,3 %), Дніпропетровській (на 9,2 %) та Тернопільській (на 8,9 %) областях. Зазначені регіони збільшують свій промисловий потенціал. Проте, для багатьох з них це нова регіональна роль, яка потребує переосмислення їх екологічних стратегій.

Однак у 10 регіонах спостерігалось зменшення обсягів виробництва промислової продукції: від «мінус» 0,1% у Київській до «мінус» 24,3% у Кіровоградській областях. Крім цього, зафіксовано значне скорочення обсягів промислового виробництва у Херсонській (на 13,5 %), Луганській (на 13,4 %), Харківській (на 6,9 %) та Вінницькій (на 5,4 %) областях (див. Додаток Б, рис. 1). Вважається, що екологічні заходи мають розвиватись тільки при розвитку виробництва, але разом із цим навіть консервація промислових потужностей потребує належних заходів та опрацювання.

За підсумками I півріччя 2021 року всього по Україні було реалізовано промислової продукції (товарів, послуг) на суму понад 1633,0 млрд грн.

В середньому по Україні обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу становив 39,1 тис грн. Територіальна диспропорція щодо обсягів реалізованої промислової продукції на одну особу склала 20,2 рази: максимальне значення у Дніпропетровській області (104,9 тис. грн), мінімальне – у Луганській області (5,2 тис. грн) (див. Додаток Б, рис. 2).

Проте негативну динаміку за підсумками I півріччя 2021 року зафіксовано щодо обсягу виробництва валової продукції сільського господарства. На виробництво сільськогосподарської продукції у звітному періоді значний вплив мала кількісна залежність урожаю від погодно-кліматичних умов.

В цілому по Україні відбулось зменшення обсягу виробництва валової продукції сільського господарства на 8,2 % (у січні-червні 2020 року – зменшення на 18,7 %). У 22 регіонах України обсяги виробництва продукції зменшилися в межах від «мінус» 0,2 % у Одеській до «мінус» 30,8 % у

Миколаївській областях. Також суттєве зменшення відбулось у Запорізькій (на 24,1 %), Закарпатській (на 22,7 %), Херсонській (на 20,2 %), Київській (на 16,5 %), Донецькій (на 13,0 %), Харківській (на 10,9 %) та Луганській (на 9,8 %) областях.

За I півріччя 2021 року збільшили обсяги виробництва валової продукції сільського господарства в порівнянні з аналогічним періодом 2020 року два регіони – Тернопільська (на 6,2 %) та Львівська (на 4,3 %) області.

У розрахунку на одну особу сільського населення обсяг виробництва продукції сільського господарства у звітному періоді склав 5956 грн, що на 7,2 % менше ніж у відповідному періоді минулого року. У 5 областях України відбулось зростання обсягів, проте у 19 областях відбулось зниження обсягів. У Черкаській (12695 грн) та Херсонській (12423 грн) областях отримано найбільші обсяги виробництва продукції сільського господарства у розрахунку на одну особу. Найнижчі показники зафіксовано у Закарпатській (2085 грн) та Луганській (1951 грн) областях. Територіальна диспропорція щодо обсягів виробництва продукції сільського господарства на одну особу сільського населення склала 6,5 рази (див. Додаток Б, рис. 3).

Промисловий розвиток зумовлює інвестиційну активність в регіоні. Визначальним фактором розвитку території є інвестиції, які дозволяють забезпечити економічне зростання і досягнення цілей сталого розвитку.

Понад 191,1 млрд грн капітальних інвестицій було освоєно підприємствами та організаціями України за рахунок усіх джерел фінансування у I півріччі 2021 року.

В цілому по Україні за звітний період індекс капітальних інвестицій становив 104,2 % проти 65,1 % у відповідному періоді 2020 року. У 17 регіонах мало місце збільшення обсягу освоєних капітальних інвестицій (за I півріччя 2020 року у 24 регіонах): від 0,4 % у Полтавській до 86,2 % у Луганській областях.

Також обсяги капітальних інвестицій збільшились у Житомирській (на 66,8 %), Запорізькій (на 63,8 %), Івано-Франківській (на 54,3 %), Сумській,

Херсонській (на 40,0 %), Чернівецькій (на 36,3 %), Рівненській (на 26,6 %), Львівській (на 22,3 %) та Тернопільській (на 12,4 %) областях.

Але у 8 регіонах мало місце зменшення обсягу освоєних капітальних інвестицій: від – 0,5 % у Черкаській до – 53,7 % у Волинській областях (див. Додаток Б, рис. 4).

В середньому по Україні обсяг капітальних інвестицій на одну особу у I півріччі 2021 року становив 4340,7 грн. При цьому, зменшилася територіальна диспропорція щодо обсягів капітальних інвестицій на одну особу і склала 29,3 рази (проти 53,3 рази у відповідному періоді 2020 року). Максимальне значення спостерігалось у м. Києві – 19811,9 грн, мінімальне у Луганській області – 677,3 грн.) (див. Додаток Б, рис. 5).

Завдяки активізації глобальної економіки та сприятливим умовам світової торгівлі значно покращилися показники зовнішньоекономічної діяльності.

Згідно статистичних даних Національного банку України, за січень-червень 2021 року обсяг прямих інвестицій в Україну (залишки за регіонами) склав 54877,0 млн дол. США.

У загальному обсязі прямих інвестицій найбільша частка припадає на м. Київ (41,3 %) та Дніпропетровську область (11,9 %), найменша частка у Чернівецької області (0,1% від загального обсягу).

Крім того, зростання світових цін на сировинні товари відобразилося на нарощуванні експорту двох найбільших експортних галузей реального сектору економіки металургії та сільського господарства.

Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення за I півріччя 2021 року по Україні становив 721,1 дол. США, що на 31,8 % (або на 173,8 дол. США) більше ніж у відповідному періоді 2020 року (547,3 дол. США). За цим показником м. Київ (2189,4 дол. США) та Дніпропетровська область (1895,0 дол. США) продемонстрували найвищі показники; найнижчі – Луганська (36,6 дол. США) та Чернівецька області (112,9 дол. США). Територіальна диспропорція становить 59,8 разів (див. Додаток Б, рис. 5).

В контексті реформи децентралізації влади важливим є фінансова спроможність місцевих бюджетів. Розглянемо показники, які характеризують динаміку росту доходів місцевих бюджетів.

Так, в I півріччі 2021 року в цілому по Україні спостерігалась позитивна динаміка темпів зростання доходів місцевих бюджетів (без трансфертів). В середньому показник приросту по Україні склав 20,8 % (за січень-червень 2020 року – 1,9 %). В регіонах приріст доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) коливається в межах від 14,8 % у Вінницькій до 28,4 % у Дніпропетровській областях.

У розрахунку на одну особу населення регіону найбільший обсяг доходів місцевих бюджетів за I півріччя 2021 року зафіксовано у м. Києві (8,8 тис. грн), Дніпропетровській (5,5 тис. грн), Київській (5,2 тис. грн) областях, а найменший – у Луганській (2,2 тис. грн.), Чернівецькій (2,3 тис. грн.) та Закарпатській (2,4 тис. грн) областях. Територіальна диспропорція становить 4 рази (див. Додаток Б, рис. 6).

Проаналізувавши параметри, які характеризують економічний розвиток регіонів можна зробити висновок про те, що диспропорції економічного розвитку регіонів України мають масштабний характер.

Існуюча нерівномірність територіального розвитку України багато в чому визначається наявністю або відсутністю природних ресурсів, вигідним або проблемним геополітичним становищем, ступенем освоєння території, сприятливими природно-кліматичними умовами, рівнем розвитку конкурентоспроможних галузей і виробництв регіону та інше.

Сучасний етап розвитку економіки і соціальної сфери країни характеризується наявністю і наростанням гостроти комплексу регіональних проблем, вирішення яких лежить у сфері інтересів і обов'язків органів влади всіх рівнів.

Однак структурна диспропорція в розвитку спостерігається і на рівні одного регіону. Асиметричність в соціально-економічному розвитку призводить до проблем при формуванні інвестиційної та бюджетної політики, плануванні

розвитку соціальної, економічної сфери регіону та інше.

На місцевому рівні усунення нерівномірності територіального розвитку та сприяння сталому соціально-економічному розвитку забезпечується шляхом розробки і реалізації регіональних та місцевих програм економічного і соціального розвитку.

Розробка регіональних та місцевих програм економічного і соціального розвитку базується з урахуванням конкурентних переваг конкретного регіону, території, що сприяє якісному економічному розвитку відповідних секторів економіки країни.

Відтак, завданнями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування є впровадження та реалізація такої регіональної політики, яка б враховувала особливості кожного регіону, такі, зокрема, як географічні, галузеві, ментальні, з метою досягнення максимального соціально-економічного ефекту.

Враховуючи зазначене, актуальним на сьогодні є напрям побудови регіональних стратегій і програм, із застосуванням публічно-управлінських механізмів сприяння сталому розвитку територій, який заснований на засадах SMART- спеціалізації і «...передбачає:

- урядову підтримку та інвестиції для ключових регіональних пріоритетів, проблем та потреб для розвитку наукоємного виробництва, включно із заходами, пов'язаними з інформаційно-комунікаційними технологіями;
- індивідуальний підхід та конкурентні переваги, що впливають зі спроможності регіону;
- підтримку розвитку технологічних та практичних інновацій шляхом стимулювання інвестицій бізнес-середовища;
- заохочення стейкхолдерів до активної участі в регіональному розвитку;
- є конструктивною, емпіричною та включає в себе ретельний моніторинг та систему оцінювання...» [19, с. 4].

Крім того, «розумна спеціалізація» передбачає визначення пріоритетів економічного розвитку на основі сильних сторін і ресурсів регіону. Стратегії і

програми розробляються на основі процесу пошуку, під час якого відбувається визначення ринкових ніш і інноваційних технологій, які регіон може розробити для отримання конкурентної переваги в цих нішах.

Таким чином, впровадження SMART-спеціалізації у розробку стратегій і програм регіонального розвитку сприяє збалансованому і постійному поліпшенню якості життя громадян України «...за допомогою:

- збалансованого розвитку регіонів і громад;
- створення нових робочих місць та інших економічних можливостей;
- надання якісних публічних послуг з забезпеченням рівного доступу;
- забезпечення чистого та безпечного середовища;
- просування досліджень і інновацій в рамках застосування SMART-спеціалізації...» [41, с. 4].

Високоякісні рішення регіонального розвитку мають базуватися на ключових підходах «розумної спеціалізації» які полягають у безперервній взаємодії економічних, соціальних, екологічних та технологічних аспектів сталого регіонального розвитку їх інтеграції та сприянні впровадженню інновацій.

Інновації відіграють вирішальну роль в інтеграції зусиль всіх секторів, щоб зробити суспільство і територіальну економічну систему більш конкурентоспроможною і стійкою в умовах глобалізації.

Зарубіжні вчені (Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма, Д. Белл, Дж. Нейсбітта) вважають, що саме інновації забезпечують світову першість для розвинених держав.

Отже, зважаючи на те, що в основі стратегій «розумної спеціалізації» лежить безпосередній аналіз наявних у даного регіону переваг і можливостей, вони можуть стати ефективним інструментом для розробки заходів, спрямованих на розв'язання екологічних проблем.

Реалізація стратегії базується на релевантній та достовірній інформації. Тому актуальним є адекватне мотивування ділових кіл, наукової спільноти та інших зацікавлених сторін, яке спонукало б їх до участі в процесі виявлення

напрямків розвитку майбутніх порівняльних переваг на підставі наявних можливостей. Використання консультацій з представниками громадськості дозволить заручитися підтримкою, як політичною, так і суспільною.

Концепція «четверної спіралі», запропонована зарубіжними дослідниками Е. Караяннісом і Д. Кемпбеллом, спрямована на формування та інтенсифікацію мережових взаємодій, складових «бізнес – держава – наука – громадянське суспільство» [83, 84].

В концепції «четверної спіралі» головною рушійною силою і ядром інновацій є користувачі (тобто громадяни), які виконують функції споживачів, співрозробників та співтворців. Слід розуміти, інновації, що розробляються і впроваджуються локалізовані територіально і володіють порівняльними перевагами та перспективами. Наявні на локальному рівні ресурси, інфраструктура регіону, інститути є визначальними для забезпечення подальшого розвитку технологій.

Колаборація з виробничим сектором, спрямована на об'єднання ресурсів і розподіл ризиків, вкладення в освіту і підготовку професійних кадрів і довгострокова політична підтримка, що спираються на наявний місцевий людський капітал і регіональні переваги, є основними критеріями сталого розвитку регіону.

Інноваційний шлях еколого-економічного розвитку, яким по суті є процес СЕО, як спосіб розв'язання екологічних проблем територій включає нововведення в ресурсозберігаючі технології, в організацію регіонального природокористування, трансформацію системи екологічної освіти і виховання підростаючого покоління, а також розвитку екологічного підприємництва.

Використання підходів мережових взаємодій «держава – бізнес установи наукової сфери – активне громадянське суспільство» дозволить забезпечити комплексний підхід до розв'язання екологічних проблем. Мотивування бізнесу на розв'язання екологічних проблем шляхом тісної взаємодії з організаціями наукової сфери впливом активного громадянського суспільства, наявністю зворотного зв'язку з державними структурами дозволить генерувати інновації,

спрямовані на розв'язання екологічних проблем.

Проаналізувавши регіональні особливості впровадження публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки, а саме базовий потенціал соціально-економічного розвитку регіонів, можна зробити наступний висновок: застосування тих чи інших механізмів залежить від конкурентних переваг конкретних регіонів, які, у свою чергу дуже різні за специфікою історичного, територіального та економічного розвитку. Відтак вироблення регіональної екологічної стратегії, прогнозів та програм економічного і соціального розвитку регіону, має базуватися на засадах SMART-спеціалізації.

2.3. Світовий досвід публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону

Забруднення навколишнього природного середовища є головним чинником зміни клімату та найбільший у світі фактор ризику передчасної смерті людини. Це також вагомий фактор, що впливає на масштабність пандемії COVID-19 та тягар, який заважає економічному зростанню.

У першу десятку країн з найбільшою смертністю від забруднення входять як найбільші та найбагатші країни світу, так і найбідніші країни. Індія та Китай лідирують за кількістю смертей від забруднення – близько 2,3 млн та 1,8 млн смертей відповідно. Сполучені Штати, третя за чисельністю населення країна світу з 325 мільйонами людей, потрапили до першої десятки списків зі 197 тис. смертей, пов'язаних із забрудненням, та 132-е (61 смерть) – за кількістю смертей на 100 тис. осіб [42].

Взаємозв'язок між забрудненням навколишнього природного середовища та здоров'ям людей, біорізноманіттям, екосистемами, зміною клімату та економічним зростанням, а також швидкі темпи загострення екологічних проблем, зокрема зміни клімату, роблять екологічний фактор цінною ціллю світової політики.

Екологічний фактор в сучасному світі стає ключовим. Одним зі стратегічних пріоритетів розвинених країн світу є збереження навколишнього природного середовища та його відновлення.

В останньому рейтингу глобального альянсу з питань здоров'я та забруднення (ГАНР) Україна посіла четверте місце в Європі (128 на 100 тис. осіб) за кількістю смертей через погану екологію (див. Додаток В) [61].

Тому органи державної влади та органи місцевого самоврядування, що приймають рішення на національному та регіональному рівнях, повинні усвідомлювати масштаби цієї глобальної загрози.

Задля розробки ефективних та перспективних публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки доцільним є вивчення світового досвіду з цього питання.

Провідні світові держави-лідери вже давно застосовують сучасні механізми стратегічної екологічної оцінки, які доцільно вивчити задля мінімізації несприятливих екологічних наслідків господарської діяльності, забезпечивши чистоту повітря, води, ґрунту та, як результат – збереження життя і здоров'я людини.

Слід особливо відзначити, що стратегічна екологічна оцінка – один з інструментів стратегічного планування, що найбільш швидко розвивається. Різні модифікації СЕО були випробувані для територіального та секторального планування як різними країнами, так і великими компаніями та банками.

Початок ХХІ століття ознаменувався бурхливими експериментами в області СЕО. Були випробувані різні підходи, що відрізняються як фокусом оцінки, так і областю її застосування. Деякі з цих експериментальних підходів привели до формування самостійних напрямків і інструментів СЕО; інші розвивалися як самостійні напрямки лише тимчасово, підтверджуючи своїм розвитком загальні принципи СЕО і підкріплюючи загальний розвиток стратегічного планування та СЕО вельми цікавим практичним досвідом.

В останні два десятиліття активно розвивалися і набули поширення такі різновиди СЕО, як регіональна екологічна і соціальна оцінка (далі – регіональна

СЕО або Р-СЕО) і галузева (секторальна) екологічна і соціальна оцінка (далі – секторальна СЕО або С-СЕО).

Важливо відзначити, що на відміну від класичної схеми СЕО, Р-СЕО і С-СЕО не обов'язково прив'язані до однієї стратегічної ініціативи (і одного документу, що відображає цю ініціативу). Це надає додаткову гнучкість, дозволяючи зосередитися на ключових екологічних проблемах розвитку території або галузі, заздалегідь створюючи основу для подальшого планування розвитку території або галузі. В даний час обидві модифікації активно використовуються країнами з розвинутою системою екологічної і соціальної оцінки і великими міжнародними кредитними організаціями (в першу чергу, Світовим банком). Обидва різновиди СЕО (Р-СЕО і С-СЕО) також розглядаються як важливі інструменти оцінки кумулятивних ефектів.

Цікавий досвід міжнародних кредитних організацій, які, визнаючи Протокол по СЕО як інструмент державного планування, розвивають і використовують різні модифікації оцінки та її окремі елементи.

Департамент з охорони навколишнього середовища Світового банку зробив значні зусилля щодо розвитку і вдосконалення стратегічної екологічної оцінки «політичного рівня» («СЕО для стійкого розвитку»), включаючи стратегічну екологічну і соціальну оцінку. В рамках пілотної програми було підтримано пілотний проект в гірничодобувному секторі, а саме стратегічну екологічну і соціальну оцінку реформи гірничодобувного сектора в Сьєрра-Леоне, яка є прикладом секторальної СЕО [93].

Секторальна СЕО – це оцінка потенційних впливів і ризиків, пов'язаних з розвитком певної галузі економіки. Секторальна оцінка може проводитися як на національному, так і на регіональному рівнях (в тому числі на рівні макрорегіонів, що складаються з декількох країн).

СЕО реформи гірничодобувного сектора в Сьєрра-Леоне проводилась в 2006-2007 рр. в зв'язку з проханням уряду Сьєрра-Леоне допомогти в розробці політики гірничодобувного сектора.

Оцінка охопила всю територію країни. Взаємодія із зацікавленими

сторонами проводилася у всіх чотирьох провінціях країни. Процес виконання оцінки проходив в три етапи.

На першому етапі вибиралися екологічні та соціальні пріоритети, пов'язані з розвитком гірничодобувного сектора (далі – ГДС). Спочатку для оцінки контексту було проведено аналіз соціально-економічної та екологічної ситуації в країні. Потім було проведено дослідження трьох підсекторів ГДС країни – великомасштабного, менш масштабного та кустарного на основі аналізу прикладів в кожному секторі (case-studies) і з використанням даних звітів по екологічним оцінками вже реалізованих проєктів. Аналіз фокусувався на екологічних і соціальних питаннях, пов'язаних з діяльністю кожного з підсекторів. Далі був виконаний аналіз зацікавлених сторін, який дав розуміння рівня їх інтересу у розвитку сектора та впливу на розвиток. І, нарешті, найбільш важливі з сформульованих пріоритетних питань були відібрані в ході діалогу з ЗС в рамках робочих семінарів у всіх чотирьох провінціях країни (для вибору використовувався метод ранжування).

В результаті було обрано такі загальні пріоритети: компенсація втрат землі і врожаю, перенесення сіл; забезпечення санітарних умов, запобігання забрудненню води; зведення лісів; дитячу працю; рекультивація після закриття об'єктів.

Крім того, для окремих регіонів країни учасники діалогу вибрали регіональні пріоритети: забезпечення робочих місць і розвиток інфраструктури, (південний регіон); розвиток і участь місцевих громад (південний і західний регіони); зменшення впливу вибухових робіт (східний регіон).

На другому етапі виявлялися законодавчі і регуляторні прогалини, перешкоди в економічній політиці, які не дозволяють розв'язати обрані на першому етапі пріоритетні екологічні та соціальні питання. Використовувався методичний підхід – аналіз механізму «перетворення» політики (або ефекту) в практичні рішення зазначених пріоритетних питань. Такий аналіз проводився для кожного з обраних пріоритетів. В результаті були сформульовані наступні «слабкі місця» політики ГДС: законодавчим та регуляторним документам

сектора не вистачає специфічності, що часто призводить до їх різної інтерпретації в кожному випадку, причому часто самими зацікавленими сторонами; закони, які стосуються сектору, повинні виконуватися за допомогою норм підзаконних актів, які приймаються різними міністерствами, що призводить до неузгодженості та нечітко визначеної відповідальності; робота компаній в секторі відстежується рідко (крім моніторингу не урядовими організаціями); застосування законів і регуляторних норм слабке або взагалі відсутнє, і правозастосування залежить, головним чином, від ініціатив громадянського суспільства.

Далі проводилася оцінка, наскільки плановий розвиток сектора здатен розв'язати певні проблеми, якою може бути потенційна реакція зацікавлених сторін і можливі перешкоди на шляху реалізації планів реформування сектора.

В результаті були сформульовані три критичні складові, які забезпечать «прийняття» суспільством планованого розвитку сектора: 1) всі ключові зацікавлені сторони повинні бути залучені в процес з самого початку і мати можливість зробити свій внесок в процес розвитку сектора; 2) необхідна впевненість суспільства в тому, що уряд в змозі реалізувати заплановані реформи сектора; 3) вигоди від розвитку сектора повинні отримати широкі верстви суспільства.

На третьому етапі були розроблені практичні рекомендації щодо вирішення пріоритетних екологічних і соціальних питань, пов'язаних з розвитком ГДС. Рекомендації були сформульовані в трьох блоках – управління в сфері охорони навколишнього середовища, збільшення вигод для місцевого населення і залучення кустарного підсектора в реформи. Рекомендації були сформульовані у вигляді плану дій, включаючи короткострокові (1-2 роки), середньострокові (3-5 років) і довгострокові (більше 5 років), а також індикатори виконання. Також був зроблений аналіз ризиків виконання рекомендацій.

Важливо зазначити, що участь зацікавлених сторін зіграла ключову роль в процесі оцінки. Вони вибирали соціальні та екологічні пріоритети, пов'язані з розвитком сектора, навколо яких в подальшому і «будувалася» оцінка.

Пріоритети були відібрані за допомогою методу ранжирування на чотирьох робочих семінарах, проведених в чотирьох провінціях країни. Розроблені в результаті оцінки рекомендації щодо вирішення пріоритетних екологічних і соціальних питань і план дій були обговорені та узгоджені з ЗС в рамках семінару з їх широким представництвом.

На сучасному етапі розвитку науки про міжнародні відносини спостерігається підвищений інтерес до проблеми переосмислення поглядів на міжнародні відносини, як системи міждержавної взаємодії. Суть нових підходів полягає в тому, що поряд з традиційними акторами (держава і міждержавні союзи) в глобальній системі взаємодії все більшого значення набувають недержавні (комерційні та політичні) інститути та організації, що діють в глобальному масштабі. Тому міжнародний досвід застосування секторальної СЕО є дуже важливим для Запорізької області, як регіону з високою ступеню індустріалізації.

Однією з перших країн яка почала впроваджувати процедуру СЕО є Канада. Успіхи цієї країни в області застосування екологічної оцінки послужили базою для її подальшого активного розвитку і вдосконалення, зокрема регіональної СЕО.

Регіональна СЕО – «...це процес, спрямований на систематичну оцінку потенційних впливів на навколишнє середовище, включаючи кумулятивні ефекти, альтернативних стратегічних ініціатив, політик, планів або програм для певного регіону...» [91,с.6].

Методологія Р-СЕО Канади розроблена і застосовується на федеральному рівні і в провінціях Канади. Цей підхід впроваджується Канадською радою міністрів з охорони навколишнього середовища, що об'єднує 14 міністрів федерального і провінційного рівнів (перший звіт з розвитку Р-СЕО був зроблений в 2008 році).

Загальна мета Р-СЕО Канади формулюється так: «...створити основу для підготовки кращої стратегії розвитку і принципів управління навколишнім середовищем для регіону...» [91, с. 7].

Практика впровадження в Канаді допомогла визначити обставини, які є підставою для застосування Р-СЕО:

- планується розробка стратегічного рішення, яке створить принципи і умови для майбутнього розвитку, використання природних ресурсів або управлінських дій в регіоні;
- передбачається розробка регіонального плану або стратегії щодо використання ресурсів, їх розподілу, збереження або розвитку;
- є ініціатива з розвитку раніше менш розвиненого регіону або регіонів, що не має стратегії або плану розвитку;
- є ініціатива щодо розвитку вже розвиненого регіону, але немає стратегії або плану розвитку, якщо розвиток може викликати або суттєво вплинути на кумулятивні ефекти;
- якщо помітно скорочення ключових природних ресурсів або порушення екологічної цілісності регіону;
- є необхідність координувати абсолютно різні регіональні ресурси, програми, дані, управлінські цілі, стратегічні ініціативи навколо загального регіонального питання;
- повинні бути прийняті регіональні рішення з питань використання ресурсів (у т. ч. землі) або розвитку, які є міжвідомчими або мультисекторальними за своєю природою;
- громадськість вимагає проведення Р-СЕО.

З урахуванням цих обставин, Р-СЕО може застосовуватися в наступних областях: морське і прибережне планування; міське планування; планування територій, що охороняються; басейнове управління; регіональні енергетичні стратегії та ініціативи.

Крім того, методологічно Р-СЕО Канади базується на загальних підходах СЕО і спирається на наступні принципи:

- інтеграція – Р-СЕО є інтегральною частиною регіонального стратегічного планування;
- фокус на альтернативах – розробляє і порівнює альтернативні сценарії;

– облік регіональних цінних компонентів екосистеми – концепція цінних компонентів екосистеми в Р-СЕО повинна відноситися до регіонального масштабу і бути представлена у вигляді індикаторів «здоров'я» екосистеми і змін навколишнього середовища в регіоні;

– міждисциплінарність – оцінка залучає різні зацікавлені сторони, спирається на міждисциплінарний підхід;

– структурованість і систематичність – методологічні рамки описують загальні керівні принципи, що застосовуються до різних ситуацій і контекстів; в той же час, Р-СЕО забезпечує гнучкий підхід в специфічних випадках, зберігаючи стратегічне бачення.

Канадський досвід доводить, що зацікавлена громадянська та інші зацікавлені сторони повинні залучатися до консультацій на максимально ранніх стадіях Р-СЕО, в ідеалі – в момент (або до) розробки технічного завдання на проведення оцінки. Участь на такій ранній стадії є «лакмусовим папірцем» щодо інтересу громадянської, збільшує прозорість процесу оцінки, дозволяє ідентифікувати потенційні конфлікти і забезпечує включення важливих з точки зору громадянської питань в сферу охоплення Р-СЕО.

Отже, розглянувши міжнародні приклади застосування Р-СЕО і С-СЕО можна зауважити, що впровадження секторальної ініціативи завжди зачіпає певну територію та інтереси громади, тому на практиці, розділення на Р-СЭО та С-СЕО часто носить достатньо умовний характер. Загалом Р-СЕО та С-СЕО розроблені для систематичної оцінки кумулятивних ефектів використання природних ресурсів і порушень на певній території в рамках сценаріїв майбутнього. Оцінки фокусуються на створенні образів майбутнього – образів розвитку, стану природного середовища, кумулятивних змін в регіоні, містять питання «що буде, якщо ..?». Оцінки створюють основу для розробки або аналізу альтернативних стратегічних ініціатив, політик, планів, програм для регіону і порівняння цих альтернатив щодо їх кумулятивних ефектів на навколишнє середовище, з урахуванням різних соціально-економічних, екологічних та територіально-планувальних цілей.

Крім того, з'ясовано ключову роль громадськості в процесі СЕО, що підвищує якість прийнятих рішень на всіх рівнях.

Зважаючи на важливість залучення громадськості у процес СЕО та з метою розроблення більш ефективних інструментів інформування та участі громадян розглянемо міжнародний досвід, який демонструє приклади належної практики участі громадян у формуванні місцевої політики і дають ідеї для більш інноваційних методів.

Прикладом належної практики в Словаччині є СЕО Енергетичної політики Словаччини на 2000 рік, участь громадськості у якій була ініційована на початковому етапі розробки політики. Міністерство економіки підготувало план енергетичної політики і представило його неурядовим організаціям для отримання їхніх зауважень, а потім підготувало дискусійний документ для парламентських нарад. Як тільки проєкт енергетичної політики з'явився в вільному доступі, про це було повідомлено в Новинах економіки (*Hospodárske noviny*), а повний текст був розміщений в Інтернеті і доступний в урядових установах. На проведення громадського огляду та подання коментарів щодо охоплення СЕО було виділено два місяці. Було отримано 400 коментарів [82].

СЕО для нідерландської залізничної лінії "Зейдерзе" сприяла інтенсивному процесу консультацій, учасники якого відчували свою причетність і те, що їх думки враховуються. Це стало для них стимулом обміркувати власні думки і врахувати інтереси інших осіб при виборі кращих варіантів. Публічні обговорення різних напрямків залізниці розтягнулися на багато слухань, в рамках яких зустрічалися зацікавлені учасники та експерти. Той факт, що була можливість вибору одного з багатьох варіантів, можливо, допоміг переконати жителів у тому, що маршрут, розташований найближче до їх власних будинків, був лише одним з багатьох можливих варіантів [79].

Італійська програма «*La città dei bambini*» («Місто дітей») пропонує кардинально змінити погляд на речі: сприймати дитину як середньостатистичного дорослого трудящого громадянина. Це означає не те, що дітям потрібно надавати більше послуг, а те, що місцеві адміністративні органи

повинні поставити себе на місце дітей, тобто враховувати думку всього населення. Присутність дітей в громадських місцях, особливо без супроводу дорослих, виступає в якості «екологічного показника». Один з підходів полягає в тому, щоб залучати дітей у віці 6-11 років в роботу ради у справах дітей, яка представляє рекомендації щодо поліпшення діяльності мерам. В місті Фано надходили пропозиції закрити певні вулиці для руху транспорту, звільнити місця для спортивних споруд, використовувати міські площі в якості ігрових місць і створювати нові ігрові майданчики [85, 88].

На нашу думку, міжнародний досвід доводить, що участь громадськості необхідно забезпечити в ході всього процесу СЕО, особливо на таких ключових етапах, як визначення сфери охоплення оцінки, розробка та оцінка альтернатив, та перед прийняттям рішення щодо найбільш кращого варіанту програми. Характер і ступінь залучення громадськості повинні бути порівнянні з рівнем зацікавленості, з урахуванням потенційних конфліктів за природні ресурси, земельних інтересів місцевого населення і розподілу витрат і вигод.

Отже, у другому розділі нами з'ясовано сутність, зміст, види та суб'єкти публічно-управлінського механізму стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону, визначено, що диспропорції економічного розвитку регіонів України мають масштабний характер, що обумовлено особливостями розвитку регіону (історичні, економічні, територіальні). Визначено, що з метою усунення нерівномірності територіального розвитку та сприяння сталому соціально-економічному розвитку регіону слід застосовувати методи SWOT-аналізу та засади SMART-спеціалізації. У свою чергу, аналіз світового досвіду публічно-управлінських механізмів нам довів, що в усіх розвинених країнах світу зростають тенденції врахування екологічних та соціальних пріоритетів у розвитку території, а також переважають такі механізми, як інтеграція екологічних факторів, суспільних інтересів та цінностей в процес прийняття рішень на ранніх етапах регіонального планування; розробка альтернативних сценаріїв; залучення громадськості; структурованість і систематичність.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ СТРАТЕГІЧНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ ПРОЄКТІВ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОГО І ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Аналіз показників та основні проблеми соціально-економічного розвитку Запорізької області

Пандемія COVID-19 поставила під загрозу важко завойовані досягнення в галузі скорочення бідності в усьому світі. В результаті пандемії мільйони людей опиняться в стані крайньої бідності. Пандемія справила тривалий і глибокий вплив на зростання продуктивності та потенційний обсяг виробництва, оскільки зниження підприємницької впевненості веде до подальшого ослаблення інвестиційної активності та уповільнення формування людського капіталу, що обумовлено погіршенням стану здоров'я населення, тривалим закриттям шкіл та безробіттям, що тривало.

У 2021 році основні макроекономічні показники демонструють позитивну динаміку. Істотно вплинув на це фактор низької бази минулого року, коли були введені суворі карантинні обмеження.

На соціально-економічну ситуацію в Запорізькій області у поточному році також вплинуло продовження протиепідемічних заходів в Україні та світі, пов'язаних із поширенням коронавірусної інфекції COVID-19, що внесло свої корективи та віддзеркалювалося насамперед на економічному розвитку області.

Разом з тим, у 2021 році основні види економічної діяльності збільшили обсяги виробництва. Сприятлива кон'юнктура на зовнішніх сировинних ринках, нові експортні замовлення й відновлення внутрішнього та зовнішнього попиту продовжують позитивно впливати на подальше відновлення економічної активності в області.

Динаміка основних показників соціально-економічного розвитку

Запорізької області у січні-вересні 2021 року наведена у Додатку Г, табл. 1.

Водночас, необхідно відзначити, що в окремих видах економічної діяльності отримане зростання не перевищило рівень падіння, зафіксованого торік. Тобто можна зазначити, що наразі економіка Запорізької області знаходиться у фазі відновлення, а перехід до стадії росту прогнозується у 2022 році (за умови стриманого поширення нової хвилі мутованого штаму коронавірусу).

Промисловий комплекс області відіграє значущу роль у розвитку області: зокрема, ним створюється майже 39 % валової доданої вартості області; зайнято понад 125,9 тис. працівників, що становить 38 % від загальної чисельності зайнятих працівників.

У 2021 році в області спостерігається зростання обсягів промислового виробництва більш випереджаючими темпами, ніж по Україні. Насамперед, це обумовлено як сприятливою кон'юнктурою на зовнішніх сировинних ринках, так і поступовим відновленням попиту на окремі види продукції на внутрішньому ринку (див. рис.3.1).

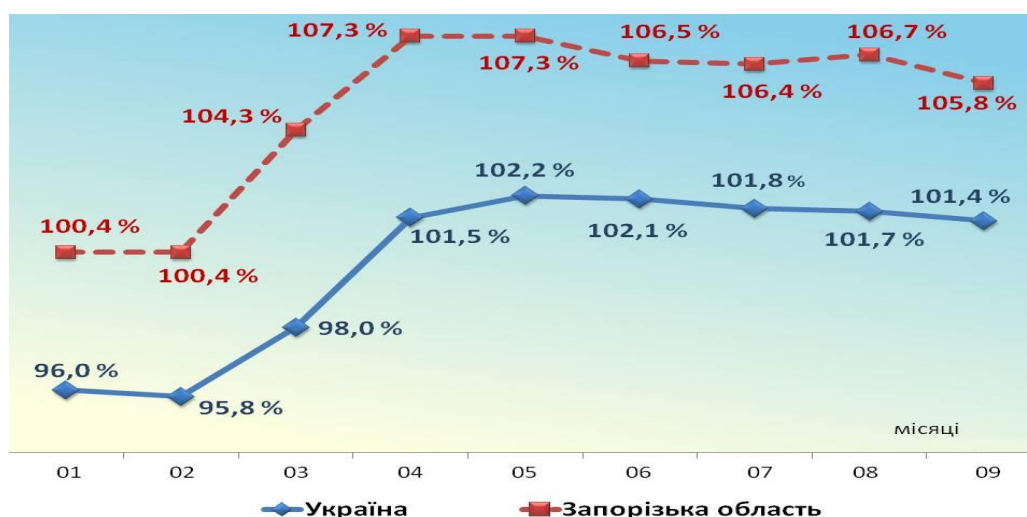

Рис. 3.1. Індекс промислової продукції за січень-вересень 2021 року, %

Індекс промислової продукції за підсумками січня-вересня 2021 року становить 105,8 % (13 місце серед регіонів, по Україні – 101,4 %). Позитивна динаміка забезпечена за рахунок зростання виробництва в основних обсягоформуючих видах промисловості (див. Додаток Д, рис. 1.).

Зокрема, у ключових видах промисловості зростання виробництва склало: 4,8 % – у металургії, частка якої у загальному обсязі реалізації промислової продукції складає 42,7 %; 17,2 % – у машинобудуванні (частка – 10,1 %); 4,3 % – у добувній промисловості (частка – 6,1 %); 10,1 % – у електропостачанні (частка – 19,2 %), що обумовлено збільшенням виробництва електроенергії на 24,3 % (див. Додаток Д, рис. 2.).

Водночас, падіння виробництва склало: 17,2 % – у харчовій промисловості, частка якої у загальному обсязі реалізації промислової продукції складає 10,9 %; 0,8 % – у виробництві коксу (частка – 4,1%).

За підсумками січня-вересня 2021 року обсяг реалізованої промислової продукції склав 207,6 млрд грн (у 1,6 рази більше, ніж у січні-вересні 2020 року) або 8,3 % загального обсягу реалізованої промислової продукції по Україні (4 місце серед регіонів).

Водночас, на перспективах розвитку промислового комплексу області продовжує негативно позначатися високий ступінь зносу основних виробничих фондів. Використання зношених і застарілих основних фондів серйозно уповільнює процес виробництва, в результаті якого фондвіддача та, в результаті, фондорентабельність зростають з меншою швидкістю або навіть знижуються. Як наслідок, знижується якість і конкурентоспроможність виробленої продукції (виконаних робіт, послуг) організації, що скорочує обсяг випущеної продукції (робіт, послуг), виручку від продажу і, зрештою, прибуток. Підсумок – негативний вплив як на економічну безпеку самих суб'єктів господарювання, так і економічну безпеку всієї держави, у вигляді уповільнення економічного зростання загалом. Крім цього, застаріле обладнання та технології вкрай негативно впливають на екологію та стан здоров'я мешканців області.

Однією із базових галузей економіки області є сільське господарство. Галузь формує продовольчу (зокрема, шляхом власного виробництва повністю забезпечується споживання населенням хліба та хлібобулочних виробів, яєць, овочів та олії) та, у визначених межах, економічну та екологічну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей економіки і є соціально-

економічною основою розвитку сільських територій.

У галузі створюється 10 % валової доданої вартості області та зайнято понад 16,3 тис. працівників, що становить майже 5 % від загальної чисельності зайнятих працівників.

Агропромисловий сектор області, з його високим рівнем виробництва зернових і технічних культур (майже 85 % припадає на продукцію рослинництва), забезпечує майже 4 % у загальнодержавному виробництві валової продукції сільського господарства.

У 2021 році в області було сконцентровано 6,4 % наявних в Україні посівних площ зернових культур, 8,2 % – соняшнику.

Високий цьогорічний врожай дозволив отримати високі результати у рослинництві, де зростання склало 13,5 %, що, в свою чергу обумовило зальне зростання виробництва сільськогосподарської продукції. Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва у січні-вересні 2021 року проти відповідного періоду 2020 року склав 110,4 % (4 місце серед регіонів, по Україні – 101,9 %).

Область займає лідируючі позиції в державі з виробництва зернових культур (4 місце), у тому числі по пшениці (2 місце), та соняшнику (1 місце).

Водночас, тваринництво (припадає 15 % загального обсягу виробництва), продовжує стримувати розвиток сільського господарства – «мінус» 14,8 %.

Серед основних причин негативних тенденцій тваринництва є відсутність зацікавленості у виробництві/виращуванні:

молочної продукції – через високий рівень конкуренції на внутрішньому ринку з іноземною продукцією, виробництво якої у більшості країн субсидіюється на високому рівні, а також низькі закупівельні ціни на молоко у господарств населення, що призводить до недоотримання прибутків товаровиробниками та високого ризику банкрутства підприємств;

худоби – через збільшення витрат на її утримання, високий рівень енергоємності процесів та нерентабельність виробництва.

На динаміку регіонального розвитку, особливо на його інноваційну

складову, впливає інвестиційна діяльність. Однією із основних складових інвестиційної діяльності є залучення капітальних інвестицій. За I півріччя 2021 року обсяг капітальних інвестицій збільшився у 1,6 раза (3 місце, по Україні – 104,2 %) та склав 7,8 млрд грн (4,1 % від загального обсягу по Україні, 7 місце серед регіонів). Це найбільше зростання серед основних видів економічної діяльності, що, насамперед, відбулось завдяки відновленню реального сектору, а також нарощуванням темпів виконання проєктів «Великого будівництва», які фінансуються на високому рівні.

Традиційно найбільше капітальних інвестицій освоєно в промисловій галузі регіону, а саме – 3,9 млрд грн (49,6 % від загального обсягу), та сільському господарстві – 933,2 млн грн (12 %) (див. Додаток Д, рис. 3.).

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств та організацій – 65,9 % загального обсягу (5,1 млрд грн, на 54,2 % більше ніж у відповідному періоді 2020 року). Крім цього, у звітному періоді зафіксовано значне збільшення інвестицій за рахунок коштів державного бюджету – у 43,7 разів (2,2 млрд грн, або 28 % загального обсягу), коштів місцевих бюджетів – на 8,7 % (361,8 млн грн, або 4,7 % загального обсягу).

Водночас, відмічається негативна динаміка обсягів кредитів банків та інших позик – зменшення склало 68 % до відповідного періоду 2020 року, коштів населення на будівництво житла – на 57,9 % та інших джерел фінансування – на 33,6 %.

Крім того, з початку 2021 року має місце зростання зовнішніх інвестицій. Так, загальний обсяг прямих інвестицій в області (інструменти участі в капіталі) на 30.06.2021 склав 1755,1 млн дол. США (6 місце серед регіонів, або 4,1 % загального обсягу прямих інвестицій України), що на 22,9 % більше ніж на початок року (1427,8 млн).

Протягом I півріччя 2021 року в економіку області закордонними інвесторами вкладено 3,4 млн дол. США прямих інвестицій (інструменти участі в капіталі, крім реінвестування доходів).

З країн ЄС з початку інвестування внесено 1450,5 млн дол. США інвестицій і це 82,6 % загального обсягу акціонерного капіталу в області. До основних країн інвесторів входять: Нідерланди (\$ 694,4 млн), Кіпр (\$ 381,6 млн), Словаччина (\$ 159,5 млн), Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії (\$ 171,8 млн), Швейцарія (\$ 41,2 млн).

Найбільше іноземних інвестицій акумульовано у статутних капіталах підприємств промисловості (94,7 % від їх загального обсягу), організацій, що здійснюють операції з нерухомим майном (2,4 %), підприємств оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (1,6 %), та фінансової та страхової діяльності (0,4 %) (див. Додаток Д, рис. 4.)

Відновлення світової економіки, пожвавлення світової торгівлі та нарощення зовнішнього попиту позитивно вплинуло на показники зовнішньоекономічної діяльності регіону.

Так, зовнішньоторговельний оборот товарів за січень-серпень 2021 року склав 4089,0 млн дол. США і збільшився порівняно з січнем-серпнем 2020 року в 1,5 рази. Зовнішньоторговельні операції проводились з партнерами із 159 країн світу.

Обсяг експортних поставок склав 2994,5 млн дол. США (4 місце серед регіонів) та збільшився у 1,6 рази (5 місце, по Україні збільшення – на 35,6 %) (див. рис.3.2).

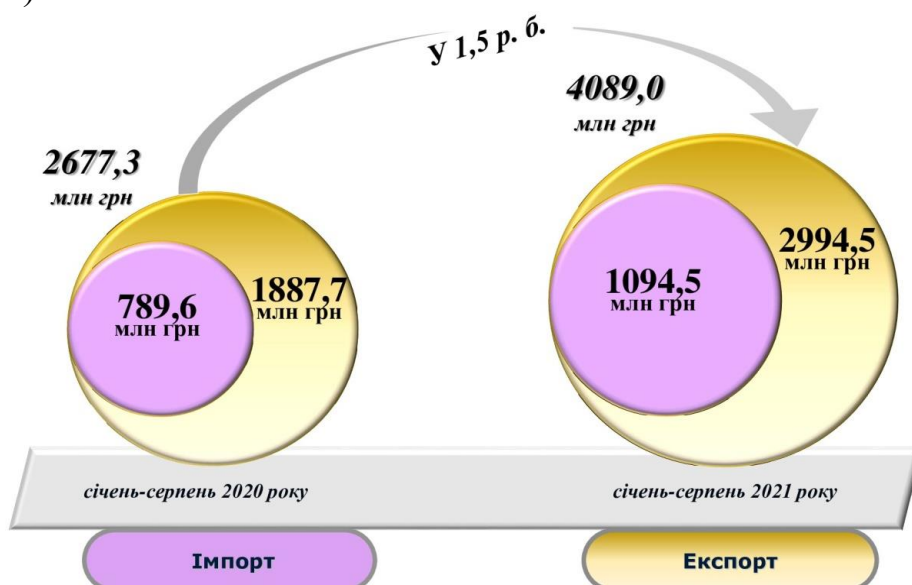

Рис. 3.2. Динаміка зовнішньоекономічної діяльності

У структурі експорту товару основу склали: 62,1 % – недорогоцінні метали та вироби з них, 11,6 % – машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання, 7,2 % – мінеральні продукти, 6,9 % – продукти рослинного походження, 5,2 % – жири та олії тваринного або рослинного походження.

Експортні поставки товарів з області на ринок ЄС збільшилися у 2,2 рази у порівнянні з січнем-серпнем 2020 року та становлять 1015,6 млн дол. США, або 33,9 % від загальнообласного експорту.

Обсяг імпорتنих поставок склав 1094,5 млн дол. США (8 місце) та збільшився на 37,5 % (7 місце, по Україні збільшення – на 30,1 %).

Структура імпорту виглядає наступним чином: 25,2 % – мінеральні продукти, 23,5 % – недорогоцінні метали та вироби з них, 20,9 % – машини, обладнання та механізми, 6,2 % – транспортні засоби.

Імпорتنі поставки товарів в область з країн ЄС збільшилися на 0,8 % у порівнянні з січнем-серпнем 2020 року та становлять 336,6 млн дол. США, або 30,8 % від загальнообласного експорту. Серед інших країн світу найбільше продукції імпортувалося з Російської Федерації – 27,3 %, Китаю – 10,2 %, Німеччини – 9,2 %, Туреччини – 8,4 %, Польщі – 5,9 %, США – 3,3 %.

У зовнішньоекономічній діяльності Запорізької області обсяг експорту товарів традиційно переважає над імпортом. За підсумками січня-серпня 2021 року позитивне сальдо склало 1900,0 млн дол. США, що в 1,7 разів більше, ніж за січень-серпень 2020 року.

Одним із головних чинників успішного розвитку регіону є його фінансова самодостатність. Запорізька область залишається однією з бюджетоутворюючих областей України.

Так, за рейтинговою оцінкою економічного і соціального розвитку регіонів України, яка проводиться Мінрегіоном України (за останніми офіційними даними), за показником «Доходи місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу населення» Запорізька область залишається у п'ятірці лідерів серед регіонів [43].

За 9 місяців 2021 року до місцевих бюджетів (без урахування трансфертів із Державного бюджету) надійшло 12021,8 млн грн (на 20 % більше, ніж за

відповідний період 2020 року), зокрема до: загального фонду – 11479,6 млн грн (на 21,3 %, або на 2019,5 млн грн більше); спеціального фонду – 542,1 млн грн (на 3,2 %, або на 17,7 млн грн менше).

Обсяг надходжень трансфертів з державного бюджету (дотації та субвенції) місцевим бюджетам за 9 місяців 2021 року становить 5005,6 млн грн, що на 3,0 %, або на 146,8 млн грн більше, ніж за аналогічний період 2020 року. Їх питома вага у структурі надходжень – 29,4 %.

Позитивною тенденцією останніх років залишається збільшення власних доходів місцевих бюджетів та зменшення частки трансфертів (див. рис.3.3).

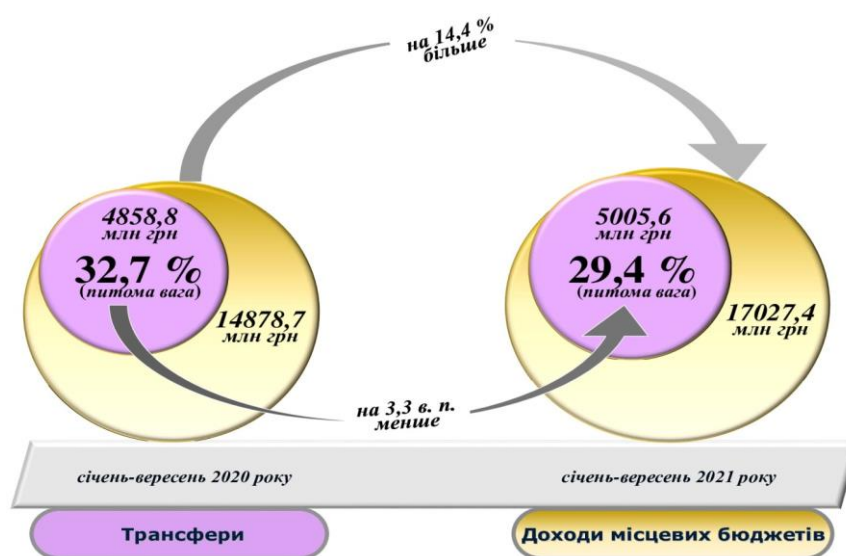

Рис. 3.3. Динаміка доходів місцевих бюджетів

Важливим індикатором соціально-економічного розвитку територій є обсяг податкових надходжень (див. таб. 3.1).

Таблиця 3.1

Основні надходження до загального фонду місцевих бюджетів

Доходи загального фонду	2019 рік		2020 рік		9 міс. 2021 року	
	млн грн.	%	млн грн	%	млн грн	%
Всього, зокрема:	12499,3	100	13186,2	100	11479,6	100
Податок на доходи фізичних осіб	7891,3	63,1	8415,2	63,8	7152,1	62,3
Плата за землю	1635,9	13,1	1548,0	11,7	1349,0	11,8
Єдиний податок	1369,0	11,0	1488,4	11,3	1262,6	11,0
Акцизний податок	599,7	4,8	669,5	5,1	455,9	4,0
Податок на прибуток підприємств	336,6	2,7	360,8	2,7	431,8	3,8

Базовим джерелом наповнення загального фонду місцевих бюджетів є податок на доходи фізичних осіб, питома вага якого в структурі надходжень становила 62,3 %. Надходження цього податку за 9 місяців 2021 року становили 7152,1 млн грн, що на 1092,7 млн грн (на 18 % більше), ніж за відповідний період 2020 року.

Однак, обсяг надходжень до бюджету розвитку, як складової частини спеціального фонду місцевих бюджетів, зменшився на 41,7 % та склав 31,3 млн грн.

Важливою соціальною складовою добробуту мешканців області є збільшення розміру грошових доходів, зокрема заробітної плати як основного їх джерела, що у свою чергу впливає на вирішення їх соціально-побутових проблем, сприяє відтворенню робочої сили та підвищує купівельну спроможність.

У 2021 році спостерігається тенденція до поступового збільшення розміру середньомісячної заробітної плати. Так, за підсумками січня-вересня 2021 року середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника склала 13481,78 грн (4 місце серед регіонів, по Україні – 13603,8 грн) і збільшилась у порівнянні з січнем-вереснем 2020 року на 20,0 % (20 місце, по Україні – на 21,5 %).

Індекс реальної заробітної плати у січні-вересні 2021 року склав 110,6 % (17 місце, по Україні – 111,3 %).

Найвищий розмір заробітної плати відмічено у працівників промисловості – 18345,12 грн, державного управління й оборони та обов'язкового соціального страхування – 17095,49 грн, професійної, наукової та технічної діяльності – 14815,08 грн.

Ситуація у сфері зайнятості населення залишається не простою. Середньооблікова чисельність штатних працівників на підприємствах області у січні-червні 2021 року в порівнянні з аналогічним періодом попереднього року зменшилася на 2,7 % і на 01.07.2021 склала 334,4 тис. осіб.

Отже, проаналізувавши показники та основні проблеми соціально-

економічного розвитку Запорізької області можна зробити наступний висновок, що у ключових сферах реального сектору економіки Запорізької області відзначено позитивну динаміку з випередженням середньоукраїнських значень.

Крім того, враховуючи темпи розвитку промисловості, необхідно зауважити, що наш регіон один із ключових індустріальних регіонів України, який має і відповідне техногенне навантаження.

Для індустріально навантажених регіонів екологія на сучасному етапі переходить у розряд стратегічних та найважливіших соціально-економічних і геополітичних чинників. Тому необхідно розробляти нові підходи до вирішення екологічних завдань та оцінки природоохоронних заходів, що дозволяють виявляти передумови виникнення екологічно несприятливих ситуацій, оцінювати їх масштаби та створювати інформаційну основу для прийняття рішень із позиції безпеки.

Сформулювати порівняльні переваги, виклики й ризики, які є основою для стратегічного вибору, допоможе проведення SWOT-аналізу. SWOT-матриця (див. Додаток Е) дозволяє виявити взаємозв'язки між внутрішніми (сильні та слабкі сторони) та зовнішніми (можливості та загрози) факторами, що мають стратегічне значення для Запорізької області.

3.2. Основні чинники оптимізації та вдосконалення публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку у Запорізькому регіоні

В нашій країні тривають реформи в багатьох сферах державного та суспільного життя, у тому числі пов'язані з підвищенням ефективності процесів функціонування органів державної влади. Впродовж усіх років існування України багаторазово проводилися адміністративні реформи, спрямовані насамперед на створення оптимальної та ефективної системи, оскільки тільки ефективна державна влада здатна розв'язати нагальні соціально-економічні проблеми, створити умови для підвищення рівня та якості життя населення.

Слід зазначити, що у світі помітні тенденції переосмислення ролі держави, її функцій, взаємовідносин між державою та суспільством. Провідними країнами світу проведено низку адміністративних реформ, у тому числі пов'язаних із підвищенням ефективності діяльності органів державної влади. Досвід країн лідерів показує, що це складна, тривала робота, яка потребує зусиль всього суспільства і, що важливо, відкритості влади для діалогу з ним.

У контексті глобальної повістки стійкості національні уряди, громадянське суспільство та бізнес у всьому світі мають бути як ніколи єдиними у прагненні досягти головної спільної мети – перейти від панівної моделі пріоритету фінансового прибутку, короткострокових результатів, нестримного зростання, ресурсного дисбалансу та ігнорування критичної важливості дотримання прав людини до більш прогресивної та перспективної, економічно обумовленої та взаємовигідної моделі підтримуючого, адаптивного, справедливого, інклюзивного, ресурсозберігаючого, людиноцентричного розвитку, що забезпечує гідне майбутнє всім без винятку нинішнім та майбутнім поколінням.

При переході до сталого розвитку виникає новий тип суспільних відносин, який має інтегральний характер, пов'язаний з необхідністю на різних рівнях (глобальному, регіональному, національному та локальному) підтримувати розвиток суспільства, при якому зростання якості життя кожної окремої людини та суспільства в цілому поєднувалося б з біосферосумісною діяльністю в різних галузях суспільного життя.

Проте, повноцінний перехід до сталого розвитку буде можливим, зокрема, у випадку формування міждержавних та державних управлінських структур, здатних ефективно здійснювати сукупність адміністративних, економічних та інформаційних методів управління, орієнтованих на досягнення заданої якості рівня сталого розвитку.

Отже, існує потреба у побудові багаторівневої системи управління переходом до сталого розвитку, яка накладає певні обмеження на різні види людської діяльності у зв'язку з необхідністю збереження навколишнього середовища, яка повинна відтворюватися в колишній якості та еволюціонувати

не під впливом переважно штучних факторів, а, навпаки, традиційному впливі природних факторів навколишнього середовища.

Однією з ланок системи переходу до сталого розвитку є СЕО. У підвалинах процесу якої принцип не розділяти, а системно об'єднувати та враховувати лише у взаємозв'язку економічні, соціальні та екологічні аспекти будь-яких видів діяльності. Спираючись на цей принцип виникає необхідність визначення інституції для синхронізації вищезгаданих взаємозв'язків. Інституції яка б консолідувала загальнорегіональні цінності, ідеї, проблеми, а також акумулювала досвід та інформацію, які підкажуть, що ефективно, а, що не працює, і куди далі спрямовувати свої ресурси.

З цієї точки зору велику роль у переході до сталого розвитку відіграють представники наукової спільноти, бізнесу та громадських об'єднань, які приймають і здійснюють добровільні ініціативи щодо сталого регіонального розвитку. Тому об'єднання регіонального людського потенціалу має стати мейнстримом діяльності інституції підтримки регіонального розвитку.

В Україні ключовим елементом ефективної системи інституційної підтримки регіонального розвитку з 2015 року визначені агенції регіонального розвитку, які можуть створюватися на підставі Закону України «Про засади державної регіональної політики» [51]. Структура, повноваження та порядок діяльності визначені Типовим положенням про агенцію регіонального розвитку, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 № 258 [54].

Відповідно до законодавства, агенція регіонального розвитку є неприбутковою та небюджетною установою, яка утворюється на засадах партнерства між громадським, приватним та державним секторами. Засновниками якої можуть бути, зокрема, обласні держадміністрації.

Крім того, співзасновниками агенцій регіонального розвитку можуть бути регіональні: асоціації органів місцевого самоврядування, а також представництва всеукраїнських асоціацій; торгово-промислові палати; вищі навчальні заклади та наукові установи; профільні громадські об'єднання.

В Запорізькій області Агенція регіонального розвитку діє з 2016 року (розпорядження голови обласної державної адміністрації від 29.07.2016 № 483), засновниками якої є Запорізька обласна державна адміністрація та Запорізька обласна рада. Місцева асоціація органів місцевого самоврядування «Регіональний центр розвитку спроможних територіальних громад Запорізької області» є співзасновником Агенції регіонального розвитку Запорізької області (далі – Агенція) [52].

Отже, Агенція – це один із ключових елементів децентралізації та покликана стати ефективним проєктним офісом регіону.

Агенція є офісом з надання консультацій та практичної допомоги з підготовки та реалізації стратегій, програм, планів та проєктів регіонального розвитку.

Крім того, метою Агенції є сприяння підвищенню інвестиційної привабливості регіону, залученню міжнародної технічної допомоги, інвестицій, кредитних ресурсів для регіонального розвитку.

Агенція володіє великим потенціалом створення багатофункціональної системи налагодження тісної співпраці з бізнесом та інноваторами у регіоні, завдяки чому зростає можливість стимулювання сталого розвитку регіону, зокрема і економічного зростання, що створює більш добре оплачувані робочі місця для середнього класу, який є основою громадянського суспільства та рушійною силою демократії.

Саме Агенція має можливість долучати експертів здатних давати чітку оцінку точок майбутнього зростання регіонів, синхронізувати екологічну, господарську та інвестиційну діяльність зі стратегією розвитку регіону, чим забезпечити ефективну підтримку місцевій владі.

Враховуючи потенціальні можливості Агенції та з метою підвищення ефективності її роботи необхідно постійне вдосконалення її організаційної структури, що, на нашу думку, має важливе значення.

СЕО, як інноваційний інструмент, що підвищує якість планування та прийняття рішень з урахуванням глобальних тенденцій охорони навколишнього

середовища, відіграє важливу роль у реалізації політики регіонального розвитку.

Тому, на нашу думку, доцільно передбачити у структурі Агенції регіонального розвитку Запорізької області Центр «Стратегічної екологічної оцінки» (далі – Ц-СЕО), який дозволить успішно об'єднати фахівців, науковців, експертів задля реалізації окреслених завдань та комунікувати з громадянським суспільством регіону.

Сучасні тенденції в світі вимагають спрямовувати регіональну економіку на шлях інноваційного розвитку, тому єдиний регіональний майданчик, який акумулює інновації у сфері сталого природокористування, створює інтелектуальний та інформаційний ресурс для розвитку громад регіону.

Згідно законодавства процедура СЕО застосовується і для галузевих програм регіону, які в свою чергу є складовими програм соціально-економічного розвитку території. Цілі секторального розвитку повинні бути узгоджені і вносити свій вклад у досягнення стратегічних цілей розвитку територій. Створення спеціалізованих робочих груп з різною конфігурацією фахівців та експертів при Ц-СЕО вимагає меншої затрати часу та фінансів, ніж створення відповідних груп замовниками (структурними підрозділами місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування) окремих програм та планів.

Крім того, зважаючи на досить незначний досвід у сфері здійснення СЕО та відсутність фахівців цього нового напрямку діяльності, особливо в об'єднаних територіальних громадах області, важливим є можливість проведення на базі Ц-СЕО навчальних тренінгів та конференцій з обміну кращими практиками.

Запорукою ефективності зусиль, які направлені на збереження довкілля, є системність процесу СЕО, який крім забезпечення розгляду всієї інформації про стан об'єктів навколишнього середовища та розробленими альтернативними сценаріями розвитку ситуації, передбачає заходи з моніторингу та вивчення залишкових впливів. Моніторинг реалізації особливо важливий елемент для вдосконалення інструментів СЕО і їх подальшого практичного застосування, який необхідно здійснювати на постійній основі. Тому, на нашу думку,

необхідним є створення підрозділу Ц-СЕО, який на постійній основі буде здійснювати моніторинг фактичного впливу реалізації загальнорегіональних програм на довкілля, у тому числі на здоров'я населення. Крім цього, визначати індикатори/показники моніторингу наслідків виконання програм для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, як кількісні так і якісні значення (кількісні значення є вимірюваними, а якісні – оцінюваними).

Крім того, важливим, на нашу думку, є механізм консолідації фінансових ресурсів об'єднаних територіальних громад, міжнародної технічної допомоги, інвестицій, кредитних ресурсів, бізнесу задля вирішення екологічних проблем регіону, який потенційно можливо задіяти у рамках діяльності Агенції. Активація механізму консолідації фінансових ресурсів крім економії, також забезпечує баланс між витратами та вигодами, пов'язаними з впровадженням СЕО в регіональне та місцеве планування.

Для забезпечення сталого розвитку надзвичайно важливий узгоджений погляд суспільства на перспективи розвитку території.

Характерною особливістю сучасної цивілізації є не лише наявність величезної кількості потенційно небезпечних факторів, здатних створювати загрозу навколишньому природному середовищу, здоров'ю та життю людей, а й усвідомлення суспільством необхідності зваженого та обережного підходу до вибору стратегій усунення чи зниження цих загроз.

У міру послідовного та поетапного здійснення соціально-економічних, суспільно-політичних реформ на чільне місце висувається завдання щодо посилення ролі громадян в управлінні країною. Це означає подальший розвиток усієї системи інститутів громадянського суспільства, її гармонійне інтегрування у процес управління державою, а також адміністративно-територіальними утвореннями.

Сьогодні громадські інститути, недержавні некомерційні організації стають важливим фактором захисту демократичних цінностей, прав, свобод та законних інтересів людей, створюють умови для реалізації громадянами свого потенціалу, підвищення їх суспільної, соціально-економічної активності та

правової культури, сприяють підтримці балансу інтересів у суспільстві. Актуальним є також розвиток інститутів громадянського суспільства для того, щоб вони могли зайняти свою нішу в системі прийняття рішень, відстоювання інтересів тих верств та структур суспільства, які вони представляють.

Натепер перед Україною стоїть масштабне завдання – створити повноцінне та дієздатне громадянське суспільство, інститути якого б брали активну участь в управлінні громадськими справами, у контролі за державною владою, у відстоюванні інтересів особистості.

У сучасний період в Україні триває становлення громадянського суспільства. Йде воно не просто, проблемно, часто не послідовно, багато в чому не системно.

Зростаюча плюралізація громадських структур, складність взаємовідносин між різними групами населення, посилений вплив міжнародного чинника на внутрішню політику держави, інформатизація суспільства – це та багато іншого призвело до перегляду традиційних управлінських підходів щодо взаємодії з громадянським суспільством.

Крім того, у ході дослідження нами було виявлено, що рушійною силою процесу CEO є громадяни, які виконують функції споживачів, співвиробників.

З метою пошуку шляхів більш ефективної взаємодії з громадянським суспільством, підвищення активності громадян та залучення їх до вирішення проблем екології було проведено опитування щодо готовності суспільства брати участь у вирішенні актуальних питань у галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів.

Опитування проводилось шляхом заповнення онлайн-анкети. В опитуванні взяли участь 100 осіб, серед яких найбільша категорія (48 %) – це люди у віці 26-40 років. Крім цього, в більшості (87 %) – це працюючі громадяни. За фаховою направленістю респонденти розподілились наступним чином: 7 % займаються екологією та природокористуванням, 13 % – освітою, 14 % – громадською діяльністю, 16 % – науковою діяльністю, 60 % – іншою діяльністю.

Серед питань, на які було запропоновано відповісти громадськості, були

наступні:

1) На якому рівні Ви виявляєте інтерес до екологічних проблем?

Відповідь респондентів виглядає наступним чином: 51 % відповіли, що на середньому, 35 % – на високому, 8 % – на низькому, 6 % – важко відповісти (див. Додаток Ж, рис. 1.).

2) Як ви оцінюєте екологічну ситуацію у Вашому населеному пункті?

Думки суспільства виглядають так: 58 % вважають екологічну ситуацію дуже поганою, 41 % – неблагополучною, проте 1% вважає екологічну ситуацію скоріше благополучною (див. Додаток Ж, рис. 2.).

3) Звідки в основному Ви дізнаєтесь про екологічну ситуацію в Вашому населеному пункті та регіоні?

Респонденти відповіли таким чином: найбільше та майже однаково громадськість черпає інформацію з власних спостережень та мережі Інтернет 46 % та 44 % відповідно, з інших джерел – 5 %, з друкованих видань – 3 %, телебачення – 2 % (див. Додаток Ж, рис. 3.).

4) Чи вважаєте ви наявну інформацію про екологічну ситуацію об'єктивною та достатньою?

Громадська думка щодо зазначеного питання розподілилась таким чином: 58 % – вважають її неповною, 30 % – вважають її не об'єктивною та не достатньою, 8 % – вважають її об'єктивною та достатньою, 4 % – важко відповісти (див. Додаток Ж, рис. 4.).

5) Як ви вважаєте, хто має відповідати за стан довкілля у Вашому населеному пункті та регіоні?

Відповідь респондентів виглядає наступним чином: 71 % вважають, що за стан довкілля відповідальність несе усе суспільство (влада, підприємства, люди), 15 % – місцева влада, 7 % – підприємства, 4 % – самі люди, 3 % – центральна влада (див. Додаток Ж, рис. 5.).

6) Чи проводить місцева влада будь-які заходи щодо охорони навколишнього середовища у Вашому населеному пункті та регіоні? Чи знаєте Ви про їхнє існування?

Респонденти відповіли таким чином: 47 % – мені про це не відомо, 34 % – ні, не проводить, 19 % – так, проводить. Жоден респондент не відповів, що його не цікавить (див. Додаток Ж, рис. 6.).

7) Як ви вважаєте, чи здатні ви покращити екологічну ситуацію у Вашому населеному пункті та регіоні?

Думки суспільства виглядають так: 34 % вважають, що не можуть вплинути на покращення екологічної ситуації, 31 % – здатні, але не знають як це реалізувати, 26 % – можуть покращити, 9 % – не знають (див. Додаток Ж, рис. 7.).

8) Якщо у Вашому регіоні буде існувати електронна екологічна платформа з статистичною та аналітичною інформацією щодо стану довкілля; контактною інформацією природоохоронних органів та організацій; з доступом до обговорення проєктів, що можуть вплинути на стан екології; можливістю отримати зворотній зв'язок від місцевих органів влади, чи будете Ви брати участь у вирішенні екологічних проблем?

Громадська думка щодо готовності брати участь у вирішенні екологічних проблем, при наявності мультифункціональної електронної екологічної платформи, виглядає наступним чином: 45 % відповіли, що мабуть, так будуть брати участь у вирішенні екологічних проблем, 42 % – так, обов'язково будуть брати участь, 11 % – важко відповісти, 2 % – не братимуть участь (див. Додаток Ж, рис. 8.).

Отже, за результатами проведеного опитування можна стверджувати, що суспільство усвідомлює свою відповідальність за стан екології, а також зацікавлене та виявляє доволі велику готовність брати участь у вирішенні актуальних питань у галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів.

Проте, опитування свідчить про недостатню інформованість громадськості щодо екологічної ситуації та природоохоронних заходів місцевої влади.

Крім того, з'ясовано, що найбільше громадськість дізнається про екологічну ситуацію з мережі Інтернет та довіряє власним спостереженням.

Спираючись на проведене опитування, на нашу думку, є необхідність

створення регіональної електронної екологічної платформи, яка буде виконувати низку функцій:

- інформувати громадськість щодо стану довкілля шляхом розміщення статистичної та аналітичної інформації, а також повідомлень про заплановані екологічні заходи;
- залучати населення до контролю за порушеннями у сфері збереження довкілля шляхом розміщення контактної інформації природоохоронних органів та організацій, а також законодавчого підґрунтя діяльності;
- спонукати зацікавлені сторони до обговорення проєктів, що можуть вплинути на стан екології, шляхом створення бази таких проєктів з функцією внесення зауважень та пропозицій;
- комунікувати з громадськістю шляхом передбачення функції зворотного зв'язку від місцевих органів влади.

Запропонований е-сервіс дозволяє організувати ефективну комунікацію з громадськістю, враховувати думку населення, а також допомагає контролювати якість запроваджених заходів місцевої влади, досліджувати соціальні тенденції та розуміти настрої у суспільстві.

Акцент запропонованих публічно-управлінських механізмів лежить у площині методів формування порядку та структурування колективних дій, які дійсно ґрунтуються на співпраці, взаємному інтересі та компромісі.

Оптимізація та вдосконалення публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку у Запорізькому регіоні ґрунтуються на способах регулювання соціального життя без монополії чи домінування влади, коли можливість контролю залишається в руках місцевих органів влади та держави. Ці способи роблять акцент на процесах, що формуються для того, щоб вирішувати екологічні проблеми регіону у поєднанні з економічним зростанням.

ВИСНОВКИ

У процесі написання дипломної роботи відбулась спроба дослідження у регіональному аспекті публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку. Мета дослідження досягнута, а всі поставлені перед нами завдання виконані. Це дозволяє нам зробити ряд послідовних висновків.

Таким чином у першому розділі нашого дослідження було з'ясовано сучасний стан наукової розробки публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону. Основні напрацювання зарубіжних та вітчизняних вчених стосувалися процесів соціально-економічного, екологічного розвитку, а також розвитку громадянського суспільства. Зокрема, визначено, що у світі зростає громадська активність щодо екологічних питань та прозорості процесів прийняття рішень, завдяки чому посилюється роль СЕО в зміні змісту планів, програм та стратегій країн. Крім цього, виявлено, що для СЕО характерно використання не єдиного і фіксованого інструментарію, а різних методів.

Крім того, уточнення основних понять теми дало змогу узагальнити та визначити значення поняття «публічно-управлінський механізм стратегічної екологічної оцінки проєктів програм соціального і економічного розвитку регіону», яке доцільно застосовувати для позначення сукупності соціально-правових, фінансово-економічних, організаційно-технічних, інформаційних методів та інструментів системи публічного управління, що сприятимуть сталому розвитку регіону, але із забезпеченням відсутності чи максимальним пом'якшенням впливу на довкілля.

Також використані у роботі принципи та методи дослідження, зокрема системності, історизму, комплексності, монографічний, узагальнення, діалектичного матеріалізму, об'єктивного ідеалізму, класифікації, порівняльний, групування, горизонтального та вертикального аналізу, графічний, синтезу та дозволили глибоко та всебічно проаналізувати предмет нашої роботи, починаючи із теоретичного аспекту, закінчуючи практичним – визначення

головних проблем та перспектив публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону.

У другому розділі дипломної роботи з'ясовано сутність, зміст, суб'єкти та різновиди публічно-управлінського механізму стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону. Так, сутність публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону являють собою управлінські відносини, направлені на сталий регіональний розвиток, зміст їх полягає у розробці заходів, методів та інструментів впливу на регіональний розвиток. Крім того, ми визначилися із суб'єктами публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону. А також з'ясували принципи та методи здійснення СЕО, Крім цього, визначили базові принципи участі громадськості.

Дослідження регіональних особливостей впровадження публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної оцінки довели, що застосування тих чи інших механізмів залежить від конкурентних переваг конкретних регіонів, які, у свою чергу дуже різні за специфікою історичного, територіального та економічного розвитку. Відтак доцільно враховувати засади SMART-спеціалізації, що базуються на індивідуальному підході, конкурентних перевагах, обов'язковому моніторингу, системі оцінки та підтримці інновацій при розробці стратегій і програм економічного і соціального розвитку регіону.

Особливо значущим стало дослідження світового досвіду впровадження СЕО в процес планування, на базі якого розроблені перспективні шляхи впровадження публічно-управлінських механізмів для імплементації їх на території Запорізької області. Так, корисним став досвід Сьєрра-Леоне у застосуванні секторальної СЕО, що є дуже важливим для Запорізької області, як регіону з високим ступенем індустріалізації. Досвід Канади, яка однією з перших почала впроваджувати процедуру регіональної СЕО, послужило базою для вдосконалення публічно-управлінських механізмів стратегічної екологічної

оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону. Ключову роль громадськості в процесі СЕО, що підвищує якість прийнятих рішень на всіх рівнях, досліджено на прикладах Словаччини, Нідерландів та Італії. Приклади належної практики участі громадян у формуванні місцевої політики надали ідеї для застосування більш інноваційних методів залучення громадськості у процес СЕО.

Проаналізувавши показники та основні проблеми соціально-економічного розвитку Запорізької області можна зробити наступний висновок, що у ключових сферах реального сектору економіки Запорізької області відзначено позитивну динаміку з випередженням середньоукраїнських значень. Однак, враховуючи темпи розвитку промисловості, необхідно зауважити, що наш регіон один із ключових індустріальних регіонів України, який має і відповідне техногенне навантаження. Для індустріально навантажених регіонів екологія на сучасному етапі переходить у розряд стратегічних та найважливіших соціально-економічних і геополітичних чинників. Тому необхідно розробляти нові підходи до вирішення екологічних завдань та оцінки природоохоронних заходів, що дозволяють виявляти передумови виникнення екологічно несприятливих ситуацій, оцінювати їх масштаби та створювати інформаційну основу для прийняття рішень із позиції безпеки.

Задля розв'язання вищезазначених проблем нами запропоновано ряд публічно-управлінських механізмів організаційно-інституційної, фінансово-інвестиційної та соціокультурної направленості реалізація яких передбачає використання сучасних методів інституційної підтримки регіонального розвитку, бюджетування, розвитку інститутів громадянського суспільства та комунікацій.

Підсумовуючи, слід сказати, що найвищий соціально-економічний ефект дії вище запропонованих механізмів можливий лише за умови узгодження та чіткій координації зусиль органів місцевого самоврядування та державної влади всіх рівнів, активному залученню громадських природоохоронних об'єднань, бізнесу, міжнародних організацій та проєктів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 томах. Київ. 1970 – 1980. URL: <http://sum.in.ua/s/zbirka> (дата звернення: 15.06.2021).
2. Андрійчук В. Г. Сутнісний аспект методологій наукових досліджень. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 87–94.
3. Бермус А. Г. Введение в гуманитарную методологию: Монография. Москва: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2007. 97 с.
4. Борейко В.Е. Прорыв в экологическую этику. Киев : Киевский эколого-культурный центр, 2001. 204 с.
5. Була С., Гнатюк В. Локальна демократія як фундаментальна категорія в актуалізації проявів інституціонально-правових модусів місцевого самоврядування: кореляція, формалізація та схематизація основних понять. *Вісник Львівського університету*. 2015. № 6. С. 76–88.
6. Важинський С.Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень: навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т. І. Щербак. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
7. Висоцький О.Ю. Демократія як інструмент легітимаційної політики. *Грані*. Дніпропетровськ. 2006. № 4. С.113–117.
8. Воловик В.І., Лепський М.А., Гугнін Е.А., Кудінов І.О. Основи стратегічного прогнозування політичних ситуацій та процесів : навчальний посібник. 2-ге видання. Запоріжжя: ЗНУ, 2015. 464 с.
9. Воловик В.Л., Лепський М. А., Бутченко Т. І., Краснокутський О. В. Соціальна філософія : монографія. Запоріжжя. Просвіта, 2011. 389 с.
10. Волоцюк М. Підвищення ефективності регіонального управління інноваційним розвитком. *Економіст*. 2006. № 8. С. 58 – 61.
11. Галунько В. В. Публічний інтерес в адміністративному праві. *Форум права*. 2010. № 4. С. 178 – 182.
12. Галунько В., Правоторова О. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук. 2020. 466 с.

13. Головне управління статистики у Запорізькій області URL: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.10.2021).

14. Гончарук С.Т. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ. 2000. 23 с.

15. Грошева Н.Б. Определение стейкхолдеров инновационных проектов. *Современные технологии. Системный анализ. Моделирование*. 2017. С.240 – 244.

16. Директива Европейского Парламента и Совета Европейского союза 2001/42/ЕС от 27 июня 2001 г. «Об оценке влияния некоторых планов и программ на окружающую среду» URL: <http://base.garant.ru/2571017/> (дата звернення: 20.06.2021).

17. Доповідь про стан людського розвитку за 2019 рік. Сайт Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. Україна. URL: <http://nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 20.06.2021).

18. Зацерковний В. І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Зацерковний, І. В. Тішаєв, В. К. Демидов. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

19. Керівництво зі стратегії досліджень та інновацій для смарт спеціалізації. Український інститут міжнародної політики. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2019/04/Kerivnitstvo-Smart-Spetsializatsiyi-DG-JRC-skrocheniy-ukr.-pereklad-1-1.pdf> (дата звернення: 25.09.2021).

20. Князєв В. М. Розпутенко І. В. Енциклопедія державного управління. Київ : НАДУ, 2011. Т 1 . 748 с.

21. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики): монографія. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. 396 с.

22. Козаченко Т. Міжнародна практика стратегічної екологічної оцінки: досвід для України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 2. С. 85 – 91.

23. Козаченко Т. П. Сучасна парадигма екологізації публічного

управління. *Ефективність державного управління*. 2018. № 1. С. 107-116.

24. Козаченко Т.П. Стратегічна екологічна оцінка в Україні: проблеми та перспективи. *Журнал Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 16. С. 98 – 101.

25. Комяков О.М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Київ. 2000. 19 с.

26. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015 (дата звернення: 10.06.2021).

27. Корецький М.Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 260 с.

28. Кравчук М. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навчальний посібник. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 43 с.

29. Кравчук О. Альтернативні механізми соціально-економічного розвитку України. *Центр соціальних і трудових досліджень*. 2016 р. 205 с.

30. Кудлаєнко С. В. Індикатори людського розвитку як показники рівня соціальної політики держави. *International Scientific Journal*. 2018. № 3. С.12–15.

31. Куинн Д. Стратегический процесс. Концепции, проблемы, решения / Д. Куинн, Г. Минцберг, С. Гошал. СПб. : Питер, 2001. 567 с.

32. Кульман А. Экономические механизмы. Москва: Прогрес. Универс, 2000. 188 с.

33. Лепський М.А., Дударева І.В. Сталий розвиток суспільства: Запорізький регіональний досвід: монографія. Запоріжжя: КСК-Альянс. 2015. 196 с.

34. Лібанова Е., Хвесик М. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь. Акад. НААН України. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України. 2014. 776 с.

35. Макарова О. Соціальна політика в Україні: Монографія. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ. 2015. 244 с.

36. Марушевский Г. Б. Партнерство гражданского общества и правительства. *Пятая конференция министров. Окружающая среда для Европы*. Киев, Украина, 21-23 мая 2003 года.

37. Марушевський Г. Б. Інтеграція екологічної політики в Україні в контексті європейської інтеграції. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 1. С.113–119.

38. Маршалл А. Принципы политической экономии . Москва : Директ-Медиа, 2012. 2127 с. URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=26824> (дата звернення: 20.06.2021).

39. Мелень-Забрамна О. Методичні рекомендації щодо організації та проведення стратегічної екологічної оцінки. Проект розроблення та впровадження публічної політики (PRISM). URL: <http://net.cbie.ca/projects>. (дата звернення: 15.06.2021).

40. Методологія кримінально-правових досліджень: наук.–практ. посібник / Г.В. Гребеньков, Є.С. Назимко. Донецький юридичний інститут МВС України. Донецьк: Цифрова типографія, 2012. 202 с.

41. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. Проект Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку України». URL:<https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source> (дата звернення: 10.09.2021).

42. Метрики забруднення та здоров'я: глобальний, регіональний та національний аналіз. Сайт Глобального альянсу з питань охорони здоров'я та забруднення. URL: <https://gahp.net/solutions-2/pollution-and-health-metrics-2/> (дата звернення: 20.07.2021).

43. Моніторинг регіонального розвитку. Сайт Міністерства розвитку громад та територій. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh> (дата звернення: 10.10.2021).

44. Назарук М., Біланюк В. Стратегічна екологічна оцінка території як складова децентралізації. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. 2019. № 53. С. 262–268.

45. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. URL: <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=244> (дата звернення: 05.06.2021).

46. Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності: Постанова Верховної Ради України від 25.10.2018 № 1698-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-12> (дата звернення: 07.06.2021).

47. Письменний І.В. Трансформація публічного управління в інститут суспільної взаємодії в процесі становлення громадянського суспільства. *Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. Нац. акад. держ. управ. при Президентові України, Дніпропетр. регіон. ін-т держ. управ. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ. 2011. № 4(11). С. 12–23.*

48. Поланьи К. Аристотель открывает экономику. Истоки: Экономика в контексте истории и культуры. Под ред. Я.И. Кузьминова. Москва : Издат. Дом ГУ ВШЭ, 2004. 583 с.

49. Приходченко Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2009. № 2. С. 105–111.*

50. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 № 1602-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text> (дата звернення: 20.06.2021).

51. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05.02.2015 № 156-VII . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

52. Про заснування Агенції регіонального розвитку Запорізької області. Розпорядження голови Запорізької обласної державної адміністрації від 29.07.2016 № 483. Сайт Запорізької обласної державної адміністрації. URL: <https://www.zoda.gov.ua/article/85/rozporyadzhennya-golovi> (дата звернення: 20.10.2021).

53. Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та

оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.09.2021).

54. Про затвердження Типового положення про агенцію регіонального розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від від 11.02.2016 № 258. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248941325> (дата звернення: 20.10.2021).

55. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проектів Бюджетної декларації та державного бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 № 621 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.06.2021).

56. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19> (дата звернення: 20.06.2021).

57. Протокол про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b99 (дата звернення: 20.06.2021).

58. Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. Харків : ДокНаукДержУпр, 2015. 226 с.

59. Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення : монографія. Видавництво ХарPI НАДУ «Магістр». 2009. 380 с.

60. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml (дата звернення: 20.06.2021).

61. Річні звіти. Сайт Глобального альянсу з питань охорони здоров'я та забруднення. URL: <https://gahp.net/annual-reports/> (дата звернення: 09.09.2021).

62. Роббинс Л. Предмет экономической науки / Л. Роббинс // Thesis. 2000.

Вып.1 С.10–23.

63. Розрахунок Індексу регіонального людського розвитку за 2019 рік. Сайт Міністерства розвитку громад та територій. URL: <https://www.minregion.gov.ua/> (дата звернення: 09.06.2021).

64. Руденко Л.Г., Лісовський С.А., Маруняк Є.О. Досвід застосування стратегічної екологічної оцінки в процесі планування в Укаїні. *Український географічний журнал*. 2016. № 2. С. 3–12.

65. Рудніцька Р., Сидорчук О. Сутність і зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування. *Публічне управління*. С. 50 – 60.

66. Серьогіна Н. Організаційно-правові засади формування програм соціально-економічного розвитку в Україні. *International Scientific Journal*. 2018. №2(9). С. 45–49.

67. Томпсон А. А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент: Искусство разработки и реализации стратегии: Учебник для вузов / Пер. с англ. Москва : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с.

68. Фалмер, Роберт М. Энциклопедия современного управления : в 5 т. / Роберт М. Фалмер. Москва : ВПМКэнерго, 2000.

69. Хлобистов Є.В. Інституційні передумови імплементації стратегічної екологічної оцінки: аналіз стану державного планування та прогнозування соціально-економічного розвитку. *Вісник Сумського державного університету: зб. наук. праць. – Сер.: Економіка*. 2005. № 10(82). С. 48–53.

70. Хорвак І. Теоретичне підґрунтя становлення концепції збалансованого регіонального розвитку. *Економічна теорія: міжвідомчий науково-теоретичний журнал*. 2019. № 4. С.54–67.

71. Цілі сталого розвитку. Сайт мережі Глобального Договору ООН в Україні. URL:<https://globalcompact.org.ua/pro-nas/tsili-stijkogo-rozvytku/> (дата звернення: 10.06.2021).

72. Чернихівська А. В Стратегічна екологічна оцінка документів державного планування – вектор сталого розвитку на місцевому рівні. *Економічний простір* 2020. № 161.С.110–113.

73. Чернихівська А.В. Стратегічна екологічна оцінка пріоритетів регіонального розвитку продуктивних сил : дисертація канд. екон. наук: спец. 08.00.06 "Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища". Київ, 2011. 190 с.

74. Чернов С.І., Гайдученко С.О. Текст лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» / Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. Харьков : ХНУМГ, 2014. 97 с.

75. Шевченко І.В. Стратегічна екологічна оцінка України: сучасний стан та напрямки розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. С.95-102.

76. Янч Э. Прогнозирование научно-технического прогресса / Э. Янч; под общ. ред. Д.М. Гвишиани. 2-е доп. изд. Москва : Прогресс, 1974. – 585 с.

77. Яременко В., Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. 42000 слів. уклад. : Київ : Аконіт, 2000. Т. 3 (О-Р). 927 с.

78. A study on costs and benefits in EIA/SEA. URL: https://ec.europa.eu/info/index_en (дата звернення: 10.06.2021).

79. A. van Buuren and S. Nooteboom "The success of SEA in the Dutch planning practice: How formal assessments can contribute to collaborative governance", *Environmental Impact Assessment Review* vol. 30, No. 2 .2005, 127–135 p. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd> (дата звернення: 15.10.2021).

80. Andrea De Montis, Antonio Ledda, Simone Caschili Overcoming implementation barriers: A method for designing Strategic Environmental Assessment guidelines / *Environmental Impact Assessment Review* Volume 61, 2016, P. 78–87. URL: <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.elsevier-9dae38de-57c9-37d6-b70a-30ae4eba05fa> (дата звернення: 15.09.2021).

81. Applying Strategic Environmental Assessment. Good practice guidance for development co-operation. OECD, 2006. 164 p. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/development/applying-strategic-environmental-assessment_9789264026582-en (дата звернення: 10.06.2021).

82. Barry Dalal-Clayton and Barry Sadler, Strategic Environmental Assessment:

A Sourcebook and Reference Guide to International Experience. London and Sterling, Virginia, Earthscan. 2005. DOI : <https://doi.org/10.4324/9781849772631> (дата звернення: 10.09.2021).

83. Carayannis E.G., Campbell D.F.J «Mode 3» and «Quadruple Helix»: toward a 21st century fractal innovation Ecosystem // International Journal of Technology Management. 2009. № 3/4. P. 201–234. DOI : 10.1504/IJTM.2009.023374 (дата звернення: 15.10.2021).

84. Carayannis E.G., Campbell D.F.J. Triple Helix, Quadruple Helix and Quintuple Helix, and how do Knowledge, Innovation and the Environment relate to each other? A proposed Framework for a transdisciplinary Analysis of sustainable Development and social Ecology // International Journal of Social Ecology and Sustainable Development. 2010. № 1. P. 41–69. DOI : 10.4018/jsesd.2010010105 (дата звернення: 15.10.2021).

85. Child Friendly Cities Initiatives around the world. UNICEF. URL: <http://www.childfriendlycities.org/> (дата звернення: 15.10.2021).

86. Freeman, E. (Strategic Management: A Stakeholder Approach, Pitman, Boston. 2001. 32 p. URL : https://www.academia.edu/1261117/A_stakeholder_approach (дата звернення: 03.07.2021).

87. Integrated Assessment and Planning Handbook, UNEP. URL: <https://pdfslide.net/documents/2014-iap-handbook.html> (дата звернення: 15.10.2021).

88. La Città Dei Bambini. Laboratorio di Psicologia della Partecipazione URL: <https://www.lacittadeibambini.org/en/> (дата звернення: 15.10.2021).

89. Loorbach, D., Transition management for sustainable development: a prescriptive, complexity-based governance framework. Governance 23 (1), 2010. P.161–183. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source> (дата звернення: 03.07.2021)

90. Public participation International Best Practice Principles / International association for impact assessment. Special Publication Series No. 4, August 2006.

URL: https://www.researchgate.net/publication/322603480_Public_Participation_International_Best_Practice_Principles (дата звернення: 03.07.2021).

91. Regional Strategic Environmental Assessment in Canada. Principles and Guidance. Canadian Council of Ministers of Environment. 2009. URL: <https://ccme.ca/en/resources#> (дата звернення: 15.10.2021).

92. Sadler B. International Study of the Effectiveness of Environmental Assessment – Final Report: Environmental Assessment in a changing world: Evaluation Practice to Improve Performance /Sadler B. ; International Association for Impact Assessment and Canadian Environmental Assessment Agency (CEAA). Ottawa, 1996. 248 p.

93. Sierra Leone – Mining Sector Reform: A Strategic Environmental and Social Assessment. World Bank. 2008. URL: <http://hdl.handle.net/10986/8087> (дата звернення: 15.10.2021).

94. Tetlow M. and Hanusch M. (2012). Strategic environmental assessment: The state of the art. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 30, P. 15–24.

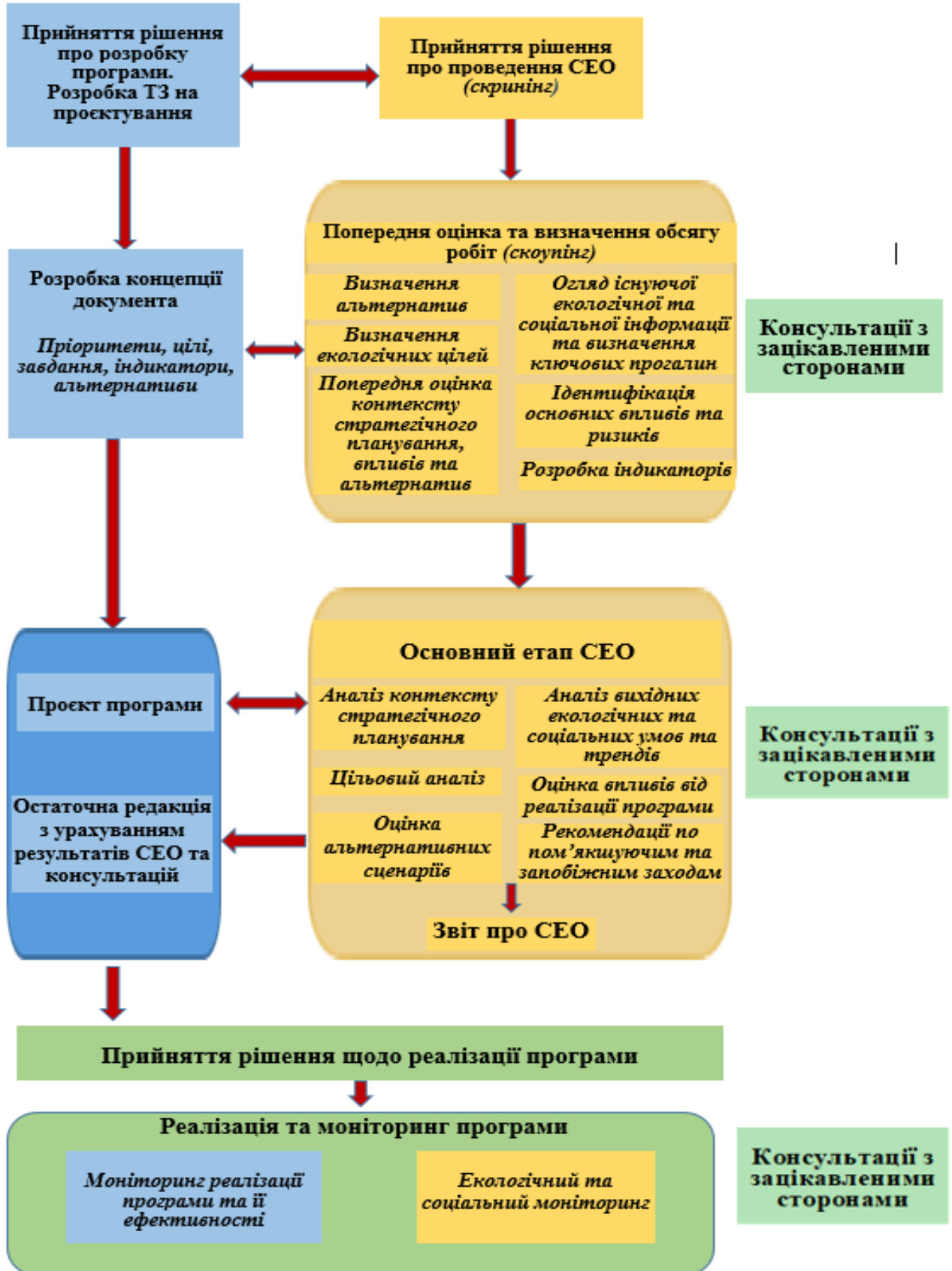
95. Towards an analytical strategic environmental assessment: The ANSEA Network. Working Paper, 2002. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=313589# (дата звернення: 03.07.2021).

96. United Nations Environment Programme (UNEP) Green economy URL: <https://www.unep.org/explore-topics/green-economy> (дата звернення: 03.07.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

Схема реалізації стратегічної екологічної оцінки програм

Додаток Б

Моніторинг показників економічного розвитку регіонів України

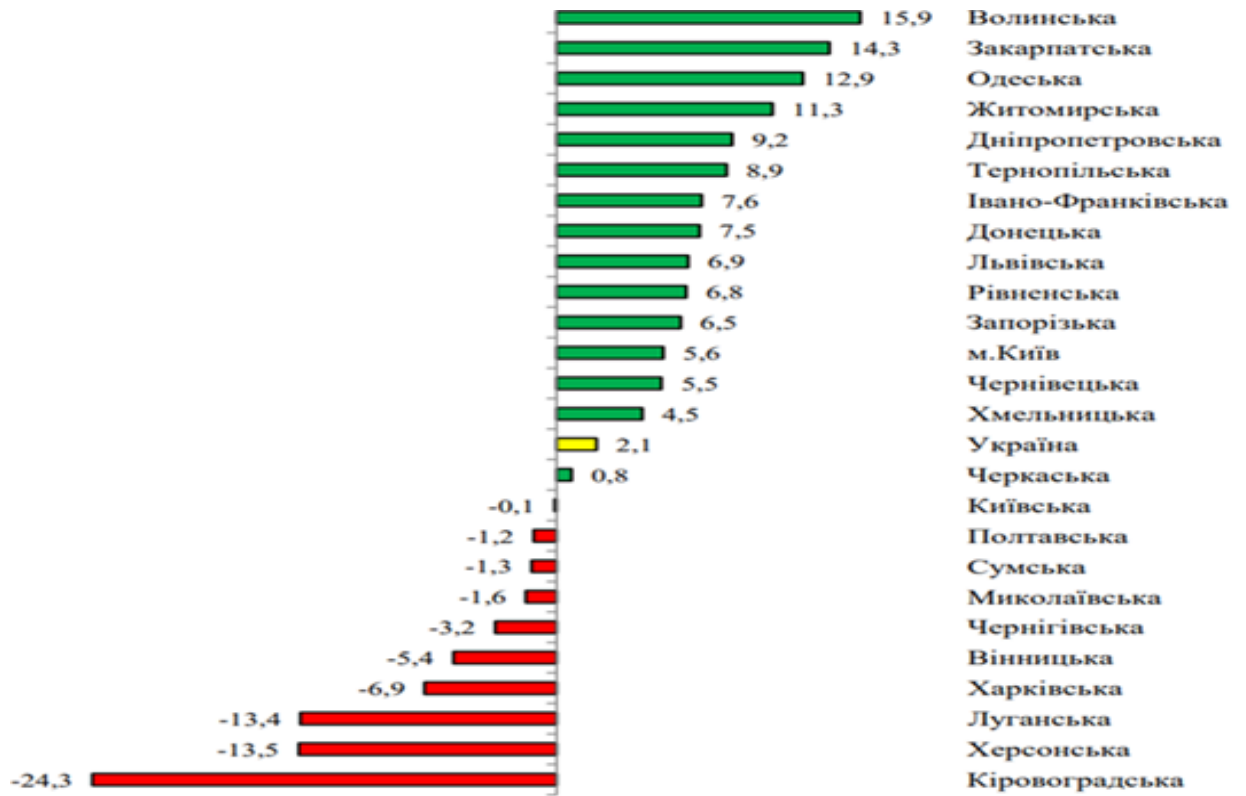

Рис.1. Індекс промислової продукції у розрізі областей України, %

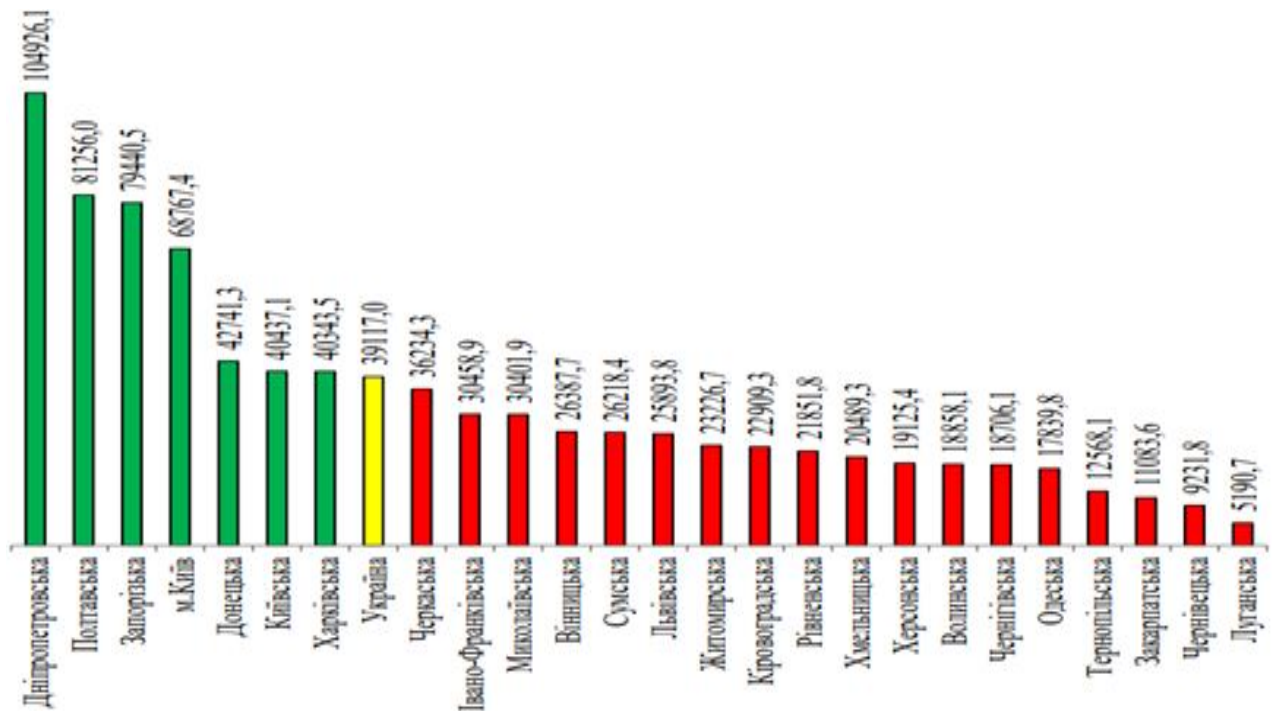

Рис.2. Обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення у розрізі областей України, гривень

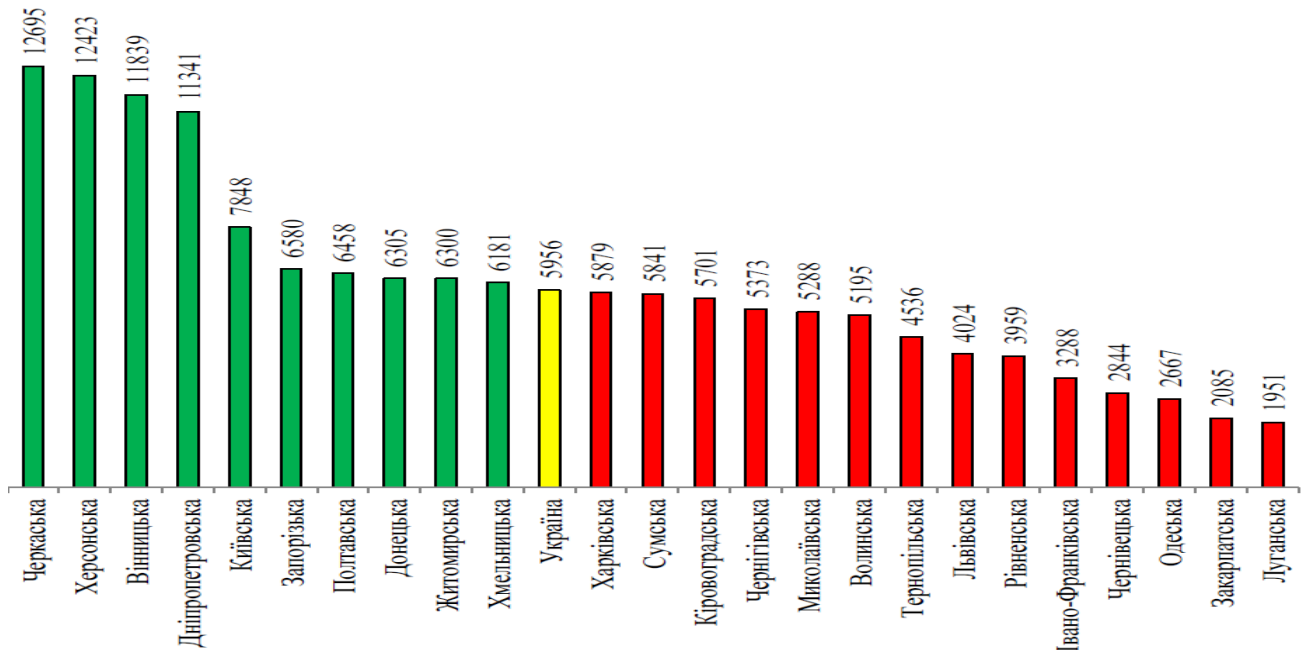

Рис. 3. Обсяг виробництва продукції сільського господарства у розрахунку на одну особу сільського населення, гривень

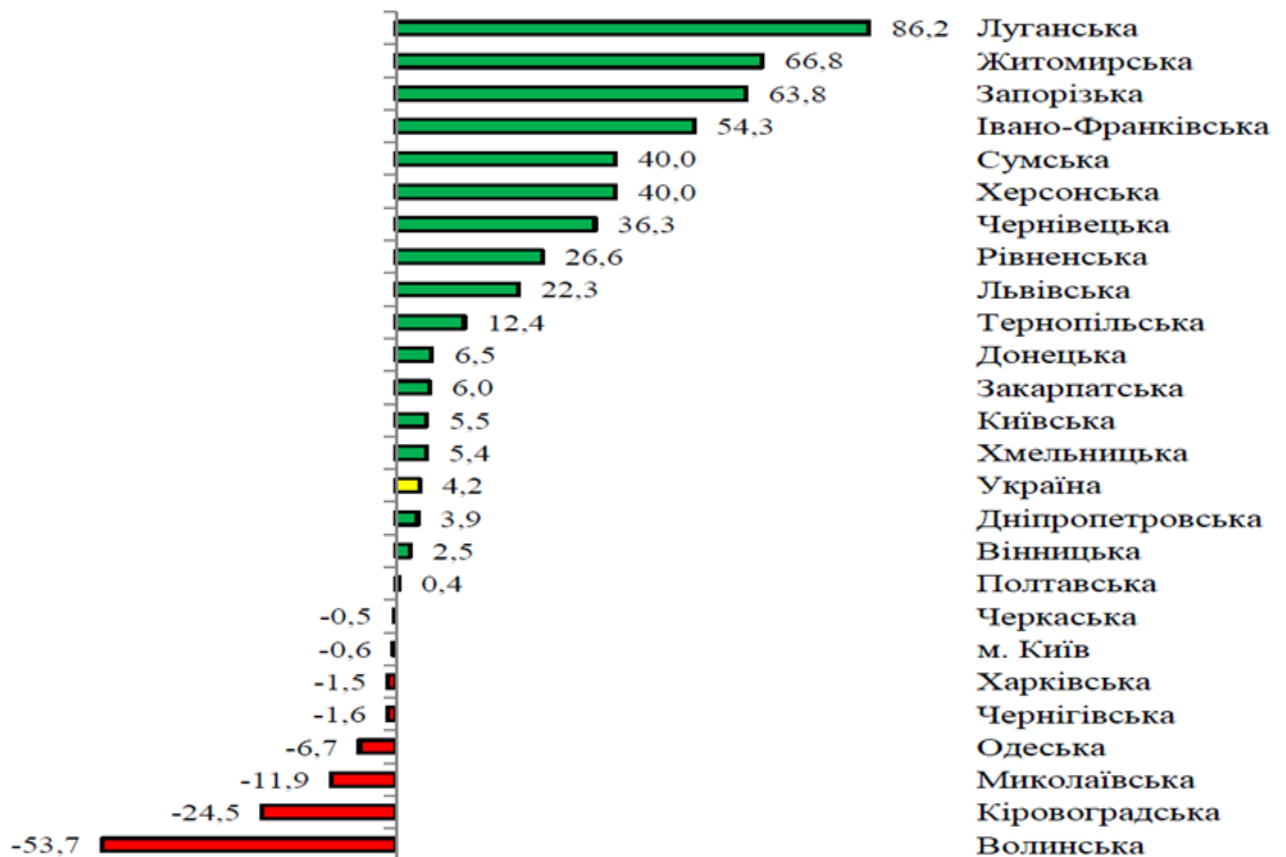

Рис. 4. Індекс капітальних інвестицій, %

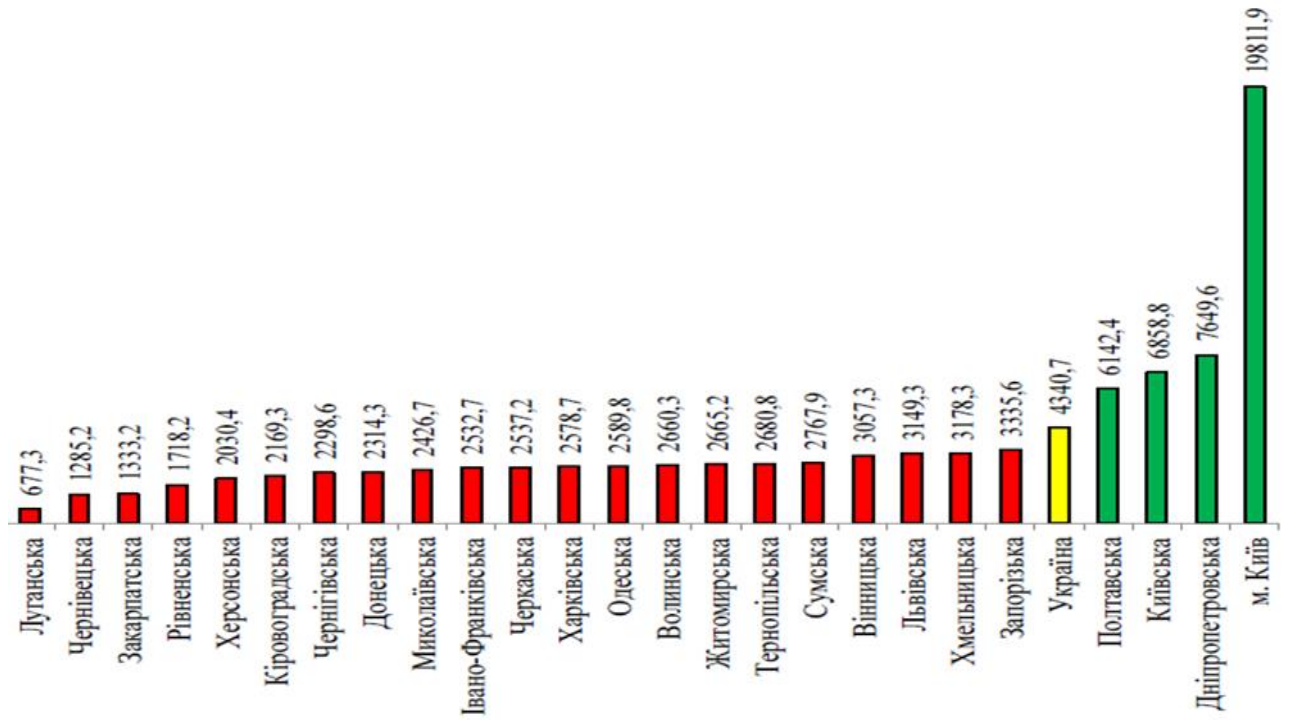

Рис. 5. Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу населення, гривень

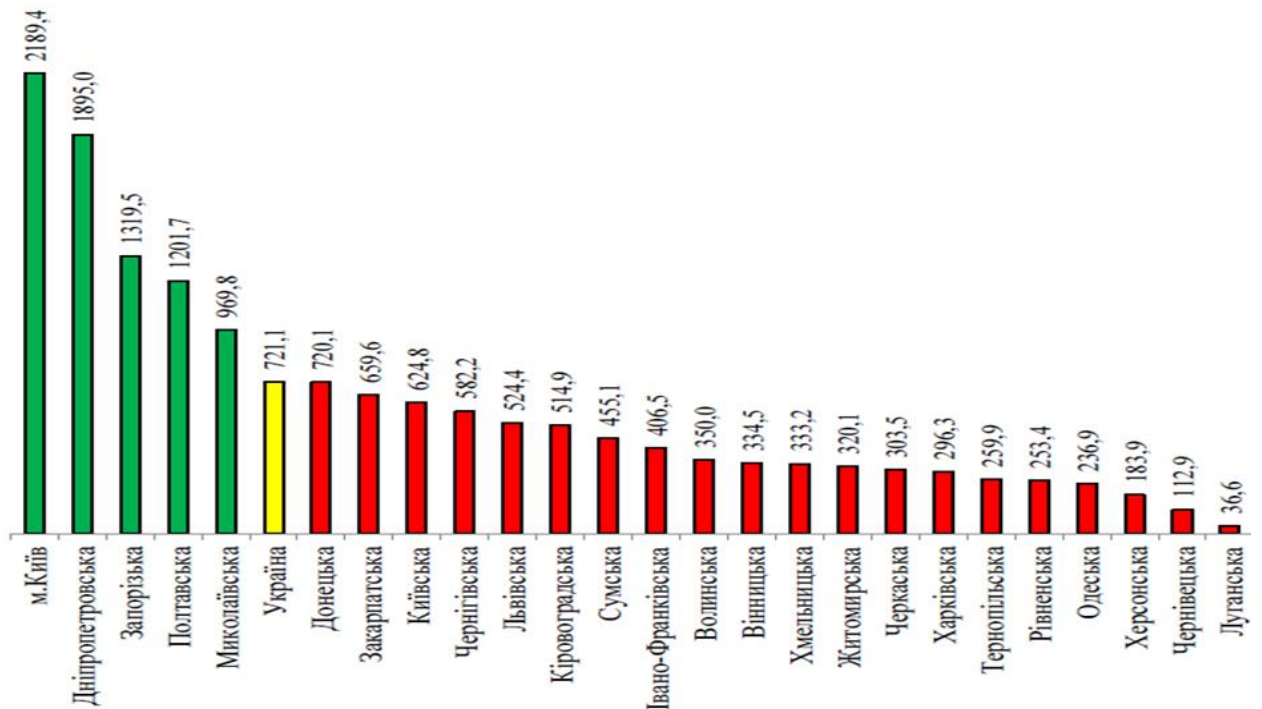

Рис. 5. Обсяг експорту товарів у розрахунку на одну особу населення, доларів США

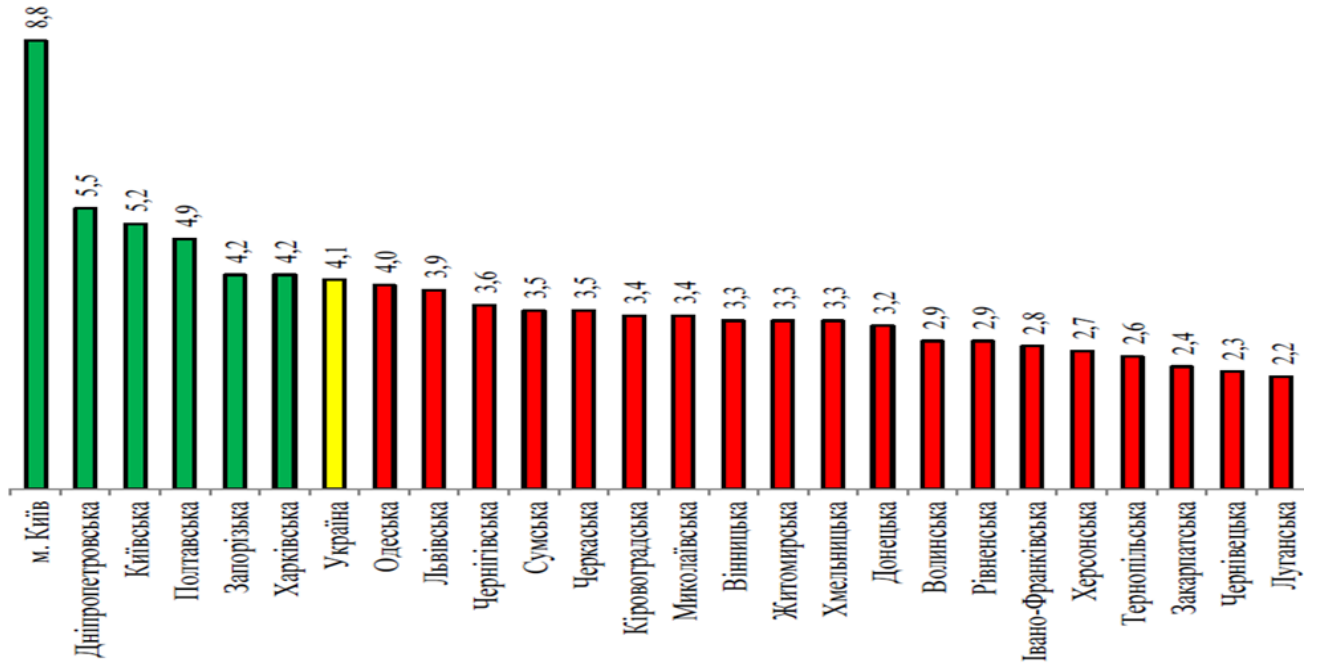

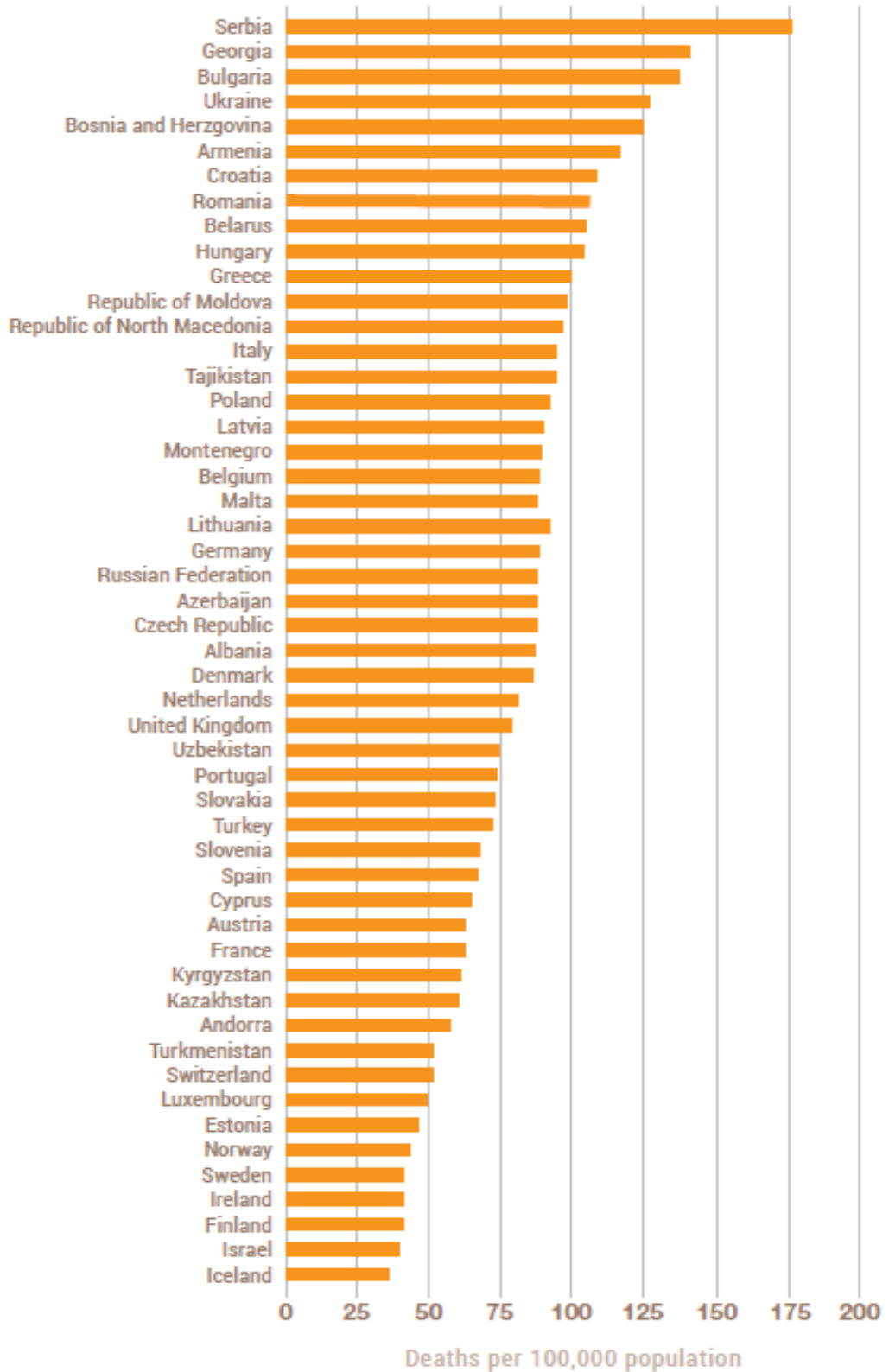
Рис. 6. Доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) у розрахунку на одну особу населення, тис. грн

Додаток В

Кількість смертей в Європі через погану екологію, на 100 тис. осіб

Europe Region Death Rates from Combined Pollution Risk Factors By Country

Додаток Г

Таблиця 1

Динаміка основних показників соціально-економічного розвитку

Запорізької області у січні-вересні 2021 року

Показники	9 міс. 2020 р.	9 міс. 2021 р.	Примітка
Доходи місцевих бюджетів (без трансфертів), млрд грн	10,0	12,0	↑ на 20 % + 2,0 млрд грн
Обсяг реалізованої промислової продукції, млрд грн	132,5	207,6	4 місце в Україні +75,1 млрд грн, ↑ у 1,6 р.б.
Індекс промислової продукції, %	89,1	105,8	13 місце в Україні
Індекс сільськогосподарської продукції, %	90,9	110,4	4 місце в Україні
Капітальні інвестиції, млрд грн (січень-червень)	4,0	7,8	7 місце в Україні + 3,8 млрд грн, ↑ у 1,6 р.б.
Обсяг виконаних будівельних робіт, млрд грн	1,7	2,0	16 місце в Україні, + 0,3 млрд грн, ↑ на 16 %
Індекс будівельної продукції, %	64,6	86,9	18 місце в Україні
Експорт товарів, млн дол. США (січень-серпень)	1887,7	2994,5	4 місце в Україні
% до попереднього року	83,6	158,5	5 місце в Україні
Імпорт товарів, млн дол. США (січень-серпень)	789,6	1094,5	8 місце в Україні
% до попереднього року	70,9	137,5	7 місце в Україні
Сальдо, млн дол. США (січень-серпень)	+1098,1	+1900	3 місце в Україні
Оборот роздрібною торгівлі, млрд грн	37,3	44,9	+ 7,6 млрд грн, ↑ на 20,4 % у порівняних цінах 7 місце в Україні
Середньомісячна заробітна плата, грн	11231	13482	5 місце в Україні, + 2251 грн
% до попереднього року	109,6	120,0	20 місце в Україні
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) (січень-червень)	10,4	11,1	14 місце в Україні

Додаток Д

Структура основних показників реального сектору економіки
Запорізької області

Рис. 1. Структура та динаміка виробництва промислової продукції

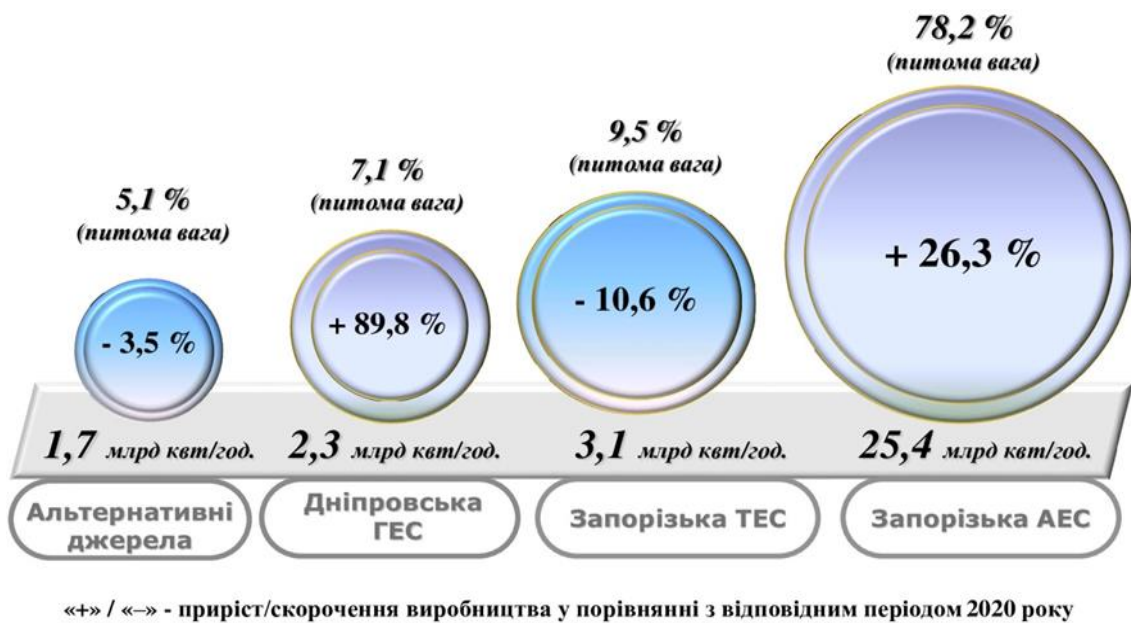

Рис. 2. Структура та обсяги виробництва електроенергії

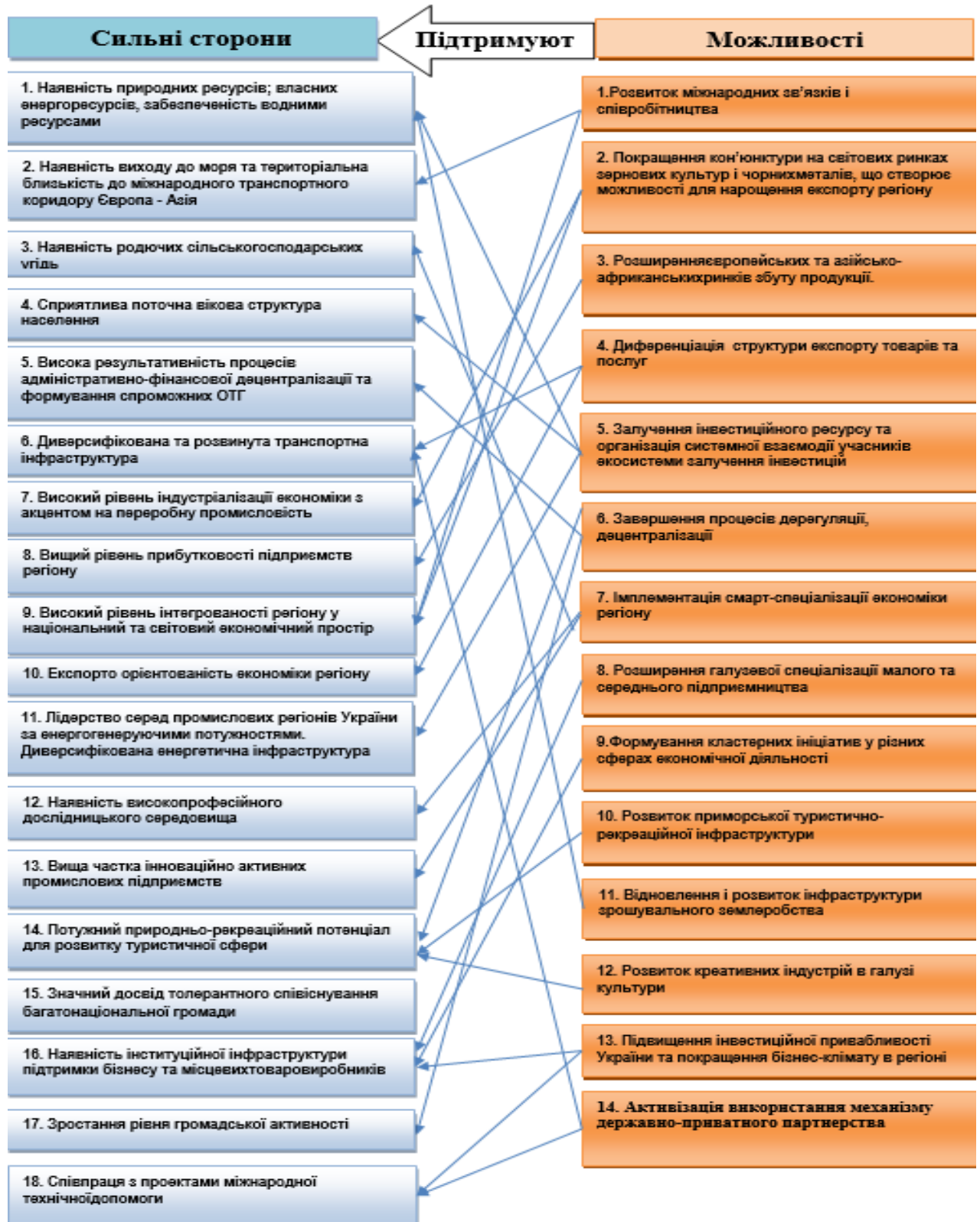

Рис. 3. Структура та обсяги капітальних інвестицій за основними видами економічної діяльності

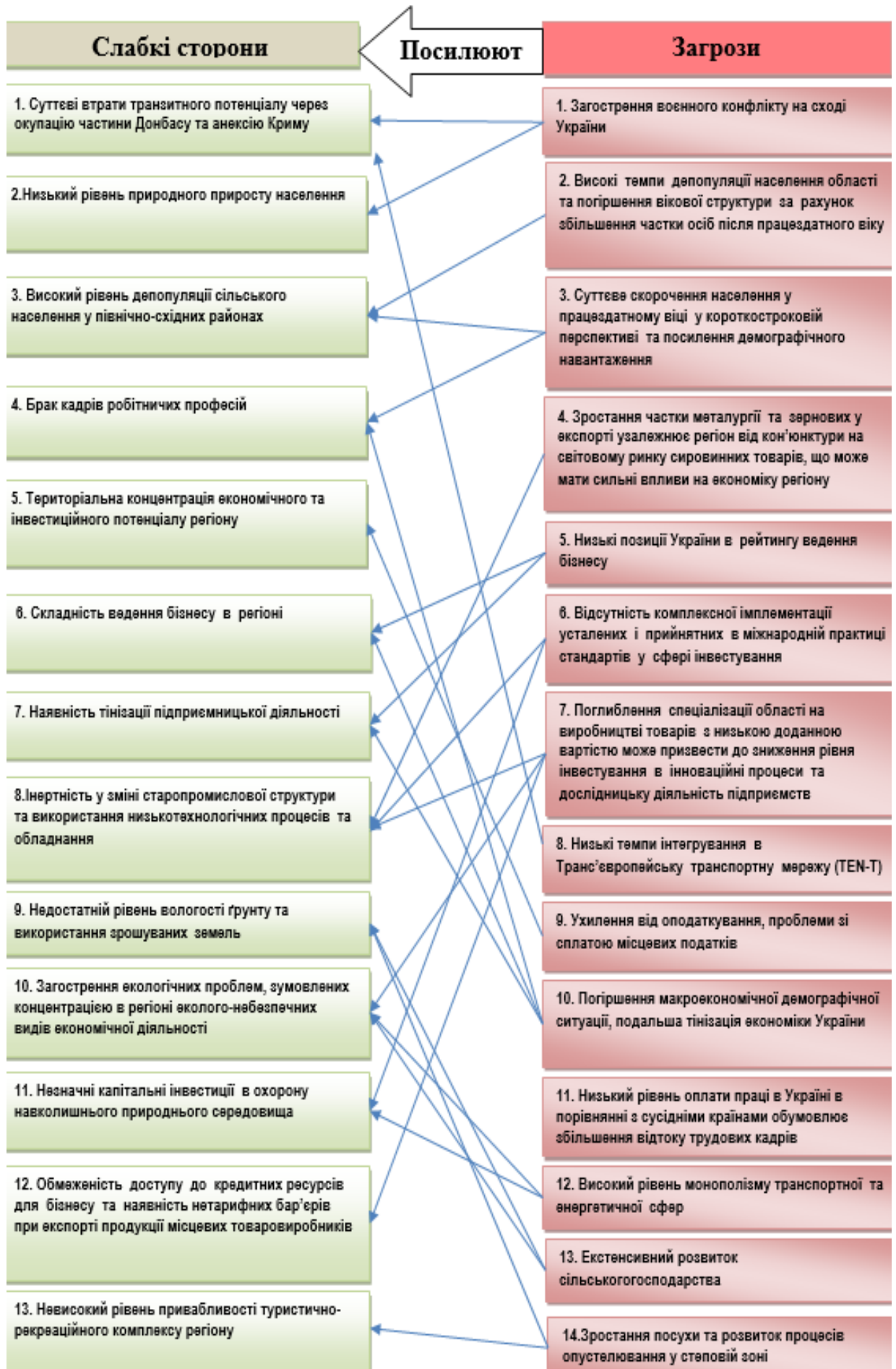
Рис. 4. Структура та обсяги іноземних інвестицій за основними видами економічної діяльності

SWOT-матриця визначення внутрішніх (сильних і слабких сторін) та зовнішніх чинників (можливостей і загроз), що впливають на регіональний розвиток Запорізької області

Додаток Ж

Результати онлайн-опитування «Екологічна свідомість як фактор громадянської активності у сучасній Україні»

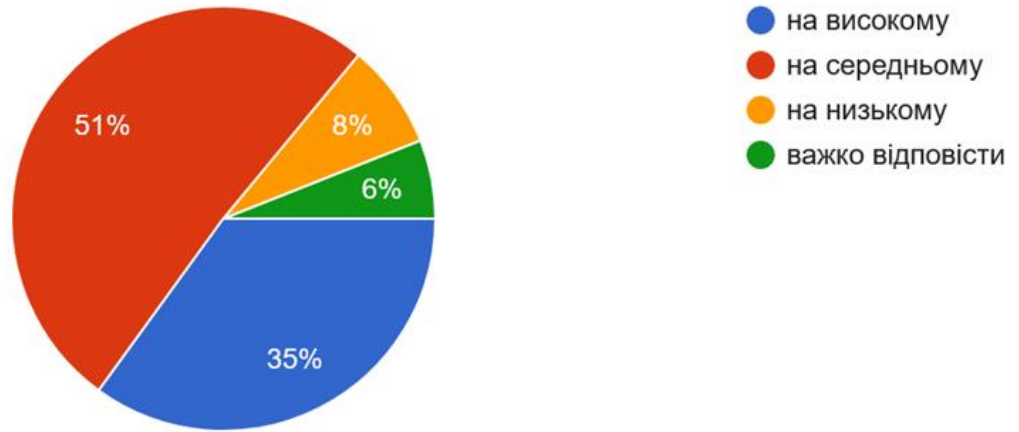

Рис. 1. Ступінь зацікавленості екологічними проблемами суспільства, %

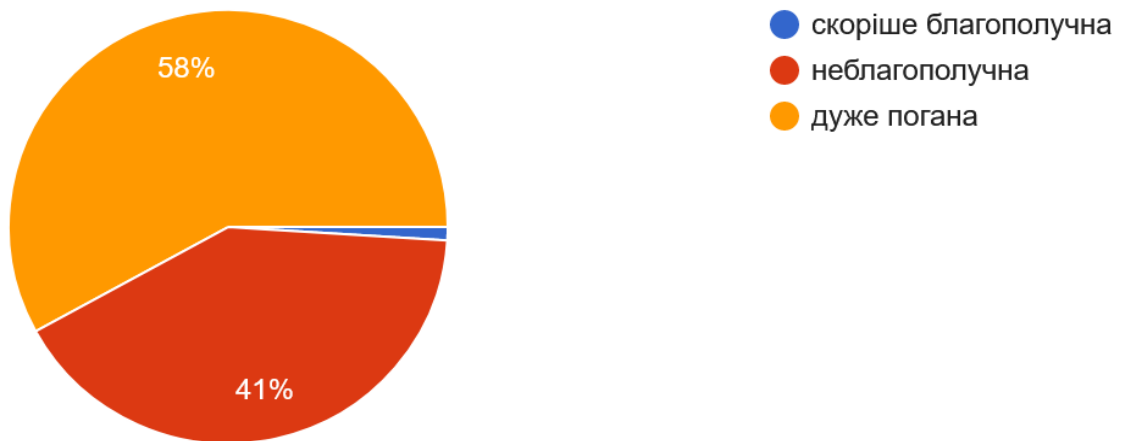

Рис. 2. Думки суспільства щодо екологічну ситуації, %

Рис. 3. Рейтинг джерел інформації щодо екологічної ситуації, %

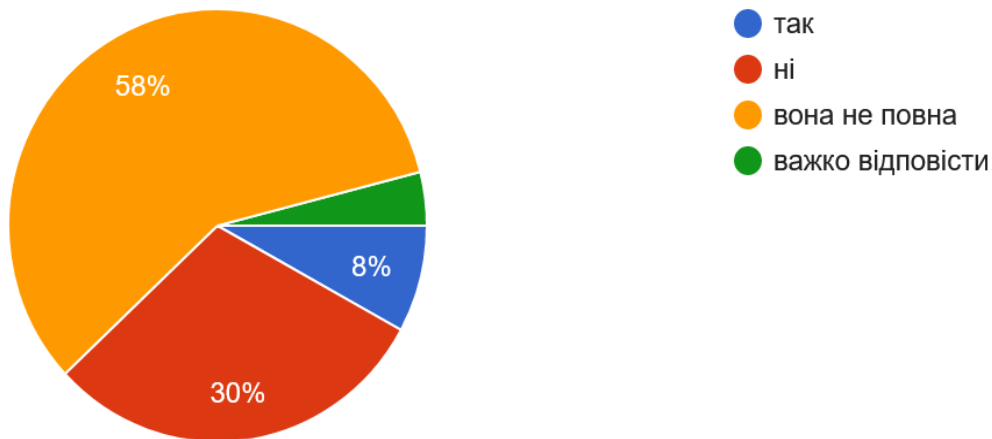

Рис. 4. Громадська думка щодо об'єктивності та достатності інформації про екологічну ситуацію, %

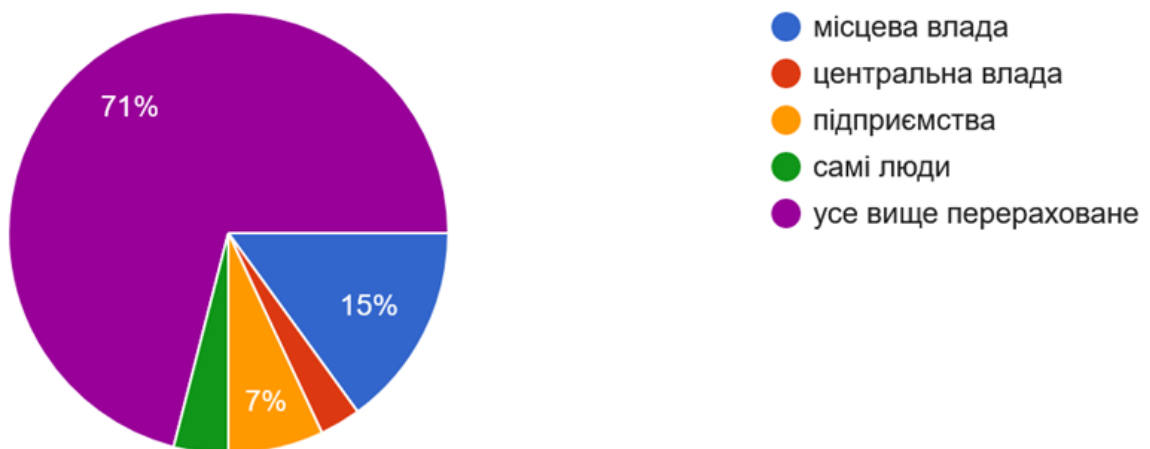

Рис. 5. Громадська думка щодо відповідальності за стан довкілля, %

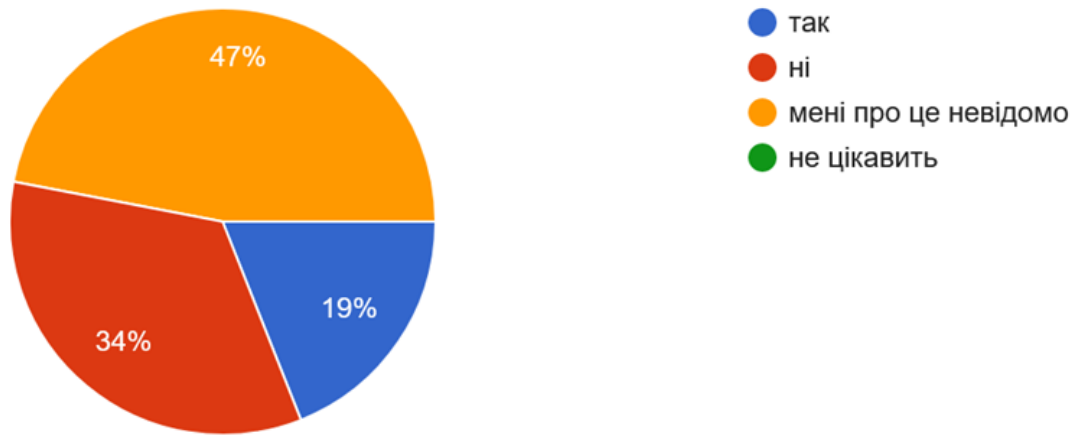

Рис. 6. Ступінь обізнаності суспільства про заходи місцевої влади щодо охорони навколишнього середовища, %

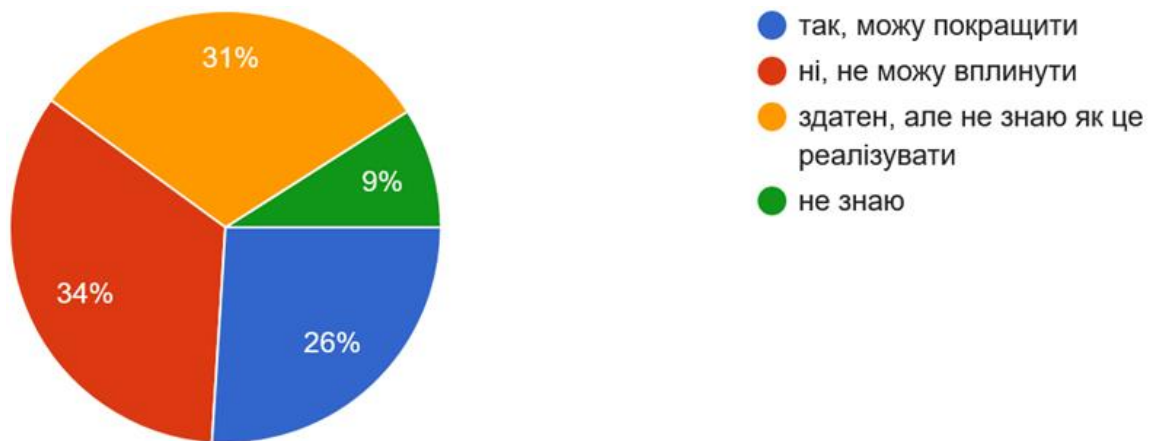

Рис. 7. Ступінь готовності суспільства впливати на покращення екологічної ситуації, %

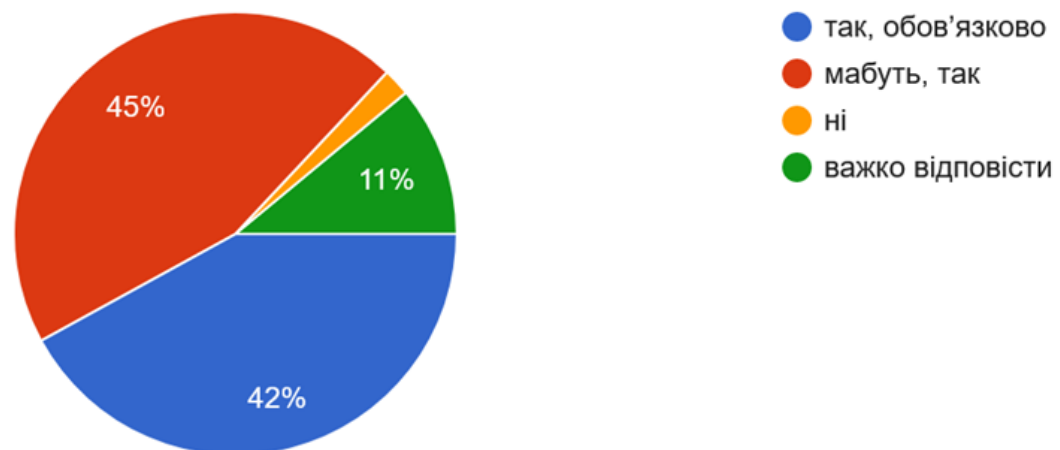

Рис. 8. Готовність суспільства брати участь у вирішенні екологічних проблем, при наявності мультифункціональної електронної екологічної платформи, %

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Процик Галина Анатоліївна, магістрант 2 курсу магістратури, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «публічне управління та адміністрування» освітньо-професійна програма «публічне управління та адміністрування», адреса електронної пошти galinkapr@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Публічно-управлінські механізми стратегічної екологічної оцінки проєктів програм економічного і соціального розвитку регіону» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Процик Г.А.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Масюк О.П.